

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM
DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI

DEKOLONİZASYON SÜRECİ VE
SONRASI AFRİKA
(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Hazırlayan

Cihan DABAN

134229002001

Danışman

Yrd. Doç. Dr. Arif Behiç ÖZCAN

Konya–2016

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin

Adı Soyadı Cihan DABAN

Numarası 134229002001

Ana Bilim / Bilim Dalı Uluslararası İlişkiler/Uluslararası İlişkiler

Programı Tezli Yüksek Lisans ☒ Doktora ☐

Tezin Adı Dekolonizasyon Süreci ve Sonrası Afrika

Bu tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Öğrencinin imzası
(İmza)

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Yüksek Lisans Tezi Kabul Formu

Öğrencinin

Adı Soyadı:	Cihan DABAN
Numarası:	134229002001
Ana Bilim / Bilim Dalı	Uluslararası İlişkiler/Uluslararası İlişkiler
Programı	Tezli Yüksek Lisans ☒ Doktora ☐
Tez Danışmanı	Yrd. Doç. Dr. Arif Behiç ÖZCAN
Tezin Adı:	Dekolonizasyon Süreci ve Sonrası Afrika

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan 'Dekolonizasyon Süreci ve Sonrası Afrika' başlıklı bu çalışma 26/02./2016 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak, jürimiz tarafından yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Unvanı, Adı Soyadı Danışman ve Üyeler

Yrd. Doç. Dr. Arif Behiç ÖZCAN

Prof. Dr. Hayati AKTAŞ

Yrd. Doç. Dr. Erdem ÖZLÜK

İmza

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	i
ŞEKİL LİSTESİ.....	iii
TABLO LİSTESİ.....	iii
HARİTA LİSTESİ.....	iii
RESİM LİSTESİ.....	iii
KISALTMALAR.....	iv
TEŞEKKÜR.....	vi
ÖZET.....	vii
ABSTRACT.....	ix
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE TARİHSEL ARKA PLAN

1.1. Kavramsal Çerçeve.....	6
1.2. Sömürgecilik (kolonileşme, müstemleke).....	8
1.3. Sömürge.....	17
1.4. Koloni.....	18
1.5. Kolonizasyon/sömürgeleştirme.....	21
1.6. Dekolonizasyon Süreci(Sömürgelerin Tasfiyesi)	23
1.7. Emperyalizm	28
1.7.1. Siyasal Emperyalizm	33
1.7.2. Ekonomik/İktisadi Emperyalizm	33
1.7.3. Kültürel Emperyalizm	35
BÖLÜM DEĞERLENDİRMESİ	39

İKİNCİ BÖLÜM

AFRİKA KITASININ PAYLAŞILMASI

2.1. Afrika Kıtasının Yeri, Tanımı ve Sınırları	42
2.2. Afrika Kıtasının Genel Özellikleri	43
2.3. Coğrafi Keşifler Döneminde Afrika.....	45
2.4. Afrika'nın Avrupalılar Tarafından İşgali.....	48
2.4.1. Portekiz.....	49
2.4.2. İspanya.....	51
2.4.3. Hollanda	52
2.4.4. Fransa	55
2.4.5. İngiltere.....	58
2.4.6. Almanya	66
2.4.7. İtalya	69
2.4.8. Belçika	72
2.5. Afrika'da Büyük Güçlerin Nüfuz Mücadelesi.....	74
2.5.1. Amerika Birleşik Devletleri	75
2.5.2. Rusya Federasyonu.....	81
2.5.3. Çin Halk Cumhuriyeti	86
BÖLÜM DEĞERLENDİRMESİ.....	91

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AFRİKA KITASININ BAĞIMSIZLIĞA KAVUŞ(TURUL)MASI

3.1. Afrika'nın Sömürge Sisteminden Kurtuluşu	92
3.2. Dekolonizasyon Süreci ile Afrika'nın Bağımsızlığa Kavuş(turul)ması	93
3.2.1. Birleşmiş Milletlerin Afrika Bağımsızlığına Etkisi.....	97
3.2.2. Avrupa Birliği'nin Afrika Bağımsızlığına Etkisi	102
3.3. Dekolonizasyon Süreci Sonrasında Afrika ve Uluslararası Sistem	107
3.3.1. Soğuk Savaş Döneminde Afrika	110
3.3.2. Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Afrika.....	114
BÖLÜM DEĞERLENDİRMESİ.....	126
SONUÇ.....	129
KAYNAKÇA.....	135

ŞEKİL LİSTESİ

ŞEKİL-I: Sömürgecilik Faaliyetlerinin Kategorileri.....	7
ŞEKİL-II: Sömürgecilik Faaliyetlerinin Kapsamı.....	14
ŞEKİL-III: Kolonizasyon Kavramının Hususları.....	23
ŞEKİL-IV: Dekolonizasyon Kavramı.....	26
ŞEKİL-V: Emperyalizm ve Türleri.....	31
ŞEKİL-VI: Emperyalizmin Özellikleri.....	38
ŞEKİL-VII: İngiltere Sömürgeciliğinin Gerileme Etkileri.....	64
ŞEKİL-VIII: ABD'nin Liberya Politikası Üzerinden Afrika'ya Açılımı.....	78
ŞEKİL-IX: SSCB'nin Afrika Kıtasına Açılımı.....	84
ŞEKİL-X: Afrika'nın Çinlileşmesi.....	87
ŞEKİL-XI: Afrika'nın Sömürülmesi.....	125

HARİTA LİSTESİ

Harita-I: Afrika Kıtasının Fiziki Haritası.....	42
--	----

RESİM LİSTESİ

Resim-I: Mansa Musa'yı Simgeleyen Görsel.....	45
--	----

TABLO LİSTESİ

TABLO - I: Rusya'nın Dünya Devletleri Arasındaki Doğalgaz Yüzdelik Oranı.....	84
--	----

KISALTMALAR

AAET: Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu

AB: Avrupa Birliği

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

ABÖ: Afrika Birliği Örgütü

AET: Avrupa Ekonomik Topluluğu

AfDB: Afrika Kalkınma Bankası

AFRICOM: Birleşik Devletler Afrika Gücü

A.g.e. : Adı Geçen Eser

A.g.m.: Adı Geçen Makale

AHKH: Angola Halk Kurtuluş Hareketi

AKÇT: Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu

ATBUB: Angola Tam Bağımsızlık Ulusal Birliği

AUKC: Angola Ulusal Kurtuluş Cephesi

Bkz: Bakınız

BM: Birleşmiş Milletler

COMESA: Doğu ve Güneydoğu Afrika Ortak Pazarı

COMMONWEALTH: İngiliz Milletler Topluluğu

Çev. :Çeviren

ÇHC: Çin Halk Cumhuriyeti

EAC: Doğu Afrika Topluluğu

ECOWAS: Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu

Ed.: Editör

FAO: Dünya Gıda ve Tarım Örgütü

FRANKOFON: Fransızca Konuşan Ülkeler Birliği

IGAD: Hükümetler arası Kalkınma Otoritesi

KEP: Kahire Eylem Planı

MKC: Mozambik Kurtuluş Cephesi

NEPAD: Afrika'nın Kalkınması İçin Yeni Ortaklık

SADC: Güney Afrika Kalkınma Topluluğu

SSCB: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

UEA: Uluslararası Enerji Ajansı

UEP: Ulusal Enerji Politikası

WHO: Dünya Sağlık Örgütü

ZAHB: Zimbabwe Afrika Halk Birliği

ZAUB: Zimbabwe Afrika Ulusal Birliği

TEŞEKKÜR

“Dekolonizasyon Süreci ve Sonrası Afrika” konulu tez çalışmasının seçiminde, yürütülmesinde, sonuçlandırılmasında ve sonuçlarının değerlendirilmesinde maddi ve manevi yardımlarını esirgemeyen ilminden faydalandığım, insani ve ahlaki değerleri ile de örnek edindiğim, yanında çalışmaktan onur duyduğum ve ayrıca tecrübelerinden yararlanırken göstermiş olduğu hoşgörü ve sabırdan dolayı değerli danışmanım Yrd. Doç. Dr. Arif Behiç ÖZCAN hocama teşekkürü bir borç bilirim.

Saygıdeğer Bölüm Başkanımız Prof. Dr. Şaban Halis Çalış hocama ve tez savunmasında bizleri yalnız bırakmayan jüri üyelerimizden Karadeniz Teknik Üniversitesi İİBF Uluslararası İlişkiler Bölüm Başkanı ve aynı zamanda benim de lisans hocam olan değerli Prof. Dr. Hayati AKTAŞ hocama, bölüm hocalarımızdan değerli Yrd. Doç. Dr. Erdem ÖZLÜK hocama ayrıca jüri yedek üyelerimizden de Yrd. Doç. Dr. Vakur SÜMER ile Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi İİBF Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölüm Başkanı Yrd. Doç. Dr. Yusuf SAYIN hocalarıma ayrı ayrı şükranlarımı sunarım.

Çalışma boyunca bilgi ve deneyimleri ile bana yol gösteren ve uzun bir süre Afrika’da görev yapmış olan (E) Büyükelçi Numan HAZAR Bey’e göstermiş olduğu katkı ve tecrübelerinden ötürü kendilerine sonsuz müteşekkirim. Ayrıca tez çalışmamla ilgili yardımlarını hiçbir zaman esirgemeyen Afrikalı tüm öğrencilerimize ve bu kapsamda bir harf bile olsa bana öğretmeye çalışan fakültemizdeki tüm hocalarımıza ve öğrencilerimize gerek uzak gerekse yakın tüm dostlarımıza gönülden şükranlarımı sunarım.

Yetişmemde her türlü yardım ve fedakârlığı sağlayan, güler yüzü ile hayatıma ı ışık tutan başta rahmetli babam Süleyman olmak üzere aile fertlerime ve akrabalarım a sonsuz müteşekkirim.

Nihayet son teşekkürümü çalışmanın hazırlanmasında faydalandığım eserlerin yazarlarıdır. Bu anlamda ‘Afrika’ ile ilgili güzel bilgilere sahip olmamda önemli katkıları olan tüm yazarlara teşekkürü bir borç bilirim.

ÖZET

Dünyanın büyük kıtalarından biri olan ve tüm kıtalar arasında en fazla genç nüfusa sahip Afrika kıtası, dini inançlar, etnik yapılar ve sosyokültürel açılardan çok renkli bir coğrafyaya tekabül etmektedir. Dünya kara parçasının önemli bir kısmını oluşturan kıta, aynı zamanda önemli yeraltı ve yerüstü zenginliklerine sahip olmasıyla da bilinir. Nitekim değerli hammadde kaynaklarının varlığı, kıtanın önemini artırmakla beraber, bu durum kıta halkının kolonyalist güçler tarafından büyük zararlara uğratılmasını da beraberinde getirmiştir.

Bu anlamda Afrika, kıtalararasında en zengin bölge olarak bilinse de, 15. yüzyıldan itibaren kolonyalist güçlerce sömürülmesi nedeniyle giderek fakirleşmiştir. Böylece sömürgecilik faaliyetleri ile gerçekleştirilen fakirleştirme politikası kısa sürede kıtayı sarıp sarmalamıştır. Çünkü sömürgeciliğin temelinde ekonomik değeri yüksek hammadde kaynaklarının ele geçirilip sömürgecilerce götürülmesi fikri söz konusu olduğundan kıta genel bir fakirliğe mahkûm edilmiştir.

15. yüzyıla kadar Avrupa'nın dışı kapalı bir politika sergilemesi, kendi içinde bazı ekonomik problemlerin yaşanmasına sebebiyet vermiştir. Nitekim Avrupalı bazı kâşiflerin kıta dışına çıkmalarıyla birlikte, Afrika'nın zenginliği fark edilmiştir. Fakat Avrupalı kâşiflerin bu durumu fark etmesi ile Afrika'nın kara talihine giden yol açılmış oluyordu. Böylece Afrika, kıyılarından uzakta yaşayanlar için yeni bir yaşam alanı ve önemli bir geçim kaynağı olarak görülmeye başlandı. Nitekim başta Portekiz olmak üzere, İspanya, Hollanda, Fransa ve İngiltere gibi Avrupalı kolonyalist güçlerce istilâ, ilhak ve iskân edilmeye başlanan kıta, 19. yüzyılda ulusal kimliklerini kazanan Almanya, İtalya ve Belçika gibi Avrupalı yeni güçlerin de ortaya çıkması ile birlikte adeta bir Avrupalı istilasına uğramıştır.

II. Dünya Savaşı'na kadar devam eden bu sömürgecilik faaliyetlerine, ABD ve İngiltere'nin imzalamış oldukları Ağustos 1941 Atlantik Bildirgesi ile son verilmek istenmiştir. Böylece Gana ile başlayan bağımsızlık talepleri, kısa sürede Afrika geneline yayılarak dekolonizasyon sürecinin başlamasına yol açmıştır. Fakat dekolonizasyon süreci ile Afrika kıtasında yeni güçler yer almıştır: ABD, SSCB ve bağımsızlığını yeni kazanmış Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC). Hem Soğuk Savaş'ın

hem de dekolonizasyon sürecinin etkisi, ABD, SSCB ve ÇHC'nin Afrika'ya yönelik politikalar üretmelerine yol açtı. Böylece Afrika kıtası sömürülme yarışında yeni devletlerle tanışmış oldu.

Anahtar Kelimeler: Sömürgecilik, Kolonyalizm, Dekolonizasyon, Afrika Kıtası, Avrupa Kıtası, ABD, SSCB, Çin Halk Cumhuriyeti

ABSTRACT

Africa is one of the biggest continents of the world and having the youngest population among other continents is a multi colored geography regarding to religious beliefs, ethnical structures and socio cultures. This continent composing the most important section of world main land is noted for its underground and over ground richness. Hence, existence of valuable raw materials increases importance of continent but also caused to be damaged of this continent folk by colonialist powers.

Out of this welter, even Africa is known as the richest area among the continents, it gradually became poor because of colonilization by colonial powers since century 15. Therefore, poverty policy realized by colonialness activities covered the continent in a short time. The continent was reduced to poverty, because basis of the colonialness is capturing raw material resources with high economical value and taking out from mentioned place.

Until 15th century, presenting self-enclosed policy of Europe caused some living economical problems in itself. Hence, some of discoverers went out of Europe to Africa to enriched themselves. But, European discoverers realized this case and it caused to open misfortune of Africa. Therefore, Africa became considered a new living area and an important means of living for people who live far from shores of Africa. Thus, the continent became to be invaded, annexed and inhabited by European colonial powers like, primarily Portugal, Spain, Holland, France and England; occurring new European Powers like Germany, Italy and Belgium that obtained their national identities in the century 19, this continent became an European invading center.

The Atlantic Charter that was signed by USA and England in August 1941 sought to end those colonial activities which continued up to World War II. Therefore independency claims beginning with Gana spread to entire Africa in a short time which started decolonization period. But upon this decolonization period, new powers took place in Continent Africa: USA, USSR (Union of Soviet Socialist Republics) and People's Republic of China (PRC) that just obtained its independency. The effects of both Cold War and decolonization period caused USA, USSR and PRC to produce policies for Africa. Therefore Continent Africa met to new states in the competition of colonialness.

Key Words: Colonialness, Colonialism, Decolonization, Africa Continent, Europe Continent, USA, USSR, People's Republic of China

GİRİŞ

Dünyanın en zengin kıtalarından biri olan Afrika; tarihsel, siyasal ve toplumsal olguların hızla değiştiği, dinsel ve dilsel çeşitliliğin fazla olduğu bir coğrafyadır. Buna binaen çeşitli hammadde kaynaklarıyla da zengin bir kıta olarak bilinir. Ancak uluslararası ilişkiler alanında Afrika çoğu zaman; beklenmedik isyanların çıktığı, çatışmaların hiç durmadığı, acımasız ve korku dolu savaşların devam ettiği bir bölge olarak değerlendirilmektedir.

Ülkemiz açısından “Afrika” denildiğinde ise akla ilk gelen, Osmanlı İmparatorluğu’nun egemen olduğu “Kuzey Afrika” toprakları olmaktadır. Fakat Osmanlı İmparatorluğu sadece Afrika’nın kuzeyinde değil, güney, orta ve doğu bölgelerinde de etkili olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu’nun hem içindeki karışıklıklar hem de dış politikadaki istikrarsızlıklar nedeniyle zayıf düşmesi, Afrika kıtasından çekilmesine yol açmıştır. Böylece kıtaya yerleşmeye başlayan sömürgeci güçler ile birlikte kıta; siyasi, ekonomik, sosyokültürel, dinsel ve etnik açılarından büyük dönüşümlere maruz kalmıştır.

Bu doğrultuda yaşanan olumsuz dönüşümlerin arkasında, Avrupalı sömürgeci güçler tarafından (15. yüzyıldan itibaren) benimsenen sömürgecilik faaliyetleri etkili olmuştur. Tarihî bir geçmişi olan sömürgecilik faaliyetlerinin, günümüze kadar farklı yöntemlerle devam ettiği ileri sürülebilir. Sömürgecilik politikaları doğrultusunda birçok devlet sömürge haline getirilmiştir. Afrika’daki tüm bağımsız devlet sayısı 55’tir. Bu devletlerden 54’ü Birleşmiş Milletler Teşkilatına üyedir. Ancak Demokratik Sahra Arap Cumhuriyeti (Sahrawi Arab Democratic Republic) -SADR 80 kadar ülke tarafından tanınmış olup BM üyesi değildir.

Afrika Birliği’ne üye devlet sayısı 54 olmakla birlikte SADR Afrika Birliğine üye alındığından Fas Afrika Birliğinden ayrılmıştır. Fas’ın üyelikten ayrılma sebebi ise SADR devletini işgal etmesi ve topraklarına katmak istemesidir. Fakat bu durumu onaylamayan Afrika Birliği üye ülkeler Fas’ın üyelikten çıkmasına yol açmıştır. Afrika dolaylarında Fransa, Portekiz ve İspanya’ya ait irili ufaklı bazı adalar var. Ancak bunların hepsi bağımsız değildir. Comores, Madagaskar ile Sao Tome ve

Principe gibi üç ada devleti 54 sayısının içinde olup bağımsız ada devletleridir. Bu devletlerin neredeyse tamamının sömürge geçmişinden bahsetmek mümkündür. Ancak Liberya ve Etiyopya gibi istisnaların bulunduğunu da kaydetmek gerekir.

Afrika kıtasının tarihî geçmişi incelendiğinde, Afrika'nın şimdiki durumuna gelişinde çok önemli gelişmelerin etkili olduğu ve bu nedenle kıtanın diğer Eski Dünya kıtalarından tamamen farklı bir tarihe sahip olduğu söylenebilir. Çünkü Afrika, 15. yüzyıla kadar dünyanın en zengin kıtalarından biri olmasına rağmen bu yüzyıldan itibaren kıtada varlık göstermeye başlayan yabancılarla birlikte, önemli bir dönüşüm evresi yaşamıştır. Doğal kaynakların sömürülmesi, siyasal sınır portresinin değişmesi, yapay etnik farklılıkların yerleştirilmesi, dinsel çatışmaların oluşması ile sosyokültürel yapının bozulması gibi birçok dönüşüm evresi geçirmiştir.

Nitekim kıta dışına göç hareketlerinin başlatılması, kıtadaki yerli nüfusu azaltmış ve geride kalan yerli halk da yabancılaştırılmaya çalışılmıştır. Aynı zamanda kıtanın zengin hammadde kaynaklarının sömürülmesi ve kıta dışına taşınması da Afrika'nın fakirleşmesine yol açmış ve Kıta'ya tamamen farklı bir görünüm kazandırmıştır.

Bu durumun başat unsuru ise Avrupa sömürgeciliğinin Afrika'ya yerleşmesiyle başlamış olmasıdır. Çünkü Afrika 15. Yüzyıla kadar dünyanın en zengin kıtalarından biriydi. Ancak 15. Yüzyılda başlayan Avrupa sömürgeciliği, Kıta'yı günümüze kadar sömürmeye başlamış (halen de sömürmekte) ve neredeyse tüm kaynaklarına el koymuş bulunmaktadır.

Aslında sömürgeciliğin en zirve noktası 19. Yüzyılda gerçekleşmiştir. Bu dönemde tüm Avrupalı sömürgeci devletler Afrika'da söz sahibi olmaya başlamıştır. 20. Yüzyılda ise Afrika'nın birçok bölgesine yerleşen sömürgeci devletler, buradan çıkmamak üzere yeni politikalar üretmeye çalıştılar. Üretilen yeni politikalarla birçok sömürgeci devlet başarılı olabilmıştır. Çünkü siyasal alanda etkili olma, eğitim alanlarında söz sahibi olma, askeri üsler kurma, şirketlere öncelik verme, nüfus değişimini gerçekleştirme gibi konular olmak üzere birçok alanda yeni politikalar izlemeye başladılar.

Bu anlamda 21. Yüzyıla kadar ki konumlarını büyük ölçüde korumaya çalıştılar. Avrupa devletleri günümüz Afrika'sı ile birçok alanda ilişkileri canlı tutmaya çalışmaktadır. Çünkü 21. Yüzyıl Afrika'sı sadece Avrupa devletleri ile değil, başka büyük güçlerle de ticari, siyasi ve turizm gibi birçok alanda iyi ilişkiler kurmaya yönelik politikalar izlemektedir.

Günümüzde büyük güçlerin de Afrika'ya yönelik politikalara öncelik vermesi, Afrika'nın zenginleşmesinden ve demokratikleşmesinden ziyade, daha da çok fakirleşmesine ve çatışmalara maruz bırakılmasına yol açmıştır. Çünkü büyük güçler için önemli olan ekonomik değeri yüksek hammadde kaynaklarını kullanabilmektir. Bundan dolayı ekonomik kazanç sağlayabilmek için Afrika'yı ikinci planda tutmaktadırlar. Ayrıca ekonomik kazanç için Afrika halkını da birbirine düşürmektedirler. Bu durum Afrika'nın hem fakirleşmesine hem de çatışmaların artmasına sebebiyet vermiştir.

Bu bağlamda Afrika kıtasından söz edilirken, kıtayı diğer kıtalardan ayıran öncelikli konular, Afrika devletlerinin dekolonizasyon süreci ile bağımsızlıklarını tam anlamıyla kazanamadıklarından ve siyasi, ekonomik ile sosyokültürel alanlarda içinde bulundukları temel sorunların varlığından söz edilmektedir. Fakat 21. Yüzyıl çağında bu tür sorunların giderek az da olsa azaltılmaya çalışıldığı görülmektedir.

Çünkü son dönemlerde, kıtada devam eden çatışmaların durdurulmaya çalışılması, eğitim ve sağlık alanlarındaki ihtiyaçların giderilmeye başlanması, demokrasinin yerleştirilmesi için çalışmaların başlatılması, ekonomik dengesizliğin iyileştirilmesi için projelerin desteklenmeye çalışılması gibi birçok konuların ele alındığı Milenyum Kalkınma Hedefleri'nde sorunlar en aza indirilmeye çalışılmaktadır. Bu Hedef'ler doğrultusunda Afrika, giderek çatışmalardan ve ekonomik dengesizlikten kurtulmaya yön vermektedir.

Ancak Afrika, doğal kaynaklar açısından dünyanın en zengin kıtalarından biri iken, günümüzde nüfusu fakirleştirilmiş bir kıta haline gelmesindeki ana etkenler neler olabilir? Hangi politikalar izlenerek bu nüfus fakirleştirilmiştir? Ayrıca, dünya coğrafyasında yaşanan iç savaşların fazlaca görüldüğü Afrika kıtası, hangi aktörlerin ne tür politikaları ile bu hale gelmiştir? Bu çatışmaların sömürgecilik olgusu ile bir

bağlantısı var mıdır? Sömürgecilik denilen olgu halen devam etmekte midir? Bunlar gibi çok sayıda cevap bekleyen sorular varken Afrika kıtasının sözü edilen bağlamlarda incelenmesi, uluslararası ilişkiler açısından araştırılmayı hak etmektedir.

“Dekolonizasyon Süreci ve Sonrası Afrika” adlı bu çalışma, Afrika’nın tarihî geçmişine vurgu yapmakla beraber, sömürgecilik faaliyetlerinin etkisiyle başlatılan sömürge sisteminden dekolonizasyon sürecine, dekolonizasyon sürecinden günümüze kadar gelinen dönemi ele almaktadır. Bu anlamda Afrika tarihi ve sömürgecilik faaliyetleri üzerinde uzman olan Profesör Dr. Albert Adu Bohaen ve Profesör Dr. Ali Mazrui gibi akademisyenler başta olmak üzere tarihçi ve yazar olan Joseph Ki-Zerbo’nun eserlerinden, ayrıca yerli ve yabancı birçok kitap ve makalelerden, devlet adamlarının eserlerinden ve internet kaynaklarından faydalanılarak hazırlanmıştır.

Bu çalışmanın amacı; dünyanın en büyük kıtalarından biri ve ekonomik değeri yüksek hammadde kaynaklarına sahip olan Afrika’nın, nasıl sömürge haline getirildiği, bu sömürgeci politikalardan kıtanın iç ve dış faktörlerinin ne oranda etkilendiği ve sömürge sisteminden nasıl kurtulduğu gibi konular üzerinde durulup, kıtanın tarihî geçmişini analiz edebilmektir. Ayrıca dekolonizasyon süreci ile bağımsızlığına kavuşan ülkelerden oluşan bu kıtanın günümüzde karşı karşıya kaldığı çeşitli sorunların sömürge dönemiyle ne tür bağlantılarının olduğunu ortaya koyabilmek, çalışmanın bir diğer amacını oluşturmaktadır.

Çalışma boyunca da açıklanacağı gibi Avrupalı sömürgeci güçlerin varlığından rahatsız olan Afrikalı devletler, bağımsızlıklarını kazanmak için mücadele etmişlerdir. Ancak kıtanın genelinde tam bağımsızlık elde edilemeyecek olup yarı bağımsız birçok devletin ortaya çıkacağı görülecektir. Her ne kadar tam bağımsızlığın kazanılmasında başarılı bir sonuç elde edilemese de sömürgeci devletlere karşı Afrikalı devletler; ABD, SSCB ve Çin Halk Cumhuriyeti gibi büyük güçler tarafından zaman zaman desteklenecektir. Bu durum ise Afrika kıtasına yeni aktörlerin dâhil olmasında önemli bir rol oynayacaktır.

Bu bağlamda çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde; sömürgecilik faaliyetleri ele alınacak olup, bu faaliyetlerle bağlantılı kavramlar

konunun daha iyi analiz edilmesi için açıklanmaya çalışılmıştır. Bu kavramlar, birbirlerine benzeseler de anlam itibariyle farklı olduklarından her birinin ayrı ayrı değerlendirilmesi gerekmektedir. Böylece dekolonizasyon kavramı üzerinde daha fazla durulacak ve bu kavram çerçevesinde konunun daha ayrıntılı araştırılması sağlanmıştır. İkinci bölümde; Afrika kıtasının yeri ve sınırları hakkında bilgi verilecek, aynı zamanda kıtanın sömürge haline getirilmesinin ana etkenlerinden olan doğal kaynakları hakkında da bilgi verilmiştir. Kıtanın öneminden bahsedildikten sonra sömürgeci güçlerin Afrika ile olan tarihsel bağlantıları ele alınmıştır. Üçüncü ve son bölümde ise dekolonizasyon sürecinin nasıl başladığı, bu sürecin Afrika kıtasında ne tür etkiler bıraktığı açıklanmaya çalışılmıştır. Ayrıca Afrika'nın ABD, Rusya ve Çin Halk Cumhuriyeti gibi Afrika'da sömürge geçmişleri olmayan yeni aktörlerle nasıl tanıştığı ve bu ülkelerle olan siyasal, ekonomik, sosyokültürel ve askerî alanlarda ilişkilerini nasıl geliştirdiği irdelenmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE TARİHSEL ARKA PLAN

1.1. Kavramsal Çerçeve

Geçmiş, milattan önceye dayanan sömürgecilik; siyasal, ekonomik, sosyokültürel, etnik ve dinsel açılardan hem sömürgeci hem de sömürülen açısından derin izler bırakan bir olgudur. Bu olguyu anlayabilmek ve anlatabilmek için günümüze kadar birbirinden farklı kavramlara ihtiyaç duyulmuştur. Bu anlamda sömürgecilikle eşdeğer gibi görünen diğer kavramların neler olduğunu bilmek ve bunlar arasındaki farklılıkları açıkça ortaya koyabilmek gerekmektedir.

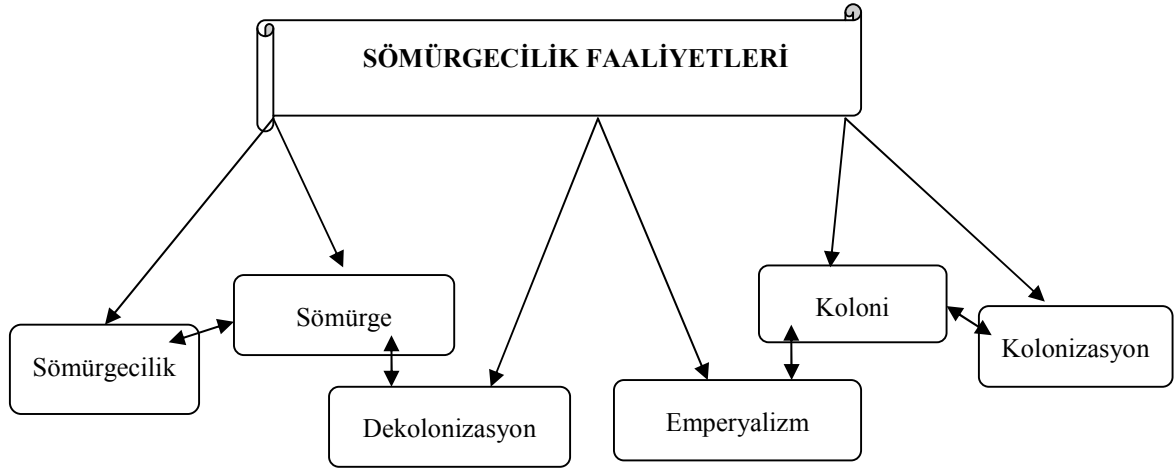
Nitekim sömürgecilik faaliyetleri denilen olgu, bir bölgenin sadece önemli hammadde kaynaklarını alıp götürme politikası üzerinde şekillenmemiştir. O bölgenin zamanla büyük bir değişime uğratılmasında da önemli sonuçlara yol açmıştır. Afrika alanında uzman olan Profesör Dr. Ali Mazrui'nin dediği gibi, “Sömürgecilik, sömürülen halkın dilsel, dinsel ve sosyokültürel alanlarda asimile edilip öz değerlerinden arındırılması, aynı topraklar üzerinde birlikte yaşaması gereken toplumların bölünmesi, ayrı yaşayan toplumların da bir arada yaşamaya zorlanmasıdır.”¹ Yani sömürgecilik, bir bölgenin yeniden inşa edilmesi anlamını taşımaktadır.

Bu doğrultuda aşağıda ayrıntılı bir şekilde incelenecek olan sömürgecilik kavramı, “güçlü devletlerin, sınırlarını genişletmek, zor kullanarak toplumları birbirinden ayırmak, farklı toplumları bir arada yaşatmak ve ekonomik güç elde etmek gibi amaçlar doğrultusunda yaptıkları faaliyetler bütünü” olarak ifade edilebilir. Sömürgecilik, batı dillerinde kolonyalizm olarak ifade edilse de kolonyalizmden farklı olarak sömürülecek olan bölgenin tüm kaynaklarına el konularak bu kaynakların götürülmesidir. Ancak kolonyalizm ise sömürülen bölgenin sadece kaynaklarına değil aynı zamanda bölgeye de el konularak değişime uğratılmasıdır.

¹ Ali A. Mazrui, “Introduction”, ed. Ali A. Mazrui, C. Wondj, *General History of Africa VIII: Africa Since 1935*, Paris: UNESCO Publishing, 1993, ss. 11-13.

Nitekim kolonyalizmin gerçekleşmesinde kolonilerin büyük bir önemi vardır. Çünkü kolonyalizm, zor kullanılarak toplumların birbirlerinden ayrılmaya çalışılması ve başka bölgelere dağıtılması ile başka bölgelerden de getirilen halk kolonilerinin sömürge alanlarına yerleştirilmeye çalışılması sonucu doğmuştur. Bu durum kolonyalizm bölgelerinin oluşturulmasında önemli bir etki yaratmıştır.

Bu bağlamda sömürgecilik faaliyetleri kapsamına dâhil edilen sömürgecilik, sömürge, koloni, kolonizasyon, dekolonizasyon ve emperyalizm gibi kavramların aynı amaçlar doğrultusunda kullanıldıkları, birbirleriyle bağlantılı fakat kavram olarak birbirlerinden farklı anlamlara sahip oldukları gözlemlenmiştir.

ŞEKİL-I: Sömürgecilik Faaliyetlerinin Kategorileri (Bu şekil yazar tarafından çizilmiştir.)

Neticede birinci bölüm boyunca kullanılacak olan bu kavramlardan ne anlaşılması gerektiği, daha doğrusu hangi kavramın ne tür bir anlam içerdiği incelenerek konunun daha iyi anlaşılmasına ve kavranmasına katkı sağlanmıştır.

1.2. Sömürgecilik (kolonileşme, müstemleke)

Sömürgecilik; ekonomik değeri yüksek ve hammadde kaynakları bakımından zengin olan güçsüz devletlerin, sömürgeci güçler tarafından keşif, iskân, fetih veya istila edilerek ele geçirilmeye çalışılmasıdır.² Başka bir ifadeyle kavram, ‘sömürgeci güçlerin, sınırları dışında yakın veya uzak bölgelerde bulunan ve değerli hammadde

² Raimondo Luraghi, *Sömürgecilik Tarihi*, Çev. Halim İnal, İstanbul: E Yayınları, 2000, ss.18-19.

kaynaklarınca zengin olan fakat savunma gücüne sahip olmayan devletler üzerine yaptıkları askerî faaliyetler bütünü' ³ olarak da tanımlanabilir. Bu bağlamda, sömürgecilik faaliyetlerinin başlamasında ve yaygınlaşmasında etkili olan faktörlerin başında değeri yüksek ekonomik hammadde kaynakları gelmektedir.⁴

Sömürgeci güçler için ekonomik çıkarlar vazgeçilmez bir öneme sahiptir. Daha çok ekonomik çıkar doğrultusunda yapılan sömürgecilik faaliyetleri son üç yüz yılın bir olgusu olarak dikkat çekse de esasen bu tür faaliyetlerin tarihi daha uzun bir geçmişe dayanmaktadır. Dünya tarihinde üç ayrı evrede etkili olan sömürgecilik faaliyetlerinden bahsetmek mümkündür.⁵

Birinci evrenin M.Ö. 9. yüzyılda Fenikelilerin girişimleriyle başladığı belirtilmektedir. Fenikelilerden sonra birçok kavimden oluşan Romalılar, Vandallar, Helenler, Grekler gibi milletlerin Akdeniz çevresine gelerek sömürgecilik faaliyetlerine devam ettikleri görülmüştür. Sömürgecilik faaliyetleri Avrupa kıtasında ise, M.S.11. yüzyılda Haçlı seferlerinin başlaması ile etkisini göstermiştir.⁶

Bu durum her ne kadar sömürgeciliğin ikinci evresini oluştursa da Avrupa'da sömürgecilik, coğrafi keşifler ve Rönesans gibi hareketlerin etkisiyle yoğunlaşmış, 19. yüzyıla kadar devam etmiştir. Üçüncü evre ise; 19. yüzyılın sonlarında düzenlenen Berlin Afrika Konferansı (1884-85) ile başlayıp günümüze kadar devam eden sömürgecilik faaliyetleridir.⁷

Bu bağlamda, dünyanın birçok bölgesinde var olan halklar üzerinde önemli etkiler oluşturan ve özellikle de Batı'ya karşı olumsuz tepkilere yol açan durumlardan birinin sömürgecilik faaliyetleri olduğu söylenebilir. Buradan hareketle sömürgeciliğin, kavramsal çerçevede Batı'da kullanılan ve kolonizasyon kelimesinin taşıdığı anlam itibari ile uzak bölgelerdeki devletlere giderek oralarda toprak elde

³ Marc Ferro, *Sömürgecilik Tarihi: Fetihlerden Bağımsızlık Hareketlerine 13. Yüzyıl-20. Yüzyıl*, Çev. Muna Cedden, Ankara: İmge Kitabevi (2.Baskı), 2011, ss.19-21.

⁴ Noam Chomsky, *Sömürgecilikten Küreselleşmeye*, Çev. Mustafa Erdem Sakınç, Ankara: Ütopya Yayınevi, 2001, ss. 29-32.

⁵ Herfried Münkler, *İmparatorluklar: Eski Roma'dan ABD'ye Dünya Egemenliğinin Mantığı*, Çev. Zehra Aksu Yılmaz, İstanbul: İletişim Yayınları, 2009, ss. 20-22.

⁶ Ferro, *a.g.e.*, ss. 19-20.

⁷ Luraghi, *a.g.e.*, ss. 13-14.

etmek ve kendi yurttaşlarını (koloni) oralara yerleştirmek ve o toprakları sömürmek amacıyla kullanıldığını söylemek mümkündür.”⁸

Sömürünün devam etmesiyle de sömürgecilik faaliyetlerinin ortaya çıktığı görülmektedir. Sömürgecilik faaliyetlerinin ekonomik, siyasal ve sosyokültürel alanlarda birçok değişikliğe yol açtığı gözlemlenmiştir. Böylece sömürgeciliğin temelinde bir ayrışmanın söz konusu olduğu ileri sürülebilir. Yani; sosyokültürel anlamda, ekonomik düzeyde ve siyasal çerçevede bir ayrışmanın olduğu ifade edilebilir.⁹

Tarihte sömürgecilik faaliyetlerinin genel olarak Avrupa devletleri ve ABD tarafından gerçekleştirildiği görülmüştür. Avrupa devletleri; coğrafi keşifler, Rönesans ve Reform gibi hareketlerden sonra dünya coğrafyasında (özellikle de Afrika'da) yayılmacı bir politika izlemişlerdir. Bu yayılmacı politikanın temelinde ekonomik etkenler yer almaktadır.¹⁰ Böylece, Avrupa devletlerinin zengin hammadde kaynaklarına sahip olan Afrika kıtasını sömürmeye başladıkları görülmüştür. Avrupa devletleri Afrika'yı, dünya coğrafyasında bir bütünleştirici/birleştirici köprü olarak görmüşlerdir. Daha doğrusu, bu kıta, Avrupa'dan Pasifiklere açılan bir köprü olarak kullanılmaya başlanmıştır.¹¹

Nitekim Rönesans ve coğrafi keşiflerden sonra Avrupa devletleri, dünyaya yayılma ve farklı bölgelerde sömürge elde etme yarışına girmişlerdir. Avrupa'nın böyle bir yarışa girebilmesi, teknolojik yönden ilerlediği ve askerî açıdan bir üstünlüğe sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Ancak Avrupa devletleri, ekonomik anlamda da güçlü olabilmek için dünya coğrafyasına askerî faaliyetler aracılığıyla yayılmaya başlamışlardır.¹² Bundan sonra Avrupa devletlerinin hammadde kaynakları bakımından zengin olan bölgelere yöneldikleri görülmüştür. Buradan

⁸ Numan Hazar, *Uluslararası Politika ve Uygarlıklar*, Ankara: USAK Yayınları, 2009, ss. 59-61.

⁹ Renat Zahar, *Sömürgecilik ve Yabancılaşma*, Çev. Bayram Doktor, İstanbul: İnsan Yayınları, 1999, ss. 31-32.

¹⁰ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi* (Genişletilmiş 16.Baskı), İstanbul: Alkım Yayınevi, 2007, s. 80.

¹¹ William Woodruff, *Modern Dünya Tarihi*, Hale Vardar, Arda Vardar (Çev.), İstanbul: Pozitif Yayınları, 2002, s. 72.

¹² Numan Hazar, *Küreselleşme Sürecinde Afrika ve Türkiye-Afrika İlişkileri*, Ankara: USAK Yayınları, 2011, s. 13.

hareketle para kıtlığının yaşanması, ekonomik refahın azalması ve toplum yapısında oluşan bozukluklar nedeniyle Avrupa devletlerinin dünya coğrafyasına yayıldıkları söylenebilir.¹³

Örneğin, Orta Çağ Avrupası'nda ticaret genel olarak altın ile yapılmaktaydı. Ancak, altın kıtlığının yaşanması ticareti olumsuz etkilemişti. Bu durumun, Avrupa devletlerinin başka bölgelerin zengin hammadde kaynaklarına ulaşabilme ihtiyacını ortaya çıkardı. Orta Çağ döneminde, Batı Afrika'dan Avrupa'ya az da olsa önemli miktarda altın ticaretinin yapıldığı görülmüştür. Ayrıca önemli oranda altın üretiminin yapıldığı ve bugünkü Gana'nın Akan bölgesinden Avrupa'ya götürüldüğü bilinmektedir.¹⁴

Avrupa'da 15. yüzyılda Rönesans hareketlerinin başladığı dönem, sömürgeciliğin tam anlamıyla doğmasına yol açan dönemdir.¹⁵ 16. yüzyılda coğrafi keşiflerin hız kazanması ise sömürgecilik faaliyetlerinin yaygınlaşmasına yol açmıştır.¹⁶ Bundan sonra Avrupa devletlerinin sömürgecilik faaliyetleri ile birlikte dünyanın çeşitli bölgelerinde, sömürge alanlarına sahip olmak için de birbirleriyle mücadele ettikleri görülmüştür.¹⁷

15. ve 16. yüzyıllarda Avrupa'da sömürgecilik faaliyetlerini başlatan devletlerden ilki Portekiz olmuştur. Portekiz'in bu yüzyıllarda Hindistan ve Cava'ya kadar giderek buraları sömürge haline getirdiği bilinmektedir. Portekiz'in ardından sömürgecilik yarışına İspanya ve diğer Avrupa devletlerinden Hollanda, İngiltere ve özellikle de Fransa katılmıştır.¹⁸

Portekizlilerin sömürgecilik faaliyetlerine çok önem verdiğini söylemek mümkündür. Çünkü bir Portekiz sözü der ki; 'E se mais mundo houvers, la chegara'

¹³ Özlem Berk, "Sömürgecilik, Dil ve Brian Friel'in Çevirileri", ss. 1-2. http://www.littera.hacettepe.edu.tr/TURKCE/18_cilt/19.pdf Erişim Tarihi: 04.01.2016.

¹⁴ David Arnold, *Coğrafi Keşifler Tarihi*, Çev. Osman Bahadır, İstanbul: Alan Yayıncılık, 1995, ss. 6-8.

¹⁵ Luraghi, *a.g.e.*, s. 13.

¹⁶ Erdoğan Uygur, Fatma Uygur, "Fransız Sömürgecilik Tarihi Üzerine Bir Araştırma", ss. 274-275. http://www.tsadergisi.org/Makaleler/964855420_272_273-286.pdf Erişim Tarihi: 20.04.2015.

¹⁷ Luraghi, *a.g.e.*, s. 19.

¹⁸ Ahmet Kavas, "Afrika'da Fransız Sömürgeciliği", *Sömürgecilik hareketlerinde Fransa ve Anadolu'da Fransız-Ermeni İşbirliği Bildiri Kitabı*, Elazığ: Fırat Üniversitesi Yayınları, 2003, ss. 71-73.

-ve eğer yeryüzü daha büyük olsaydı yine de onun çevresini dolaşırdık.¹⁹ Bu sözden de anlaşıldığı üzere, sömürgecilik faaliyetlerinin yaygınlık kazanmasında Portekiz devletinin etkili olduğu söylenebilir.

Fakat Avrupa’da Portekiz başta olmak üzere diğer devletlerin sömürgecilik faaliyetlerini, kendi değerlerini yeryüzüne yayma ya da Batı medeniyetinin yayılması olarak algıladıkları iddia edilebilir. Bu minvalde Avrupalıların dünyanın çeşitli bölgelerinde gerçekleştirmeye çalıştıkları bu yayılma faaliyetleri ile sömürge bölgelerine sahip olmaya başladıkları bilinmektedir.²⁰

Yayılma konusunda Portekiz’in başı çekmesinin sebebi ise Kristof Kolomb’un Avrupa’dan Uzakdoğu’ya açılma fikrini Portekiz kralına iletmesi ve Portekiz kralının bunu desteklemesidir. Uzakdoğu’ya ulaşabilmenin yolu ise öncelikle Afrika’dan geçiyordu. Bu nedenle Uzakdoğu serüveni sayesinde Portekizliler, Afrika’yı yeterince gözlemleyecek ve inceleyecek fırsat elde etmişlerdir. Öyle ki bu süreçte Portekizlilerin Afrika’nın çeşitli yerlerinde ticaret merkezleri bile kurdukları görülmüştür.²¹

Ancak Portekizlilerin öncelikle Afrika’nın içlerine yönelik herhangi bir faaliyette bulunmadıklarını da belirtmek gerekir. Çünkü Afrika’nın iç bölgelerinde değil etrafından dolaşarak Hindistan’a giden baharat yolunu keşfetmeye çalıştıkları bilinmektedir. Fakat yerli kabile liderleriyle tanışan Portekizli kâşifler, Afrika’nın iç bölgelerine kadar gitme fırsatı bulmuşlardır. Bu durum ise Portekizlilerin değerli hammadde kaynaklarına sahip Afrika’nın fark edilmesine yol açmıştır.²²

Avrupa devletleri arasında sömürgecilik faaliyetlerine ilk başlayan ve hızla büyüyen Portekiz İmparatorluğu’nun daha sonraları denizlerdeki egemenliğini korumakta güçlük çektiği görülmüştür. Bu durumdan faydalanmaya çalışan diğer sömürgeci devletlerin Portekiz İmparatorluğu’nun sömürge alanlarına saldırmaya

¹⁹ Ferro, *a.g.e.*, s. 55.

²⁰ Aime Cesaire, *Discourse on Colonialism*, Çev. Joan Pinkham, New York: Monthly Review Press, 2000, s. 31.

²¹ Chomsky, *a.g.e.*, ss. 20-21.

²² Juan R. I. Cole, *Colonialism And Revolution In The Middle East: Social And Cultural Origins Of Egypt’s Urabi Movement*, New Jersey: Princeton University Press, 1993, ss. 53-55.

başladıkları bilinmektedir. Nitekim sömürgeci devletlere karşı zayıf düşen Portekiz İmparatorluğu önemli ölçüde toprak kaybederek gerilemeye başlamıştır.²³

Bundan sonra Avrupa'da Portekiz'i takiben İspanya, Hollanda, Fransa, İngiltere ile daha sonraları ulusal birliklerini tamamlayan Almanya, İtalya ve Belçika gibi sömürgeci devletlerin ortaya çıktığı görülmektedir. Böylece sömürgecilik faaliyetleri dünya tarihini kapsamlı ve derin bir şekilde etkilemeye başlamıştır.²⁴

Bilindiği üzere sömürgecilik faaliyetlerinin yapılmasındaki en temel faktör 'ekonomik değeri yüksek olan hammadde kaynaklarına' ulaşabilme arzusudur. Fakat bu arzu sadece hammadde kaynaklarına yönelik değil, aynı zamanda kölelerin alınıp satılmasını ifade eden köle ticaretine de yönelik bir arzu haline gelmiştir.²⁵

Bu anlamda Afrika kıtası, köle ticareti olgusu açısından da örnek gösterilebilir. Çünkü köle ticareti veya kölecilik gibi temel unsurlar, Afrika halklarının devlet yapılanmasının bir gereği olarak görüle gelmiştir. Başka bir ifadeyle, Afrika toplumunda toprağa dayalı özel mülkiyetin bulunmadığı bir dönemde, kölelerin alınıp satılması Avrupalı sömürgeci güçler ile Afrikalı liderler arasında ekonomik kazanç elde etmek için yapılan bir ticaret olarak görülmüştür.²⁶ Nitekim buradaki köle ticareti 15. ve 16. yüzyılda Portekizlilerin dikkatini çekmiştir. Böylece Afrika ile yakından ilgilenmeye başlayan Portekizliler, köle ticareti ile önemli bir ekonomik kazanç yolu açmıştır.²⁷

Portekizliler, Afrikalı liderlerden köle satın alarak onları diğer sömürge bölgelerine yerleştirmişlerdir.²⁸ Giderek artan bu ticaret Portekizliler tarafından yıllık ortalama 1000 kölenin satın alınmasına yol açmıştır. Bu durum ise Afrikalı liderler arasında bir rekabetin oluşmasına neden olmuştur. Ancak Afrikalı liderlerin, Portekizlilere köle satmak amacıyla rekabet içine girmesi, kendi aralarında

²³ Dominic Thomas, *Black France: Colonialism, Immigration, and Transnationalism*, Bloomington: Indiana University Press, 2007, ss. 38-39.

²⁴ Cole, *a.g.e.*, s. 55.

²⁵ Cesaire, *a.g.e.*, s. 32.

²⁶ Alastair Pennycook, *English And The Discourses Of Colonialism*, London and New York: Routledge Press, 1998, s. 35.

²⁷ Ferro, *a.g.e.*, ss. 55-57.

²⁸ Allen Isaacman and Barbara Isaacman, *Mozambique: From Colonialism to Revolution, 1900-1982*, England: Westview Press, 1983, ss. 11-13.

anlaşmazlıkların yaşanmasına ve bunun sonucunda da bölgede savaşların ve çatışmaların ortaya çıkmasına yol açmıştır.²⁹

Bu arada Afrika'da Portekiz hâkimiyeti devam ederken, Avrupa kıtası büyük bir değişikliğe doğru yol almaktaydı. Avrupa'da ortaya çıkan Sanayi Devrimi, Avrupa devletlerinin kıta dışına yayılma isteklerini yüksek oranda artırdı. Bu kapsamda Avrupa devletleri; yeni pazar arayışlarına, hammadde kaynaklarına ve sömürge alanlarına sahip olabilmek için yeni politikalar üretmeye başlamışlardır.³⁰

19. yüzyılın ortalarına doğru, Afrika'nın 'sömürgeleştirilme durumu' oldukça yavaş ilerlemekteydi. Bu yüzyılda, Avrupa karışıklık içerisindeydi. Örneğin Fransa bu ülkelerden biriydi. Çünkü 1830 yılında gerçekleşen İhtilal, Fransa'yı kaosa sürüklemişti. Fransa kralı ise kaosu durdurmak adına halkın ve kamuoyunun dikkatini dışarıya çekmenin yollarını aramaya başlamıştı. Nitekim Fransa da diğer Avrupalı sömürgeci güçler (Portekiz, İspanya ve Hollanda) gibi zengin hammadde kaynaklarına sahip Afrika kıtasına yönelik sömürgeleştirme politikaları üretti. Dolayısıyla bu dönemde etkileri Kuzey Afrika bölgesinde az olan Portekiz, İspanya ve Hollanda'nın yerine Fransa'nın etkili olmaya çalıştığı görülmüştür.³¹

Fransız halkının ve kamuoyunun dikkatini dışarıya çekmede Cezayir'in toprak bütünlüğünü korumak adına Cezayir'e yapılan asker sevkıyatı önemlidir. Çünkü bu olaydan sonra halkın dikkati dışarıya çekilmiş, Fransa'da hükümet değişmiş ve Louis-Philippe d'Orleans iktidara gelmiştir. Bu dönemde Louis-Philippe d'Orleans, Fransa'nın Cezayir politikasını genişleterek diğer Avrupalı sömürgeci güçler gibi sömürgeleştirme faaliyetlerine başlamasına yol açmıştır.³² Yani Fransa da sömürgeci güçler arasındaki yerini almıştır.

Bu anlamda sömürgecilik veya sömürgeleştirme faaliyetlerinin oluşmasında zengin hammadde kaynaklarına sahip bölgelerin denetlenmesi ve kaynakların işletilmesi için yapılan başlıca eylemlerin etkili olduğu söylenebilir. Kısacası sömürgecilik; güçlü devletlerin, sınırları dışında ve denizaşırı bölgelerde bulunan

²⁹ Ferro, *a.g.e.*, s. 323.

³⁰ Luraghi, *a.g.e.*, s. 231.

³¹ *A.g.e.*, s. 252.

³² Thomas, *a.g.e.*, s. 32.

zengin hammadde kaynaklarına sahip olabilmek için, o bölgelerdeki güçsüz devletler üzerinde uyguladıkları askerî ve siyasi faaliyetler bütünü olarak ifade edilebilir.³³

ŞEKİL-II: Sömürgecilik Faaliyetlerinin Kapsamı (Bu şekil yazar tarafından çizilmiştir.)

Afrika'nın sömürgeleştirilmesindeki bir diğer önemli kırılma noktası ise, 19.yüzyılın sonlarına doğru Avrupalı sömürgeci güçler tarafından düzenlenen "Berlin Afrika Konferansı" kararları olmuştur. 1884-85 yıllarında Bismarck önderliğinde toplanan konferans, Afrika'nın paylaşılmasını öngörmüştür. Çünkü konferansın toplanmasındaki en önemli nedenlerden biri, Kongo'ya ilişkin egemenlik haklarının tartışılması ve bir sonuca bağlanması için düzenlenmiş olmasıdır. Ancak alınan bir kararla Kongo, Belçika Kralı II. Leopold'un payına verilmiştir.³⁴

Kongo'nun Belçika Kralı'na verilmesinin en önemli sebeplerinden biri, Kral tarafından 1876 yılında kurulan Uluslararası Afrika Derneği'nin faaliyetleri olmuştur. Belçika Kralı II. Leopold, 1876 yılında Brüksel'de Afrika'yı uygarlaştırmak için bir konferans düzenlemiştir. Bu konferansta alınan bir kararla "Uluslararası Afrika Derneği" kurulmuştur. Bu derneğin temel amacı ise, Afrika'nın

³³ Zahar, a.g.e., ss. 32-35.

³⁴ Doğan Aydal, *Maden Savaşları: Dünyanın Kara Talihi(3.Baskı)*, İstanbul: TİMAŞ Yayınları, 2009, ss. 51-54.

araştırılması için teşvik ve köleliğe karşı mücadele edilmesi idi.³⁵ II. Leopold, Kongo'yu keşfeden Henry Morton Stanley'in de kendi çalışmalarına katılması için bir öneride bulunmuştur. Stanley'in de bu öneriyi kabul etmesi üzerine çalışma alanını genişleten II. Leopold, 1877 yılında, Afrika'nın Kongo Nehri boyunca uzanan iç kesimlerini Avrupa ile ticarete açmak için bir keşif yapılmasını ve Kongo bölgesinin incelenmesini istedi. Bu kapsamda Uluslararası Kongo Derneği'ni de kurmuş oldu. Burada yürüttüğü faaliyetler ile II. Leopold Kongo'da bir anlamda söz sahibi oldu. Yapılan çalışmalar doğrultusunda 1884-85 yıllarında toplanan Berlin Afrika Konferansı ile de Kongo, Belçika Kralı II. Leopold'a verildi.³⁶

Bu minvalde Berlin Afrika Konferansı ile sömürgeciler arasında tartışılan en önemli sorun çözülmüş oldu. Ayrıca her sömürgeci devletin nereyi sömürgeleştireceği de konferansta kararlaştırıldı.³⁷ On dört devletin katılımı³⁸ ile gerçekleşen konferans neticesinde Afrika aynı zamanda yeni güçlerle tanışmıştır. Bu da Afrika'daki çatışmalara ve çekişmelere yoğunluk katmıştır.³⁹

Berlin Konferansı ile birlikte Afrika kıtasına Almanya, İtalya ve Belçika yeni aktörler olarak katılmışlardır. Ancak İngiltere, Berlin Afrika Konferansı sonrasında her ne kadar faaliyetlerini yoğunlaştırmış olsa da, İngiltere'nin Afrika ile olan teması 1815 Viyana Kongresi'ne dayanmaktadır. Viyana Kongresi ile Hollanda'nın himayesinde bulunan ve bugünkü Güney Afrika Cumhuriyeti'ne ait olan Cape sömürge bölgesini alarak Afrika'ya yerleştiği bilinmektedir.⁴⁰ Dünyanın çeşitli bölgelerinde sömürgeleri olan İngiltere'nin Afrika'daki en önemli faaliyet alanı köle ticareti üzerine olmuştur. Çünkü bu sömürgelerindeki insan ihtiyacını karşılamak için

³⁵ Ferro, *a.g.e.*, ss. 133-136.

³⁶ Luraghi, *a.g.e.*, ss. 237-239.

³⁷ Tukumbi Lumumba-Kasongo, *The Dynamics Of Economic And Political Relations Between Africa And Foreign Powers: A Study in International Relations*, United States of America: Greenwood Publishing Group, 1999, s. 6.

³⁸ Ferro, *a.g.e.*, s. 134.

³⁹ Mehmet Özkan, "Dünya Siyasetinde Afrika", (Ed.) Şaban Kardaş, Ali Balcı, *Uluslararası İlişkilere Giriş*, İstanbul: Küre Yayınları, 2014, s. 448.

⁴⁰ Aydal, *a.g.e.*, s. 85.

Afrika'dan köleler getirdikleri görülmüştür. Böylece köle ticareti üzerinden toplumsal nüfus yapısının da sömürgeciliğe dâhil edildiği sonucu çıkarılabilir.⁴¹

Avrupa kıtası dışında Afrika ile temasa geçen ABD'nin de Afrika'daki toplumsal nüfus yapısının bozulmasında etkili olduğu bilinmektedir. Nitekim 1789 yılından beri Afrika ile temas halinde olan ABD'nin, Afrika merkezli bir dış politika izlemediği görülmüştür. Hatta bu bölgeye üst düzey ziyaretlerin bile olmadığı söylenebilir. Sadece Liberya'ya Amerikalı göçmenlerin yerleştirilmesi ile bölgenin nüfus yapısının etkilenmesine sebebiyet verilmiştir. Bu kapsamda 1847 yılında Liberya'nın bağımsız olması ile birlikte, ikili ilişkilerin yoğunlaştığı ve ABD'nin de Afrika'ya yönelik yeni politikalar üretmeye başladığı görülmüştür.⁴²

Öte yandan Afrika'da uzun bir tarihî geçmişi olan Osmanlı İmparatorluğu'nun varlığı, kıta dışı sömürgeci güçlerin politikalarına büyük bir engel teşkil etmiştir. Fakat 19. yüzyılın önemli savaşlarından biri olan 1877-78 Osmanlı-Rus Harbi'nin yaşanması, Osmanlı'nın gücünü zayıflatmıştır. Bu durumu değerlendiren Avrupalı sömürgeci güçler, bilindiği üzere 1884-85 yıllarında Berlin Afrika Konferansı'nı düzenleyip Afrika kıtasının zengin hammadde kaynaklarına ulaşmak için sömürgecilik faaliyetlerine ön ayak olmuşlardır.⁴³

Sonuç itibariyle, sömürgecilik faaliyetlerinin genel olarak Afrika kıtasında görülmesi, değerli maden yataklarının varlığından kaynaklanmıştır. Bu anlamda sömürgecilik faaliyetleri; “sömürgeci güçlerin sınırları dışında, uzak veya yakın bölgelerde bulunan ancak güçsüz devletlerin egemenliklerinde olan, değerli maden yataklarına sahip olabilmek ve bu madenleri ülkelerinde işletebilmek adına, bu bölgeler üzerinde uyguladıkları askerî, siyasi ve kıtanın nüfus yapısının bozulmasına yönelik politikalar bütünü” olarak tanımlanabilir.

⁴¹ Ahmet Kavas, *Osmanlı-Afrika İlişkileri (2.Baskı)*, İstanbul: KİTABEVİ Yayınları, 2013, s. 216.

⁴² Ufuk Tepebaş, *Büyük Güçler ve Afrika: 21.Yüzyılda Çok Boyutlu Afrika Rekabeti*, İstanbul: TASAM Yayınları, 2010, s. 95.

⁴³ Hasan Öztürk, "Türk Dış Politikasında Afrika Açılımı", Hasret Çomak, Caner Sancaktar (ed.), *Türk Dış Politikasında Yeni Yönelimler: İki Kutuplu Sistem Sonrası Türk Dış Politikası*, İstanbul: Beta Yayınları, 2013, s. 694.

1.3. Sömürge

Sömürge kavramı Avrupa'da koloni anlamında kullanılsa da bu kavramlar birbirinden farklıdır. Sömürge; bir toprak parçasını ifade ederken koloni ise o toprak parçasına yerleştirilmiş göçmen topluluklarından oluşan halk kitlesini ifade etmektedir. Sömürge olgusu, yeni olmamakla birlikte uzun bir tarihî geçmişe sahiptir. 15. yüzyılda Rönesans'tan itibaren yoğunlaşan sömürgecilik eylemleri aynı zamanda sömürge kavramını da ortaya çıkarmıştır. Bu bağlamda sömürge, sömürgeci devlete ait olmak üzere başka bir devlette yerleşilen yer veya bölge demektir. Sömürgecilik ise bilindiği üzere, yeni bölgeler veya topraklar elde etmek amacıyla yapılan sömürgeci yayılma faaliyeti anlamında kullanılagelmiştir. Yani, sömürge ve sömürgecilik kavramlarının birbirleriyle ilintili olduğu düşünülebilir.⁴⁴

Sömürge bölgesi ise, bir ülkenin sınırları dışında uzak veya yakın bir bölgede egemenlik tesis ettiği, o bölgede kendi kurallarını uygulamaya çalıştığı, ekonomik olarak o bölgeden yararlandığı ve siyasi olarak da etkinliğini oluşturmaya çalıştığı alana denir.⁴⁵ Başka bir ifadeyle kavram, büyük devletlerin egemenlik tesis ettiği uzak topraklardaki bölgeleri kendi sınırlarının bir uzantısı olarak görmesi olarak da tanımlanabilir.⁴⁶

Bu söylemler doğrultusunda Avrupa devletlerinin kıta dışına yönelik politikalar üretmeye başladıkları görülmüştür. Yoğun olarak Afrika ve Arabistan'ı birleştiren Babülmendep Boğazı (Uzakdoğu/Pasifiklerden getirilecek ürünlerin merkez noktası konumunda) üzerinden faaliyetlere giriştikleri ifade edilebilir. Böylece Avrupa devletlerinin sömürge alanları oluşturmak için Babülmendep Boğazı'nı kullanarak Uzakdoğu'ya doğru giden bölgelerde egemen olmaya başlamıştır. Bu doğrultuda gelişen faaliyetler Afrika'ya da sıçramıştır. Avrupa devletleri Afrika'daki faaliyetleri ile başta sömürge alanları olmak üzere birçok konuda değişimlerin yaşandığı söylenebilir.⁴⁷

⁴⁴ Chomsky, *a.g.e.*, ss. 36-38.

⁴⁵ Ferro, *a.g.e.*, s. 20.

⁴⁶ Erdoğan Uygur, Fatma Uygur, "Fransız Sömürgecilik Tarihi Üzerine Bir Araştırma", ss. 274-275. http://www.tsadergisi.org/Makaleler/964855420_272_273-286.pdf Erişim Tarihi: 20.04.2015.

⁴⁷ Luraghi, *a.g.e.*, s. 255.

Çünkü sömürgelere sahip olmaya çalışan Avrupalılar adeta kendi vatanlarıymış gibi sömürge alanlarını siyasal, ekonomik ve sosyokültürel olmak üzere birçok alanda değişime uğratmışlardır. Sömürgelerde yaşayan bir Avrupalıya, niçin burada yaşadığını sormuş olsak vereceği yanıtta herhalde sömürgecinin niçin önemli olduğunu öğreniriz. Şöyle ki; “kendi dilinin hâkim olmadığı, vatandaşlarının çoğunlukta bulunmadığı, onu yöneten bir bürokrasinin olmadığı ve daha da önemlisi onu koruyacak bir askerî güvenliğin olmadığı bir bölgede, bir Avrupalıyı yaşamaya iten nedenler ne olabilir ki?”⁴⁸ Esasında sömürgecilik faaliyetlerinin temelinde; sömürgeci güçlerin hem ekonomilerini en iyi seviyeye getirme hem de sınırlarının bir uzantısı olarak bölgelere sahip olma fikri yatar. Bu anlamda sömürgeci güçler, sömürge alanlarında yaşayan yerli halkların dil, din ve sosyokültürel gibi değerlerinin değişime uğramasını ve kendi değerlerinin uygulamasını amaç edinmişlerdir. Böylece sömürge sistemi, psikolojik durumu da etkileyerek beyinsel bir dönüşüm politikasına da yol açmıştır.⁴⁹

Bu anlamda sömürgeci güçlerin yurttaşlarından oluşan koloniler, bulundukları sömürge alanlarının kimliğini de değiştirmeye başlamışlardır. Dolayısıyla Afrika toplumlarının yeni ırksal kimliklerle tanışmasında ve kendi yerel dillerinin etkisiz hale getirilmesinde en önemli etki sömürgecilik faaliyetleri olmuştur. Adeta Afrikalıların kendi topraklarında yabancılaştıkları görülmüş ve bu topraklar sömürgeci güçlerin politikaları doğrultusunda şekillenmeye maruz bırakılmıştır.⁵⁰

1.4. Koloni

Kolombus’un 1492’de Amerika kıtasını keşfetmesi, insanlık tarihinin en önemli gelişmelerinden biri olmuştur. Nitekim burayı keşfeden Kolombus’un buranın Amerika kıtası olduğunu bilmeden, Asya yakınlarındaki adalar olduğunu zannederek hayata gözlerini yumması da acı bir gerçektir. Ancak Avrupa’dan

⁴⁸ Albert Memmi, *Sömürgecinin ve Sömürgeleştirilenin Portresi*, Çev. Şen Süer, İstanbul: Versus Yayınları, 2014, ss. 25-29.

⁴⁹ Franz Fanon, *Siyah Deri Beyaz Maskeler: Ezilenlerin Psikolojisi ve Yabancılaşıma*, Çev. Mustafa Haksöz, İstanbul: Sosyalist Yayınlar, 1996, ss. 81-86.

⁵⁰ Mazrui, *a.g.e.*, s. 13.

getirilen göçmenlerin buraya yerleştirilmesi ile birlikte, Amerika kıtası Avrupalı sömürgeci güçlerin ilgi odağı olmuştur.⁵¹

Bu bağlamda Amerika kıtasına 13 Mayıs 1607 tarihinde Hampton Roads bölgesine yalnızca erkeklerden oluşan bir gemi ile (Christopher Newport denetiminde) İngilizlerin yerleştirildiği bilinmektedir. Jamestown adında bir şehir kuran İngilizler, kısa sürede kıtanın farklı bölgeleri üzerinde etkili olmaya başladılar. Egemenlik alanını genişletmeye çalışan İngiltere'nin, kıta üzerinde önemli bir güç unsuru haline geldiği ve sömürgeleştirme politikası uyguladığı görülmüştür.⁵²

Sadece Amerika kıtasında değil, dünyanın çeşitli bölgelerinde sömürgeleştirme politikası yürüten İngiltere'nin, maden kaynaklarına ulaşabilme isteğinin yanı sıra insan gücünden faydalanmak amacıyla köle ticareti üzerinde de etkili olduğu söylenebilir. Bilindiği üzere, 1815 Viyana Kongresi ile Afrika'da sömürge alanları oluşturmaya başlayan İngiltere, buradaki sömürgelerinde yaşayan köleleri diğer sömürgelerine yerleştirmeye başlamıştır. Amerika kıtası da bunlardan biridir. Sadece İngiltere'nin değil, diğer sömürgeci güçlerin de sömürgelerindeki kolonileri kıtaya yerleştirdikleri görülmüştür.⁵³

İngiltere'yi takiben Fransa, Hollanda ve Avrupa'dan gelen diğer sömürgeci güçler de kıtada faaliyet göstermişlerdir. Özellikle İngiltere'den sonra önemli bir güç olan Fransa'nın da kıtada sömürge alanları elde ettiği görülmüştür. Kanada ve Missisipi nehrini takiben, Meksika ile Louisiana sömürgelerinin Fransa'nın egemenliğine geçmesi buna örnek olarak gösterilebilir.⁵⁴ Neticede Avrupalı sömürgeci güçlerin hem Avrupa'dan hem de Afrika'dan getirdikleri kolonileri sömürge alanlarına yerleştirmeleri, Avrupa devletleri arasında anlaşmazlıkların oluşmasına ve savaşların başlamasına yol açmıştır.⁵⁵

İngiltere ve Fransa bu savaşların odağında yer almıştır. Çünkü Fransa'nın, 1752-53 yıllarında İngiltere'nin Kuzey Amerika'daki Ohio Vadisi'nde bulunan

⁵¹ Woodruff, *a.g.e.*, s. 165.

⁵² Allan Nevins, Henry Steele Commager, *ABD Tarihi (4.Baskı)*, Çev. Halil İnalcık, Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2011, s.25.

⁵³ Lumumba-Kasongo, *a.g.e.*, ss. 6-10.

⁵⁴ Jean-Christophe Grange, *Koloni*, Çev. Tankut Gökçe, İstanbul: Doğan Kitapevi, 2009, ss. 50-52.

⁵⁵ Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 62.

küçük bir ticaret merkezini yerle bir edip orada kendine ait iki kale inşa etmesi, İngiltere ile olan ilişkilerin bozulmasına sebebiyet vermiştir. Bu doğrultuda harekete geçen İngiltere ise Fransa'ya karşı üç sefer düzenlemiş fakat istenen başarıyı elde edememiştir.⁵⁶

Nitekim İngiltere, General Braddock komutasından iki taburunu Amerika'ya göndermiştir. Bu durum, 1756 yılında Fransa ile şiddetli çatışmaların yaşanmasına sebebiyet vermiştir. 7 yıl süren çatışma, İngiltere'nin kazanmasıyla sonuçlanmıştır. Fakat her ne kadar İngiltere 7 Yıl Savaşları'nı kazanmış olsa da, ekonomik olarak çok zarar görmüştür. Ekonominin kötüleşmesi, İngiltere'nin kolonilerinden aldığı vergi oranlarını yükseltmesine ve bazı yeni yasalar oluşturmaya yol açmıştır. 1764 Şeker Yasası ile 1765 Pul Yasası yeni yasalara örnek olarak gösterilebilir.⁵⁷

Sayıları 13'e yükselen koloniler ise hem vergilerin yükseltilmesine hem de yeni yasaların oluşturulmasına karşı İngiltere'ye tepki göstermişlerdir. Böylece İngiltere ile kolonileri arasında çıkan anlaşmazlıklar giderek büyümüş ve İngiltere karşısında bağımsızlığı getirecek savaşların çıkmasına sebebiyet vermiştir.⁵⁸ İngiltere ile savaşa giren koloniler birleşerek, 4 Temmuz 1776 tarihinde İngiltere'den ayrıldıklarını ve Amerika Birleşik Devletleri adı altında bağımsız bir devlet kurduklarını ilan etmişlerdir. Fakat her ne kadar 1776 yılında bağımsız olduklarını ilan etmiş olsalar da kolonilerin tam anlamıyla bağımsızlıklarını 1783 yılında Paris Antlaşması ile kazandıkları bilinmektedir.⁵⁹ Bu antlaşma ile Kanada ve Mississippi'nin doğusundan Florida'ya kadar olan tüm bölge, Amerika Birleşik Devletleri'ne bağlanmıştır.⁶⁰ Böylece İngiltere de 1783 yılında bu devleti resmen tanımak zorunda kalmıştır.⁶¹

⁵⁶ Jane Burbank ve Frederick Cooper, *İmparatorluklar Tarihi: Farklılıkların Yönetimi ve Egemenlik*, Çev. Ahmet Aybars Çağlayan, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2011, ss.156-158.

⁵⁷ Şaban Tanıyıcı, Birol Akgün, *Amerikan Başkanlığı: Cumhuriyetten İmparatorluğa*, Ankara: Orion Kitapevi, 2008, s. 39.

⁵⁸ Steven W. Hook, John Spanier, *Amerikan Dış Politikası: İkinci Dünya Savaşı'ndan Günümüze*, Çev. Özge Zihnioğlu Tanırlı, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2014, ss.133-134.

⁵⁹ Tanıyıcı, Akgün, *a.g.e.*, s. 44.

⁶⁰ Woodruff, *a.g.e.*, s. 185.

⁶¹ Armaoğlu, *a.g.e.*, ss. 62-63.

Sonuç itibari ile sömürgeci güçlerin bu faaliyetleri, güçsüz devletlerin denetiminde veya devletsiz olan bölgelerde bulunan değerli hammadde kaynaklarına ulaşabilmek için yaptıklarını ifade etmek mümkündür. Bu anlamda devletsiz olarak bilinen Amerika kıtasında, sömürgeci güçler tarafından istila edilen yerlerde sömürge alanları oluşturulmuştur. Sömürgeci güçler ya ülkelerinden ya da ülkeleri dışından getirdikleri kolonileri sömürge alanlarına yerleştirmişlerdir. Böylece sömürge alanlarının denetimi hem sömürgeci güçler hem de koloniler tarafından sağlanmıştır. Kısacası sömürgecilik faaliyetleriyle sömürge alanlarının oluşturulduğu ve sömürge alanlarına da kolonilerin yerleştirilmesi ile bu alanların denetiminin sağlanmaya çalışıldığı görülmüştür.

1.5.Kolonizasyon/sömürgeleştirme

Tarihte, kolonizasyon/sömürgeleştirme sürecinin başlaması her ne kadar Avrupalı sömürgeci güçlerin büyümesi veya genişlemesiyle paralel olduğu düşünülse de bu açıklamanın yeterli olmadığı söylenebilir. Bu anlamda kolonizasyon sürecinin Avrupalı güçlerin sömürgeleştirme faaliyetlerinden önce de var olduğu bir gerçektir. Nitekim sömürgeleştirme süreci, M.Ö. 9. yüzyılda Fenikeliler tarafından değerli hammadde kaynaklarının bulunduğu bölgelerin ele geçirilmesi amacıyla başlatılan bir faaliyet olmuştur.

Ancak 15. yüzyıldan itibaren Avrupalı güçlerin değerli hammadde kaynaklarına ulaşmak amacıyla dünyanın çeşitli bölgelerini iskân ve ilhak etmeye başlamaları, kolonizasyon/sömürgeleştirme sürecinin hız kazanmasına yol açmıştır. Bu anlamda kolonizasyon, “ekonomik değeri yüksek hammadde kaynaklarının bulunduğu bölgeler üzerinde sömürgeci güçlerin fetih, iskân veya ilhak yoluyla nüfuz oluşturmaları” olarak tanımlanabilir.⁶² Nitekim kolonizasyon süreci ile birlikte sömürgeci güçler, hem yurttaşlarından hem de başka sömürgelerinde bulunan kölelerden yararlanarak oluşturdukları kolonileri, fetih, iskân veya ilhak ettikleri bölgelere yerleştirmişlerdir. Böylece göçmen topluluklarından oluşturdukları

⁶² Patrick Manning, *Slavery, Colonialism And Economic Growth In Dahomey, 1640-1960*, African Studies Series 30, Cambridge: Cambridge University Press, 1982, s. 230.

kolonileri sayesinde sömürgeleştirdikleri bölgelerde nüfuz sahibi olmaya başlamışlardır.⁶³

Kolonizasyon durumuna getirilen bölgelerin yerli halkları, zamanla kendi değerlerinden uzaklaşarak yabancı duruma düşmüşlerdir. Bu durum, sömürgeci güçler tarafından getirilen göçmenlerin, sahip oldukları sosyokültürel bağların daha baskın olmasından kaynaklanmıştır. Nitekim koloniler için yeni bir toprak parçası olarak görülen sömürge alanları, zamanla koloniler tarafından kendi yurtlarıymış gibi sahiplenilmeye başlandı.⁶⁴ Böylece koloniler tarafından egemenlik tesis edilmeye başlanan sömürge alanlarının kolonizasyona dönüştüğü söylenebilir. Oluşturulan kolonizasyon bölgeleri ise sömürgeci güçler tarafından, ülkelerinin bir uzantısı olarak algılanmıştır. Nitekim söz konusu güçler bu bölgelerdeki değerli hammadde kaynaklarını da işleterek ekonomilerini güçlendirmişlerdir.⁶⁵

Sömürgecilik faaliyetlerinin etkisi ile oluşturulan kolonizasyon bölgeleri; siyasal, sosyokültürel ve demografik dönüşümlerden çok ekonomik amaçlı bir kazancın etkisinde kalmıştır.⁶⁶ Bu anlamda sömürgeciliğin gerçekleşmesinde ana faktör olarak görülen ekonomik etki, kolonizasyon bölgelerinin siyasal, sosyokültürel ve demografik dönüşümlere maruz bırakılmasına neden olmuştur. Böylece kolonizasyon, sömürgeci güçler için ekonomik sömürünün yerleşkesi olarak görülmüştür.⁶⁷

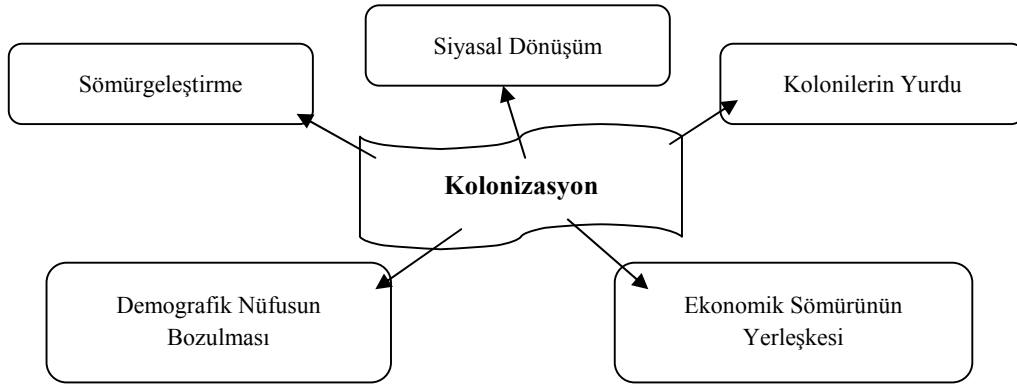
⁶³ Ania Loomba, *Colonialism/Postcolonialism*, London and New York: Routledge Press, 1998, s. 9.

⁶⁴ Pennycook, *a.g.e.*, ss. 36-37.

⁶⁵ Manning, *a.g.e.*, s. 234.

⁶⁶ A.Adu Boahen, "Colonialism in Africa: Its Impact and Significance", (Ed.) A. Adu Boahen, *General History Of Africa-VII: Africa under Colonial Domination 1880-1935*, Paris: UNESCO Publishing, 1985, s.789.

⁶⁷ Ruth Ginio, *French Colonialism Unmasked: The Vichy Years In French West Africa*, Lincoln and London: University of Nebraska Press, 2006, s. 23.

ŞEKİL-III: Kolonizasyon Kavramının Hususları (Bu şekil yazar tarafından çizilmiştir.)

Şekil-III'te görüldüğü gibi kolonizasyon süreci, birçok alanı etkilemektedir. Bu anlamda kolonizasyonun, sömürgecilik faaliyetlerinin en önemli aşamalarından biri olduğu söylenebilir. Dünya tarihini derinden etkileyen sömürgecilik faaliyetlerinin sömürge bölgelerinin keşfedilmesine, bu bölgelere kolonilerin iskân edilmesine ve iskân edilen kolonilerle, kolonizasyon alanlarının oluşturulmasına yol açtığı görülmüştür. Nitekim kolonizasyon bölgelerinde yaşayan yerli halkların, koloniler tarafından asimile edilerek etnik yapıları, dinî inançları ve siyasal düzenleri büyük bir dönüşüme uğratılmıştır.⁶⁸

1.6. Dekolonizasyon Süreci (Sömürgelerin Tasfiyesi)

Sömürgeci güçlerin egemenliğinde olan kolonizasyon bölgelerinin zamanla çözülmeye uğraması, sömürge halkları ile sömürgeci güçler arasında anlaşmazlıklara ve çatışmalara yol açmıştır. Çıkan çatışmaların bağımsızlık savaşlarına dönüşmesi ile birlikte, dekolonizasyon süreci başlamıştır.⁶⁹ Bu anlamda 20. yüzyılın en önemli tarihsel olaylarından biri, şüphesiz ki Asya ve Afrika halklarının sömürgeci güçlere karşı vermiş oldukları bağımsızlık savaşları olmuştur. Dekolonizasyon süreci ile bu durum Afrika, Asya ve Güneydoğu Asya bölgelerinde, sömürge altında yaşayan halkların çoğunun bağımsız birer devlet olmalarına yol açmıştır.⁷⁰

⁶⁸ Cesaire, *a.g.e.*, ss. 32-34.

⁶⁹ Boahen, *a.g.e.*, s. 790.

⁷⁰ David D. Newsom, *The Imperial Mantle: The United States, Decolonization, and the Third World*, Bloomington: Indiana University Press, 2001, ss. 95-96.

Nitekim Afrika kıtası, dekolonizasyon süreci ile bağımsızlık savaşlarının odağında yer almıştır. Böylece 1950'lerde başlayan ve 1960'lı yılların ortalarına kadar devam eden bağımsızlık savaşları, Afrika'da yeni devletlerin kurulmasında önemli bir etken olmuştur. Kurulan yeni devletler, sömürgeci güçlere karşı egemenliklerini korumak için 1963 yılında 'Afrika Birliği Örgütü' adı altında birleşmişlerdir.⁷¹ Bu kapsamda dekolonizasyon süreci "egemenlik gücünün bir transferi" olarak da nitelendirilebilir.⁷² Başka bir ifadeyle kavram, sömürgeci güçlerin egemenlik alanlarında bulunan sömürge halklarının bağımsızlıklarını kazanması değil, aynı zamanda sömürgeci güçlerin zayıflaması ya da yıkılması olarak da tanımlanabilir.⁷³

Sömürgecilik kısmında belirtildiği gibi, 1884-85 yıllarında düzenlenen Berlin Afrika Konferansı ile Avrupalı sömürgeci güçler Afrika'yı paylaşmışlardır. Böylece konferansın aldığı kararlar doğrultusunda Afrika, sömürgecilik faaliyetlerine maruz bırakılmıştır. 1905 yılında neredeyse Afrika'nın tümü Avrupalı sömürgeci güçlerin egemenliğine dâhil edilmiştir.⁷⁴ Portekiz, İspanya ve Hollanda'nın daha önceden etkili olduğu Afrika kıtasında İngiltere, Fransa, Almanya, Belçika ve İtalya'nın da kısa sürede birçok bölgede koloniler oluşturarak etkili oldukları görülmüştür.⁷⁵ Kısacası hızla yayılan sömürgecilik faaliyetleri ile Afrika uzun bir dönem boyunca Avrupalı sömürgeci güçler tarafından tahrip edilmiş ve bu durum II. Dünya Savaşı'na kadar yoğun bir şekilde devam etmiştir.⁷⁶

Nitekim 12 Şubat 1941 tarihinde, ABD Başkanı Franklin D. Roosevelt ve İngiltere Başbakanı Winston Churchill'in katılımlarıyla savaş sonrası dünya coğrafyasının nasıl şekillenmesi gerektiği ile ilgili olan Atlantik Konferansı

⁷¹ Müge Dalar, *Afrika Birliği Örgütü'nden Afrika Birliği'ne: Afrika'da Bütünleşme Çabaları*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi, 2013, s.71.

⁷² Jeanne M. Haskin, *The Tragic State Of The Congo: From Decolonization to Dictatorship*, New York: Algora Publishing, 2005, s. 14.

⁷³ Edmond J. Keller, " Decolonization, Independence, And The Failure Of Politics ", <http://www.sscnet.ucla.edu/polisci/faculty/keller/papers/SelectedPub/decolonization> Erişim Tarihi: 17.04.2015

⁷⁴ Dördüncü Evrim Süreci Ve Toplumsal Devrim (1968):Evrensel Normlardan Sosyal Taleplere; Afrika'da Bağımsızlık Hareketleri, <http://ortayol.org/pages/evrim-ve-uyum/sayfa192-193.html> Erişim Tarihi: 06.04.2015.

⁷⁵ Rothermund, *a.g.e.*, s. 130.

⁷⁶ Frederick Cooper, *Decolonization and African Society: The Labor Question in French and British Africa*, New York: Cambridge University Press, 1996, ss. 6-8.

düzenlenmiştir. Dolayısıyla 14 Ağustos 1941 tarihinde yayımlanan Atlantik Konferansı'nda;

- 1) Dekolonizasyon sürecinin başlatılmasına,
- 2) Sömürgeci güçlerin, sömürgelerinden çekilmesine,
- 3) Asya ve Afrika halklarına bağımsızlık verilmesine,

4) Ayrıca konferansın en önemli kararlarından biri olarak, Franklin D. Roosevelt tarafından ortaya atılan sömürgeci güçlere ait kolonilerin özerkliğe kavuşturulmasına karar verilmiştir.⁷⁷

Sömürgeci güçlere ait kolonilerin özerkliğe kavuşturulması gerektiği ile ilgili madde, İngiltere açısından Atlantik Konferansı'nın en ağır maddesi olarak değerlendirilmiştir. Çünkü İngiltere birçok bölgede sömürge alanlarına sahipti ve alınan bu madde ile çok zarar göreceğini düşünmekteydi. Yani, sömürge bölgelerindeki kolonilerinden vazgeçerek onlara özerklik vermesi gerektiği anlamına gelmekteydi.⁷⁸ Bu konferansın düzenlenmesi ile başlayan dekolonizasyon süreci, yeni kurulan Birleşmiş Milletler (BM)'de, 1945-1960 yılları arasında en çok tartışılan konulardan biri olmuştur. Hem alınan kararlar hem de BM'de tartışılan konular doğrultusunda oluşan fikirler, Afrika ve Asya'da sömürge altında yaşayan halkların bağımsızlık savaşlarına girişmesine yol açmıştır. Nitekim 1951 yılında, Kuzey Afrika'da dekolonizasyon süreci ile bağımsızlık savaşları cereyan etmiştir.⁷⁹

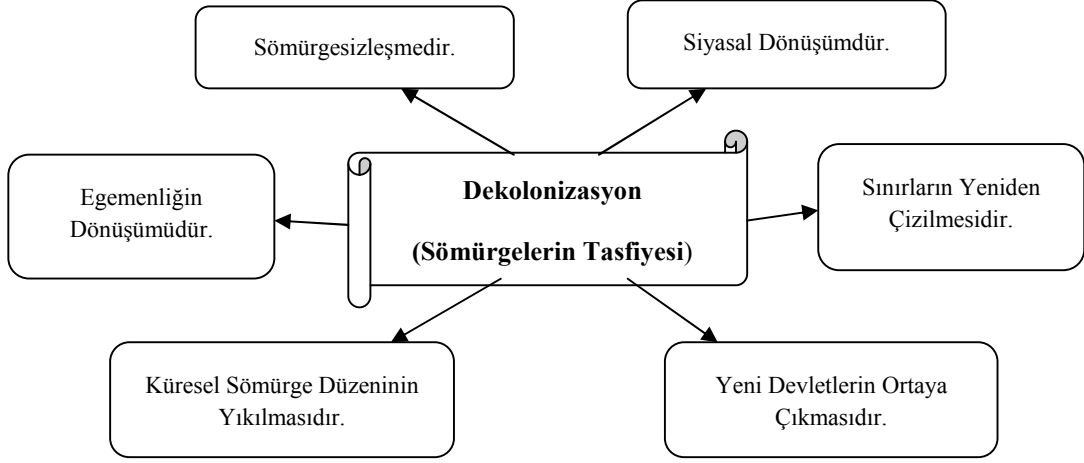
Bu bağlamda Afrika halkları hem kıta içi hem de kıta dışı yaşanan savaşlardan olumsuz etkilenmişlerdir. Çünkü dekolonizasyon süreci, tamamen ne Rus Devrimine ne de Faşizm hareketine benzemiştir. Bu devrim ve hareket, ülke içerisinde etkili bir şekilde, ordunun hükümetlere karşı yaptığı veya hükümetlerin orduya karşı önlem aldığı bir durum iken dekolonizasyon süreci, yerli halkın sınırlarını ihlal eden ve özgürlüklerini engelleyen sömürgeci güçlere karşı verdikleri bağımsızlık mücadelesi

⁷⁷ Decolonization of Africa, <http://www.saylor.org/site/wp-content/uploads/2011/04/Decolonization-of-Africa> Erişim Tarihi: 11.04.2015

⁷⁸ Gerard Kreijen, *"State Failure, Sovereignty and Effectiveness: Legal Lessons from the Decolonization of Sub-Saharan Africa"* Leiden / Boston: Martinus Nijhoff Publishers, 2004, s. 134.

⁷⁹ Kwame Nkrumah, *Consciencism: Philosophy and Ideology For De-Colonization*, United States of America: First Modern Reader Paperback Edition 1970, ss. 12-13.

olmuştur.⁸⁰ Bu kapsamda dekolonizasyon kavramının kapsamına giren konuları Şekil IV'teki gibi sınıflandırmak mümkündür.

ŞEKİL-IV: Dekolonizasyon Kavramı (Bu şekil yazar tarafından çizilmiştir.)

Dekolonizasyon süreci ile başlatılan bağımsızlık savaşları sömürgeci güçlerin belini kırmıştır. Böylece zayıflayan güçlerin, sömürge alanlarından çekilerek dünya siyasi haritasının yeniden inşa edilmesine yol açtıkları görülmüştür. Çünkü Asya bölgesi başta olmak üzere, Afrika'da ve dünyanın çeşitli bölgelerinde yeni devletlerin ortaya çıkması, dünya coğrafyasının siyasi sınır portresini değiştirmiştir.⁸¹ Hangi devletin/devletlerin ne biçimde bağımsız olduğu veya nasıl bir bağımsızlık kazandığı çok net olmamakla birlikte, bağımsızlığını kazanan yeni devletlerin homojen bir yapıya sahip olmadıkları da etnik ve dinsel çatışmaların yoğun bir şekilde yaşanmasıyla görülmüştür.⁸²

Afrika ülkelerinden Nijerya, etnik çatışmaların en fazla yaşandığı bölgeye örnek gösterilebilir. 1965 yılında Nijerya'yı araştıran bir yazara göre "*Her Afrika ulusuna sorulması gereken ilk politik soru, bir ulus olup olmadıklarıdır.*"⁸³ Bu söylemden hareketle başta Nijerya olmak üzere tüm Afrika'da yaşanan etnik

⁸⁰ Marc Frey, "Dutch Elites and Decolonization", Jost Dülffer (Ed.), *Elites and Decolonization in the Twentieth Century*, New York: LLC Press, 2011, ss.1-3.

⁸¹ Stein Tonnesson, "National Divisions In Indochina's Decolonization", (Ed.) Prasenjit Duara, *Decolonization: Perspectives From Now And Then*, London and New York: Routledge Press, 2004, ss. 253-254.

⁸² Ginio, *a.g.e.*, s. 26.

⁸³ Frederick A. O. Schwarz, *Nigeria: The Tribes, the Nation, or the Race - The Politics of Independence*, Massachusetts: M. I. T. Press, 1965, s. VII.

çatışmaların yoğunluğu ile Afrika halklarının tam bağımsızlıklarına kavuşamaması, bu bölgede ulus kavramının sorgulanmasına neden olmuştur. Çünkü dekolonizasyon süreciyle Afrika devletlerinin sömürge sisteminden kurtulmuş olmaları, bağımsız birer devlet olmalarını sağlaması gerekirken, durum hiç de öyle olmamıştır.⁸⁴

Bu bağlamda Afrika’da yaşanan etnik veya dinsel çatışmaların politik yollarla sömürgeci güçler tarafından devam ettirilmeye çalışıldığı söylenebilir. Sömürgeci güçleri destekleyen milliyetçi liderlerin veya elitlerin Avrupalı sömürgeci güçler tarafından dayatılmış olan sömürgecilik faaliyetlerini politik yöntemlerle benimsedikleri ve uygulamaya devam ettikleri iddia edilebilir.⁸⁵ Böylece yeni kurulan devletler üzerinde örtülü bir sömürgeciliğin kalıcılığı oluşturulmaya çalışılmıştır. Kısacası emperyalist hareketlerin oluşturulmasına zemin hazırlanmıştır. Bu anlamda örtülü sömürgeciliğin zemin hazırladığı emperyalist hareketler ile yeni kurulan devletlerin siyasal, ekonomik, sosyokültürel, dini inançlar ve etnik değerleri üzerinde kalıcı bir etki oluşturulmaya çalışılmıştır.⁸⁶

Bağımsızlıklarını kazanmış yeni devletlerin en temel sorunları ise ekonomik olanlarıdır. Her ne kadar bölgede derin ekonomik sorunlar söz konusu olsa da egemenliğin tesis edilmesiyle bu durum aşılabilmektedir. Bu anlamda;

- 1)Yeni kurulan devlet, devletin nüfusu adına yasalar/kanunlar oluşturur.
- 2)Sömürgeci güçlerin egemenlikleri resmen sona erer. Bu egemenlik, sömürgecilikten kurtulan devletlere devredilir.
- 3)Sömürgeci güçler, sömürdükleri topraklar üzerinde meydana gelen yerel yönetimleri ve yeni ulusal devletleri zamanla tanımaya başlar.

⁸⁴ Hatice Gülabi, “Batı Afrika’nın Devi Nijerya Federal Cumhuriyeti’nin Jeopolitik Analizi” s. 31, http://acm.klu.edu.tr/dosyalar/birimler/acm/dosyalar/dosya_ve_belgeler/88023140.pdf Erişim Tarihi: 26.12.2015.

⁸⁵ Dietmar Rothermund, *The Routledge Companion to Decolonization*, London and New York: Routledge, 2006, ss. 127-128.

⁸⁶ Gary Wasserman, *Politics Of Decolonization: Kenya Europeans And The Land Issue 1960-1965*, Cambridge: Cambridge University Press, 1976, s. 4.

4) Kurulan yeni devletler, uluslararası örgütlere üye olmaya çalışır, gibi kararlar doğrultusunda, egemenlikleri tesis edilen devletlerin başka devletlerle ikili ilişkiler geliştirmesi ile ekonomik kötüleşmenin önüne geçilebilmektedir.⁸⁷

Dekolonizasyon sürecinin etkisi ile kurulan yeni devletler, bağımsızlık adı altında egemenliklerini tesis etmiş olsalar da sürecin beraberinde getirdiği bazı problemlerin kalıcı hale gelme eğilimi olduğu görülmektedir.⁸⁸ Dinsel ve etnik çatışmaların devam etmesi söz konusu problemlere örnek gösterilebilir. Nitekim dekolonizasyon süreci 20. yüzyıl sömürge imparatorluklarının sonunu getirdiği kadar dünya coğrafyasının siyasal portresinin değişmesi ile birlikte bazı önemli sorunların da kronikleşmesine sebebiyet vermiştir.⁸⁹

Sonuç itibari ile dekolonizasyon; sömürgecilik faaliyetlerinin etkisinde olan kolonizasyon bölgelerindeki yerli halkların, sömürgeci güçlere karşı gösterdikleri bağımsızlık savaşları sonucunda egemenliklerini tesis edebilme faaliyetlerinin bütünü olarak değerlendirilebilir. Başka bir ifade ile kavram; ‘sömürülen bölgenin, sömürgeci güçler tarafından zorunlu ya da bir antlaşma yoluyla terk edilmesi’ olarak da tanımlanabilir.

1.7. Emperyalizm

19. yüzyılın sonlarına doğru Avrupalı sömürgeci güçler tarafından sömürgeler elde etmeye yönelik saldırgan hareketlerin yaygınlaşmaya başlaması şüphesiz, sömürgeciliğin temel ayırt edici özelliği olmuş ve bu olgu günümüze kadar emperyalizm kavramı adı altında varlığını sürdürmüştür.⁹⁰ Bu anlamda emperyalizm ile sömürgecilik arasında bir ayırmadan bahsedilebilir. Bilindiği üzere sömürgecilik; değerli hammadde kaynaklarının bulunduğu bölgelere askerî güç kullanma yöntemiyle müdahale edilmesini öngörürken, emperyalizm ise dünya coğrafyasının her bölgesine başta kültürel değişim olmak üzere siyasal, ekonomik ve dini inançlar

⁸⁷ Rothermund, *a.g.e.*, ss. 131-132.

⁸⁸ Wasserman, *a.g.e.*, s. 5.

⁸⁹ Raymond F. Betts Decolonization (second edition), London and New York: Routledge Press, 2004, ss. 38-40.

⁹⁰ Ali Murat Özdemir, "Tarihsel Bağlamında Emperyalizm", *21. Yüzyılda Sosyal Bilimler*, Sayı: 1 / Eylül-Ekim-Kasım, 2012, s. 94.

gibi alanlarda askerî yöntemden uzak yumuşak güç⁹¹ politikası çerçevesinde müdahale etmeyi öngören bir politikadır.

Sömürgeciliğin tarihi, uzun bir geçmişe sahip olmakla birlikte, son beş yüzyılın sömürgeciliği, ekonomik sistemin ortaya çıkması ve gelişmesi ile yakından ilişkilidir. Bu nedenle, sömürgelerin aranması ve elde edilmesi ile birlikte siyasi ve ekonomik egemenlik olmak üzere sömürgecilik faaliyetleri yaygınlık kazanmıştır. Avrupalı sömürgeci devletlerin ihtiyaçlarına ve çıkarlarına yönelik yaptıkları sömürgecilik faaliyetleri, yeni bir dünya pazarının oluşmasına sebebiyet vermiştir. Böylece, askerî güç unsurundan daha çok ekonomik eksenli bir yayılmacılık politikasının izlendiği görülmüştür.⁹²

Askerî güç eksenli yapılan sömürgecilik faaliyetleri, sömürgeci güçlerin sınırları dışında yeni topraklara el koymayı ve el koydukları toprakları sömürgeleştirmeyi gerektiren bir yayılmacılık olarak tanımlanabilir.⁹³ Ya da boyunduruk altına alınan güçsüz devletlerin, bağımsız bütün politik ve hukuki haklarının ortadan kaldırılması şeklinde de ifade edilebilir. Böylece sömürgeci güçlerin sömürgeleştirdikleri bölgelerde mutlak güç oluşturmaya çalıştıklarının altı çizilebilir.⁹⁴

Bilindiği üzere 18. yüzyıl, Sanayi Devrimi'nin yaşandığı/yükseldiği ve Avrupalı devletlerin birbirleriyle rekabet halinde oldukları bir yüzyıl olmuştur. Bu bağlamda devletlerarasında oluşan rekabet, kapitalizm ve sanayileşmenin hızla gelişmesine yol açmıştır. Böylece Avrupa'da ortaya çıkan bu rekabet, kapitalizm ve

⁹¹ İstila, fetih ve iskân ettirilecek bölge yurttaşlarının direnme azmini kırmak, işgal edilecek bölgede sadakati ve istikrarı sağlamak üzere ekonomik, siyasi, sosyokültürel, dini inançlar ile etnik yapılar üzerinde oluşturulan sözde demokratik gelişmelerin sağlanmaya çalışılması olarak tanımlanmıştır. Detaylı bilgi için bkz: Sait Yılmaz, “Yumuşak Güç ve Evrimi”, s. 2. [http://usam.aydin.edu.tr/YUMUSAKGUCVEEVIRIMI\(4a4j\).pdf](http://usam.aydin.edu.tr/YUMUSAKGUCVEEVIRIMI(4a4j).pdf) Erişim Tarihi: 27.12.2015.

⁹² Alex Callinicos, *Imperialism and Global Political Economy*, Cambridge: Polity Press, 2009, s. 14.

⁹³ Mustafa Efe, *Afrika'yı Anlamak ve Afrika-Türkiye İlişkileri*, Ankara: Murat Kitabevi, 2015, s. 53.

⁹⁴ Elif Çağlı, *Kolonyalizmden Emperyalizme*, İstanbul: Tarih Bilinci Yayınevi (2.Baskı) 2009, ss. 21-23.

sanayinin gelişmesine paralel olarak sömürgecilik faaliyetlerinin yayılmasında önemli etkenlerden biri olmuştur.⁹⁵

Sanayi Devrimi ile ortaya çıkan kapitalizmin, rekabet ortamı, serbest piyasa alanları ve devlet çıkarları üzerinde etki yarattığı görülmüştür. Bu anlamda sömürgeye dayalı sanayi, yatırım alanlarının da oluşturulmasına yol açmıştır. Fakat emperyalist faaliyetlerin ortaya çıkması ile kapitalizm, tekelci bir görünüme indirgenmiştir. Böylece tekelci kapitalizm, sömürge bölgeleri başta olmak üzere dünyanın birçok bölgesinde emperyalizmin etkisi ile birlikte, kırsal alanlardan kentsel alanlara, küçük firmalardan ⁹⁶ büyük şirketlere, siyasal küçük parti gruplarından ülke yönetimlerine kadar birçok alanda değişimlere ön ayak olmuştur. Dolayısıyla farklı ve geniş coğrafyalara ulaşma arzusu içerisinde olan kapitalist güçlerin emperyalizm aşamasından geçtikleri söylenebilir. Sanayi Devrimi ile birlikte, sanayileşmenin devasa boyutlara yükselerek yeni bir dünya sistemine doğru yol aldığının altı çizilebilir. Başka bir ifadeyle, tek boyutlu ticari ilişkilerin yerini çok boyutlu ticari ilişkilere bıraktığı söylenebilir.⁹⁷

Farklı devletlerin bünyelerinde bulunan mali sermaye gruplarının, tek boyutlu ticari ilişkiler yerine yeni ticari ilişkiler kurmak ve geliştirmek amacıyla yeni pazarlara ihtiyaç duydukları görülmüştür. Bu bağlamda mali sermaye grupları, sömürgeci devletlerin sömürge alanlarına da girmeye çalışmıştır.⁹⁸ Kısacası, mali sermaye gruplarının var olan bütün engelleri aşarak, kâr elde etmek amacıyla her alana ve her devletin sınırlarına yerleşmeye çalıştıkları ileri sürülebilir. Bu durum zayıf devletlerin topraklarında egemenlik tesis eden sömürgeci güçlerin egemenliklerine zarar vermiştir. Böylece sömürgecilik faaliyetlerinin getirmiş olduğu mutlak güç sarsılarak, yerini emperyalizme bırakmıştır.⁹⁹

⁹⁵ Ania Loomba, *Kolonyalizm/Postkolonyalizm*, Çev. Mehmet Küçük, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2000, ss. 21-22.

⁹⁶ Oğuz Bal, “Ekonomik Sistem Olarak Kapitalizmin Evrimi Ve İstihdam”, ss. 4-7. http://akademikpersonel.kocaeli.edu.tr/oguz.bal/bildiri/oguz.bal10.11.2011_15.56.52bildiri.pdf
Erişim Tarihi: 27.12.2015.

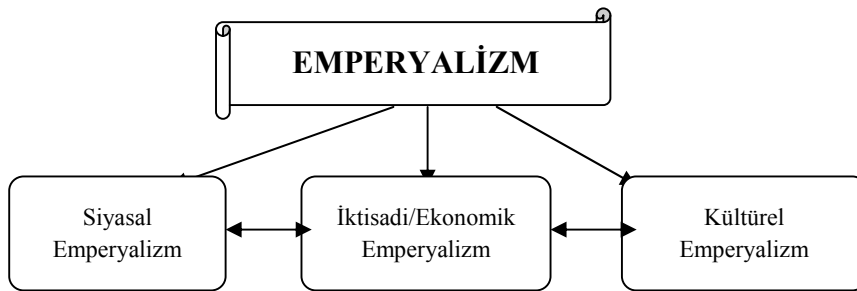
⁹⁷ Ariel Cohen, *Russian Imperialism: Development and Crisis*, London: Praeger Press, 1996, s.19.

⁹⁸ Çağlı, *a.g.e.*, ss. 23-25.

⁹⁹ Loomba, *a.g.e.*, s. 23.

Bu nedenle emperyalizm çağında, sömürgeleştirilmiş bölgelerin bazı yatırım alanlarında kapitalist devletlerin mutlak güç haline gelmesi ile birlikte, mali sermaye grupları arasında anlaşmazlıklar ortaya çıkmıştır. Mali sermaye gruplarının varlığındaki temel etken ise ekonomik sömürüdür. Emperyalist faaliyetler yolunda güçlenmeye başlayan kapitalist devletler, kendi aralarındaki rekabetten dolayı anlaşmazlık içerisine girmişlerdir.¹⁰⁰ Böylece kapitalist devletlerin, rakip devletin hem sömürgeci anlayışını zayıflatmak hem de sömürge alanlarına el koymak amacıyla sömürülen güçsüz devletlere destek verdikleri görülmüştür. Başka bir deyişle, kapitalist devletlerin her biri kendi sömürgeleri üzerinde hak iddia ederken, rakiplerinin sömürge alanlarında yaşanan ulusal bağımsızlık mücadelelerine destek vermişlerdir. Bu durum ise, emperyalizmin siyasal boyutunu göstermektedir.¹⁰¹

Nitekim Sanayi Devrimi'nin etkisiyle güçlenen devletlerin imparatorluk haline gelmesi ile birlikte, sınırları dışında emperyalist düşünceleri olduğu görülmüştür. Ekonomik bazlı olarak gerçekleştirilen emperyalist eylemler, beraberinde siyasal düşünce ve toplumsal değer yargılarını etkileme yolunu da açmıştır. Bu minvalde sömürgeci güçlerin sömürdükleri toprakların, sosyokültürel toplumsal yapısında dönüşümün yaşandığı söylenebilir. Bu doğrultuda kültürel emperyalizm için, bir devletin kendine has kültürel değerleri, başka bir devletin (bu devlet güçlü veya güçsüz olabilir) toplumuna benimseterek o devletin sınırlarında etkili olabilme faaliyetleridir denebilir.¹⁰² Bu kapsamda emperyalizmin önemli alt başlıklarından bazıları şunlardır:

ŞEKİL-V: Emperyalizm ve Türleri (Bu şekil yazar tarafından çizilmiştir.)

¹⁰⁰ John Tomlinson, *Cultural Imperialism: A Critical Introduction*, New York: Continuum Press, 1991, s. 20.

¹⁰¹ Edward W. Said, *Culture And Imperialism*, New York: Vintage Books Press, 1993, ss. 132-134.

¹⁰² Tomlinson, *a.g.e.*, s. 21.

Şekilde gösterildiği gibi emperyalizmin birçok alanda etkili olması, dünya coğrafyasının siyasal, ekonomik ve sosyokültürel bağlamda değişimlere uğramasına yol açmıştır. Sömürgecilikten farklı olarak emperyalizm, etkili olduğu bölgelerden çıkmamakla beraber, derin izler bırakarak uzun yıllar etkisini devam ettirmiştir.¹⁰³ Bu anlamda sömürgecilik ile emperyalizm arasındaki kesin ayrımı şöyle ifade etmek mümkündür:

Emperyalizm, sömürgeci güçlerin dış politikasını belirleyen bir kavram değildir. Kapitalist düzenin 20. yüzyıldan itibaren girmiş olduğu dönüşümü anlatan bir durumdur. Fakat kapitalizmi, sömürgecilik çağındaki yayılmacılık faaliyetleri ile 20. yüzyıl çağına ekonomik sermaye egemenliğine dayanan emperyalist yayılmacılık faaliyetlerinden ayırt etmek gerekir.¹⁰⁴ Bilindiği üzere sömürge alanı, sömürgeci güçlerin hukuksal ve siyasal olarak sınırlarının bir uzantısı gibi görülmektedir. Böylece sömürgecilik; hukuksal ve siyasal bağımsızlıktan yoksun kılınmış sömürge bölgelerinden oluşan bir sömürge imparatorluğu kurmak anlamına gelir.¹⁰⁵

Nitekim kapitalizmin emperyalizm dönemi ise güçlü ekonomik sermaye gruplarının dünya coğrafyasında oluşturdukları nüfuz bölgelerine dayanır. Bu anlamda emperyalist güçlerin bütün dünya coğrafyasını sömürge haline getirmeleri için siyasal bağımsızlıktan yoksun ülkeleri sömürge statüsünde tutmaları gerekmemektedir. Bu ülkeler, bağımsızlıklarını kazansa bile emperyalizm kışkıracıdan çıkamamaktadırlar. Çünkü emperyalizm gerçekte siyasal bir bağımlılık şeklini değil, dünyadaki bütün toprakların en büyük kapitalist güçler arasında paylaşımının tamamlanmış olduğu bir gelişme aşaması olarak ekonomik ve iktisadi sermaye düzenini anlatan bir kapitalizmdir.¹⁰⁶

¹⁰³ Doğu Ergil, "Emperyalizmin Yapısal Kuramı", ss. 191-198.

http://www.politics.ankara.edu.tr/dergi/pdf/32/1/9_Dogu_Ergil.pdf Erişim Tarihi: 28.12.2015.

¹⁰⁴ http://marksisttutum.org/sites/mtd/files/002_2005_Mayis_arka_ic.pdf Erişim Tarihi: 27.12.2015.

¹⁰⁵ Ginio, *a.g.e.*, s.27.

¹⁰⁶ V.I. Lenin, *Emperyalizm Kapitalizmin En Yüksek Aşaması (7.baskı)*, çev. Cemal Süreyya, Ankara: Sol Yayınları, 1979, ss. 90-94.

1.7.1.Siyasal Emperyalizm

Siyasal emperyalizm, devletlerin hem imparatorluk haline gelmek hem de dünya gücünü ellerinde bulundurmak amacıyla izledikleri bir dış politika olarak ifade edilebilir. Başka bir ifadeyle kavram, sömürgeci güçlerin sömürdükleri bölgeleri politik açıdan ve hukuki yönden egemenlikleri altına alabilmek amacıyla gösterdikleri faaliyetler bütünü¹⁰⁷ veya siyasal hak ihlalini, politik ilhakı ve üzerinde egemenlik tesis edilen güçsüz devletlerin siyasi bağımsızlıklarının yok edilmesine yönelik gerçekleştirilen eylemlerin tümü olarak da tanımlanabilir.¹⁰⁸

Siyasal emperyalizmin dolaylı olarak geniş bir coğrafyada uygulanmaya çalışıldığı görülmüştür. Bu doğrultuda güçlü veya güçsüz devletlerin yönetimlerinin, toplumsal yapının etnik unsurlarını ya da siyasal parti gruplarının hedeflerini olumsuz etkilemek amacıyla faaliyetler gerçekleştirdikleri söylenebilir.¹⁰⁹ Kısacası siyasal emperyalizm; yerel yönetimleri, devletin siyasal kademelerini ve yargı alanlarını da etkileyerek, değişime sebebiyet veren emperyalist bir sömürü eylemidir.¹¹⁰

1.7.2. Ekonomik/İktisadi Emperyalizm

Ekonomik emperyalizm; merkantilist¹¹¹ ve kapitalist dönemde ortaya çıkmış bir emperyalizm türüdür. Bu kavram; sömürgeci güçler için dünya coğrafyasının ekonomik yönden paylaşılması, güçsüz devletlerin toprakları üzerinde pazar alanlarının kurulması veya sömürülen bölgenin kaynaklarının denetlenmesi olarak tanımlanabilir.¹¹² Bu bağlamda, ekonomik emperyalizmin birden fazla anlam taşıdığı düşünülebilir. Böylece ekonomik emperyalizm; piyasa hareketleri, üretim yapıları,

¹⁰⁷ Münkler, *a.g.e.*, ss. 18-19.

¹⁰⁸ Çağlı, *a.g.e.*, s. 25.

¹⁰⁹ Arne Perras, *Carl Peters and German Imperialism 1856–1918: A Political Biography*, Oxford: Clarendon Press, 2004, s. 169.

¹¹⁰ Atilio A. Boron, *Empire and imperialism* translated by Jessica Casiro, New York: Zed Books Press, 2005, s. 111.

¹¹¹ 16. yüzyılda Batı Avrupa’da ortaya çıkan ekonomi üzerine inşa edilen bir teoridir. Merkantilist düşüncenin temel hedeflerinden biri düşük ücret politikası bağlamında fikir üretmek olmuştur. Bu anlamda nüfus yoğunluğunu teşvik eder ve devlet yönetiminde de korumacı bir ekonomik sistemin olmasını öngörür. Detaylı bilgi için bkz: Gülden Ülgen, “Merkantilizm’den Liberalizm’e Geçiş ve Piyasa Ekonomisi”, http://www.arastirmax.com/system/files/dergiler/140013/makaleler/40/1/arastir_m_x_140013_40_pp_85-99.pdf Erişim Tarihi: 30.12.2015.

¹¹² Çağlı, *a.g.e.*, s. 30.

ticaret hacmi, para dönüşümleri veya kültürel etkenler üzerinde devamlı bir etkiye ve değişime sahiptir denebilir.¹¹³

Nitekim ekonomik emperyalizm, değeri yüksek hammadde kaynaklarının bulunduğu yerlerde, ticari sürüm alanlarının oluşturulması amacıyla ortaya çıkmıştır. Bu anlamda sömürülen bölgenin hammadde kaynakları ele geçirilirken bölge halklarının da ekonomik sömürüye maruz bırakıldığı görülmüştür.¹¹⁴ Bu halkların üzerinde uygulanan ekonomik sömürü ise; genel olarak halktan vergi alınması şeklinde gerçekleşmiştir. Günümüzde Afrika'da mevcut olan Fransız İmtiyaz Şirketleri bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Çünkü bu şirketler eski sömürgeleri üzerindeki halktan kelle vergisi almakla ekonomik bir sömürü sistemi oluşturmuşlardır.¹¹⁵

Bu minvalde ekonomik emperyalizm; bir ulusun veya halkın başka bir ulusu ya da o ulusun halkını vergiye bağlama sistemi olarak da tanımlanabilir. Kapitalizmin emperyalist evresini serbest rekabetçi dönemden ayırt edebilmek amacıyla Lenin, en çok, sermaye ihracının varlığına dikkat çekmiştir. Ayrıca Lenin bu konuda, “Serbest rekabetin tam olarak hüküm sürdüğü eski kapitalizmin ayırt edici niteliği *meta* ihracıydı. Tekellerin hüküm sürdüğü bugünkü kapitalizmin ayırt edici niteliği ise, *sermaye* ihracıdır.” demiştir.¹¹⁶

Lenin'in de değindiği gibi eski kapitalist yönetimin ve yeni denilen tekelci yönetimlerin arasında önemli bir farkın olduğu görülmektedir. Başka bir ifadeyle, sermaye kaynaklı mali yönetimin belirgin hale gelmesi ile birlikte, eski dönemlere ait kapitalist yönetimlerin sömürge anlayışlarında değişikliklerin olduğu görülmüştür.¹¹⁷

Lenin, dünyanın emperyalizmden kurtulması için kapitalist sistemin yıkılması ve bunun yerine sosyalist bir sistemin kurulması gerektiğini savunmuştur. Lenin emperyalizme ilişkin sorunları, kapitalist gruplardan bazılarının çıkarlarından çok

¹¹³ David Harvey, *Yeni Emperyalizm*, Çev. Hür Güldü, İstanbul: Everest Yayınları, 2008, ss. 23-25.

¹¹⁴ Harry Magdoff, *Sömürsüz Emperyalizm*, Çev. Çiğdem Çidamlı, İstanbul: Devin Yayınları, 2005, ss. 141-143.

¹¹⁵ İbrahim Okur, *Afrika Zengin Ama Yoksul*, Bursa: Okursoy Kitapları 10, 2009, ss. 95-108.

¹¹⁶ Çağlı, *a.g.e.*, s. 30.

¹¹⁷ Harry Magdoff, *Sömürgecilikten Günümüze Emperyalizm*, Çev. Erdoğan Usta, İstanbul: Kalkedon Yayınları, 2006, ss. 27-28.

daha geniş bir çerçeve içinde ele almıştır. Başka bir ifadeyle, Lenin'e göre 20. yüzyılın başlarında kapitalizmin önemli bir evrim geçirdiği söylenebilir. Lenin, bu evrimin gelişmiş kapitalist güçler tarafından ortaya çıkarıldığını iddia etmiştir. Lenin bu evrim ile birlikte oluşan yeni evrenin, ekonomik olduğu kadar siyasi ve kültürel değişimlere de sebebiyet verdiğini vurgulamıştır.¹¹⁸

Ekonomik emperyalizm, özellikle büyük kapitalist güçlerin çıkarları doğrultusunda gelişme göstermiştir. Bu durum ise sömürge ve yarı sömürge olan bölgelerde daha sık görülmüştür. Bu anlamda Afrika ve Asya bölgeleri buna örnek olarak gösterilebilir. Çünkü sömürge alanlarını dünya pazarına bağlayan ulaşım ağlarının gelişmesi kapitalist güçlerin daha da aktif politikalar izlemesine yol açmıştır. Böylece dünya ekonomisindeki eşitsizliğin geniş bir yer kapladığından bahsedilebilir.¹¹⁹

Marx'ın görüşüne göre sömürge alanları, zamanla kapitalist güçlerin etkisinde kalarak sosyokültürel değişimlere, ekonomik sömürülmelere, etnik çatışmalara ve siyasal çözülmelere maruz kaldığı gibi bazen de büyüme ve gelişme göstermişlerdir.¹²⁰ Böylece, ekonomik emperyalizm ile birlikte, sömürgeci güçler ve sömürgeler arasında ticari ilişkinin hız kazandığı, ayrıca kültürel olarak da devletlerin birbirlerinden etkilendikleri görülmüştür.¹²¹

1.7.3. Kültürel Emperyalizm

Bilindiği üzere sömürgecilik, askerî faaliyetler doğrultusunda sömürgeleştirilen bölgenin değerli hammadde kaynaklarına el konulması, bunların sömüren ülkeye taşınması ve işletilmesi anlamına gelmekteydi. Ancak kolonyalizm ile sömürgeci

¹¹⁸ Berch Berberoglu, *Globalization of Capital and the Nation-State: Imperialism, Class Struggle, and the State in the Age of Global Capitalism*, Oxford: Rowman Press, 2003, ss. 47-48.

¹¹⁹ Ural Akbulut, 'Sanayi Devrimleri Dünyanın Gidişini Değiştirdi', <http://www.uralakbulut.com.tr/wp-content/uploads/2009/11/SANAYI.pdf> Erişim Tarihi: 09.05.2015.

¹²⁰ Edward Beasley, *Empire as the Triumph of Theory: Imperialism, information, and the Colonial Society of 1868*, London And New York: Routledge Press, 2005, s. 13.

¹²¹ John Tomlinson, *Cultural Imperialism: A Critical Introduction*, New York: Continuum Press, 1991, s. 20.

güçler, sömürge bölgelerine yerleşmeye ve bölge halkını asimile etmeye başlamışlardır.¹²²

Nitekim değişen dünya şartlarına göre, sömürgecilik faaliyetleri doğrultusunda ortaya çıkan emperyalizm olgusu, başta kolonyalizm bölgeleri ve sömürge altında olmayan diğer bölgeler olmak üzere, dünya coğrafyasını derinden etkilemiştir. Bu kapsamda gerçekleşen emperyalizmin ise daha çok kültürel alanda etki bıraktığı görülmüştür.¹²³ Çünkü kültürel emperyalizm ile emperyalist devletlerin öz değerleri, sömürülen devletlere veya toplumlara benimsetilerek değişime uğratılmaya başlanmıştır.¹²⁴

Bu anlamda kültürel emperyalizm, sömürgeci güçler veya büyük devletler tarafından askerî faaliyetlere başvurulmadan yerel dillerin etkisizleştirilmesi, etnik grupların tek tipleştirilmesi (birbirlerine benzetilmesi) ve yerel kültürlerin unutturulmaya çalışılmasıdır. Bu nedenle kültürel emperyalizmin etkisi, siyasal ve ekonomik emperyalizme göre daha geniş yer kaplar ve kalıcı izler bırakır.¹²⁵

Kültürel emperyalizm; sinemalardan tiyatrolara, yiyeceklerden giyeceklerle, teknolojik aletlerden şirketlere kadar birçok alanı işgal etmektedir. Coca-Cola, Mcdonalds, Nike, Iphone, Motorola, Lenovo gibi markalar ile Çin'in çokuluslu şirketi olan HUAWEI gibi birçok marka buna örnek olarak gösterilebilir.¹²⁶ Kültürel emperyalizmin en çok etkili olduğu bölgelerin başında ise dekolonizasyon süreci ile birlikte Afrika ve Asya gelmektedir. Çünkü bağımsızlığını kazanmış yeni ülkelerde kültürel değerlerin değişime uğratılması, sömürgeci güçlerce daha kolay uygulanan bir yöntem olmuştur.¹²⁷ Ancak daha çok değerli endüstri madenlerinin örtülü

¹²² Elif Çağlı, "Kolonyalizmden Emperyalizme", Haziran 2011, no: 75, http://marksisttutum.org/kolonyalizmden_emperyalizme_1.htm Erişim Tarihi: 31.12.2015.

¹²³ Loomba, *a.g.e.*, s. 23.

¹²⁴ Edward W. Said, *Culture And Imperialism*, New York: Vintage Books Press, 1993, ss. 132-134.

¹²⁵ Tomlinson, *a.g.e.*, s. 21.

¹²⁶ Harvey, *a.g.e.*, s. 24.

¹²⁷ Alan Filewod, 'Erect Sons And Dutiful Daughters: Imperialism, Empires and Canadian Theatre', Edited by J.Ellen Gainor, *Imperialism And Theatre Essays on World Theatre, Drama and Performance*, New York: Routledge Press, 1995, s. 56.

yöntemlerle ele geçirilmesi amacıyla, kültürel değerlerin emperyalist faaliyetlerle değiştirilmeye çalışıldığı da görülmüştür.¹²⁸

Bu minvalde kültürel emperyalizm, bir kültür endüstrisi olarak da düşünülebilir. Almanya’da Frankfurt Okulu’nun eğitimcileri Max Horkheimer ile Theodor W. Adorno¹²⁹ tarafından geliştirilen “kültür endüstrisi” kavramı ile kültürün bizzat endüstri olduğu ifade edilmektedir. Ayrıca Karl Marx’ın önemli çalışması olan Kapital’de de kültüre ait maddelerin metalarla etkileşim içerisinde olduğu belirtilmektedir. Çünkü metalar aracılığıyla ulus veya toplumların en küçük ve en temel yapı hücresinin değişmesi kültürel emperyalizmle neticelenmektedir.¹³⁰

Adorno’ya göre bu endüstri, yerel kültürlerin değiştirilmesiyle toplumları etkilediği gibi, değerli hammadde kaynaklarına sahip endüstri toplumlarını da etkilemiştir. Çünkü kültür endüstrisi ile bazı uluslar, birçok alanda değişimler yaşamıştır. Bu doğrultuda altyapı veya üstyapı alanlarında yeni ürünlerin üretilerek toplumlara tanıtılmasının, kültürel endüstrinin evrensel düzeyde yaygınlaştırılmasında önemli bir rol oynadığı görülmüştür.¹³¹

Aslında kültürel emperyalizmin etkisi altında olan bu ürünlerin, evrensel düzeyde standartlaştırılarak tanıtılması, dağıtılması ve her yere yerleştirilmeye çalışılması kültürel emperyalizmin teknik yönetimidir.¹³² Bu teknik ile toplumların sahip olduğu yerel kültürler geride bırakılır ve belli bir zaman sonra toplumların kendi kültürlerinden uzaklaştığı ve kültürlerini eleştirmeye başladıkları görülür. Böylece toplumlarda kültürel anlamda tek tipleşme baş gösterirken, yerel kültürler yok olma tehdidiyle karşı karşıya kalırlar. Buradan hareketle teknolojinin gelişmesiyle, uluslararası reklam ve pazarlamanın gelişimiyle beraber kültürel

¹²⁸ Neil Redfern, *Class Or Nation: Communists, Imperialism and Two World Wars*, New York:Tauris Academic Studies, 2005, s. 45.

¹²⁹ Ufuk Küçükcan, “Frankfurt Okulu ve Kitle Kültürü Çalışmaları”, Kurgu Dergisi, Sayı:19, 2002, ss. 265-267.

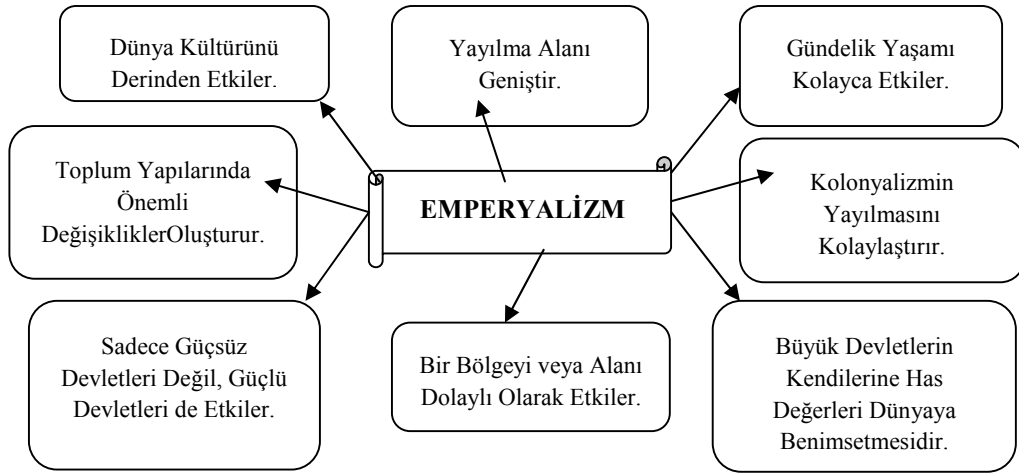
¹³⁰ Said, *a.g.e.*, s. 135.

¹³¹ Küçükcan, *a.g.e.*, ss. 266-268.

¹³² John Milios and Dimitris P. Sotiropoulos, *Rethinking Imperialism A Study of Capitalist Rule*, London: Palgrave Macmillan, 2009, ss. 55-56.

emperyalizmin evrensel düzeyde etkiler yaratmaya ve etki alanını genişletmeye başladığının altı çizilebilir.¹³³

Bu kapsamda Afrika kıtasında bulunan Çin Halk Cumhuriyeti'nin faaliyetleri örnek gösterilebilir. Kıtanın genelinde şirketler ve fabrikalar kuran Çin, hem kendi ürünlerinin tanıtılmasında hem de kültürel değerlerinin yerleştirilmesinde büyük bir etkiye sahiptir. Bu durum kültürel emperyalizm yolu ile birçok toplumun kendi değer yargılarından uzaklaşmasına, yabancı kültürlerin etkisine maruz kalmasına neden olmuştur.¹³⁴

ŞEKİL-VI: Emperyalizmin Özellikleri (Bu şekil yazar tarafından çizilmiştir.)

Bu doğrultuda emperyalizmin geniş bir alanı kapsadığı görülmektedir. Başta siyasi, ekonomik ve kültürel olmak üzere toplumun yapısını değiştirdiğinden felsefi, tarihî, askerî ve etnik unsurlar gibi alanları da dolaylı olarak etkilemektedir. Buradan hareketle emperyalizmin kültürel boyutunun diğerlerine göre daha baskın ve kalıcı olduğunu söylemek mümkündür.¹³⁵

¹³³ D. K. Fieldhouse, *Western Imperialism in the Middle East 1914–1958*, Oxford: Oxford University Press, 2006, s.70.

¹³⁴ John Rees, *Imperialism and Resistance*, London and New York: Routledge Press, 2006, ss. 236-238.

¹³⁵ Dennis C. Canterbury, *European Bloc Imperialism*, Boston: Brill Press, 2010, s. 6.

BÖLÜM DEĞERLENDİRMESİ

Değeri yüksek hammadde kaynaklarının bulunduğu bölgeler, genellikle ya sömürgecilik faaliyetleriyle sömürülmüş ya da kolonyalizm politikalarıyla ele geçirilmeye çalışılmıştır. Sömürgecilik ile kolonyalizm kavramları birbirlerine eşdeğer olarak görülse de aralarında bir ayrımın olduğu söylenebilir.

Çünkü sömürgecilik, güçlü devletlerin sınırları dışındaki değerli hammadde kaynaklarını ele geçirme ve kendi ülkelerine getirip işleyerek ekonomilerini canlandırma faaliyeti iken kolonyalizm ise; değerli hammadde kaynaklarının bulunduğu bölgeye yerleşmek ve oradaki bölgeyi kontrol altına almak gibi faaliyetlerdir.

Nitekim hem sömürgecilik hem de kolonyalizmdeki ortak amacın değerli hammadde kaynaklarını ele geçirmek olduğu bir gerçektir. Bu anlamda sömürgecilikle beraber kolonyalizmin de uzun bir tarihî geçmişe sahip olduğu ve günümüze kadar kılıf değiştirerek devam ettiği görülmüştür. Ancak süreç içerisinde bu kavramlar değişik adlandırmalarla kılıf değiştirse de temel amaç, değeri yüksek hammadde kaynaklarını elde etmek olmuştur.

Dünyanın siyasal portresini derinden etkileyen ve halen de etkilemeye devam eden sömürgeciliğin, çeşitli türlerinden bahsetmek mümkündür. Bu minvalde sömürgeci güçler tarafından sömürge haline getirilen bölgeye kendi yurttaşlarının yerleştirilmesi veya sömürülen bölgede egemenlik tesis edebilmek için o bölgeye valilerin/yöneticilerin atanması ya da sömürgeci güçlerin denetiminde olan sömürge halklarının, koloniler şeklinde başka sömürgelere götürülmesi gibi sömürgecilik türlerinden bahsedilebilir.

Ancak sömürgecilik faaliyetlerinin Avrupalılar eliyle yaygınlık kazanması, Avrupalı kâşiflerin Hindistan'a giden yolu bulmak için, dünya coğrafyasını gezerken özellikle Afrika'daki değerli hammadde kaynaklarını fark etmeleri ile hız kazanmıştır. Böylece Avrupalılar tarafından 15. yüzyılda başlatılan sömürgecilik faaliyetlerinin dünya siyasal portresinin olumsuz etkilenmesine yol açtığı söylenebilir. Çünkü Afrika kıtası başta olmak üzere dünyanın çeşitli bölgelerinde etkili olan

sömürgecilik faaliyetleri; tahriplere, ölümlere, açlık ve yoksulluklara, işsizliklere, vatansızlıklara yol açmış ve bunlar gibi daha birçok alanda olumsuz etkiler bırakmıştır.

Nitekim 18. yüzyılda İngiltere'de başlayan Sanayi Devrimi, sömürgecilik faaliyetlerini hızlandırdığı gibi yaşam şartlarının olumsuz etkilenmesini de beraberinde getirmiştir. Bu durum sadece sömürülmeye mahkûm edilmiş sömürge halkları üzerinde değil aynı zamanda sömürgeci güçler üzerinde de olumsuz etkiler bırakmıştır. Çünkü sömürgeci güçler için sınırları dışında yayılma politikasına girmek hem zor hem de ekonomik anlamda yetersiz görülmüştür.

Fakat Sanayi Devrimi'nin oluşturduğu şartlar, İngiltere'yi ve diğer Avrupa'nın güçlerini maddi yetersizlikten dolayı dışa açılım politikasına yöneltmiştir. Sanayi Devrimi ile üretimde köklü bir değişim yaşanmıştır. Fabrikalara yerleştirilen yeni makinelerle küçük atölyelerden vazgeçilmiş ve büyük fabrikaların kurulması için maddi destek aranmıştır. Bu durum ise gözlerin Avrupa dışına çevrilmesine yol açmıştır.

19. yüzyılın sonlarına doğru Avrupalı sömürgeci güçler, dünyanın birçok bölgesinde söz sahibi olabilmek için birbirleriyle adeta sömürge alanları kurma yarışına girmişlerdir. Bu hem sömürgelerde yaşayan halk hem de sömürgeci güçlerin yurttaşları açısından büyük sorunlara yol açmıştır. Çünkü sömürgeciler, yurttaşlarını iskân yoluyla sömürge alanlarına, sömürge halklarını da köleler olarak başka sömürge alanlarına taşıyarak kendi öz yurtlarından uzaklaştırmıştır. Bunlar askerî faaliyetler doğrultusunda güç kullanılarak gerçekleştirilmiştir.

Fakat yüzyıllarca devam eden sömürgecilik planlarının askerî kanadı, II. Dünya Savaşı'nın sonlarında düzenlenen 1941 Atlantik Beyannamesi ile son bulmaya başladı. Sömürgelere demokratik yöntemlerle bağımsızlık verilmesi ve sömürgeci güçlerin geri çekilmesi gerektiği fikri bu noktada belirleyici oldu. Fakat özellikle Afrika'daki sömürgelerinden geri çekilmek/vazgeçmek istemeyen Fransa, anlaşmazlıkların çıkmasına yol açtı. Bu durum hem çatışmaların tekrar başlamasına hem de sömürge alanlarının bırakılmamasına yol açtı.

Böylece Fransa ve diğer sömürgeci güçler, dekolonizasyon (sömürgelerin tasfiyesi) süreci ile sömürge politikalarında yeni yollar aradılar. Bu doğrultuda tarihi uzun bir geçmişe dayansa da emperyalist eylemlerin önemli oranda arttığı görüldü. Emperyalist faaliyetler yoluyla askerî hareketleri azaltan sömürgeci güçler, sömürge toplumlarına yaptıkları sözde ekonomik yardım ve ekonomik yaptırımlarla egemenliklerini günümüze kadar devam ettirmeye çalışmışlardır.

Bu durum Çin Halk Cumhuriyeti başta olmak üzere, Afrika tarihinde sömürgecilik geçmişleri bulunmayan ABD ve SSCB gibi yeni aktörlerin de Afrika'da yer almalarına yol açtı. Böylece Afrika sömürölmekten kurtölmaya çalışırken bazı yeni güçlerin de kıtaya dâhil olması ile birlikte sömürölmenin merkezinde yer almış oldu. Göröldüğü gibi, tarihî geçmişı milattan öncesine kadar dayanan sömürgeciliğin bitmediğı, sadece kılıf değıştirerek devam ettirilmeye çalışıldığı görölmüştür. Bu anlamda dünya bölgelerinde yaşanan bazı önemli sorunların günümüze kadar devam etmesi sömürgeciliğin bir mirası olarak değeriendirilebilir. Ne yazık ki bu sorunların çözümlenememiş olması beraberinde birçok yeni sorunları da ortaya çıkarmıştır. Kısacası; sömürge haline getirilen bölgelerde değeri hammadde kaynakları tükenmediğı sürece bu sorunların kalıcı bir şekilde çözümlenemeyeceğinin hatta gelecek yeni kuşaklar için de büyük sorunlar oluşturacağıının yüksek bir ihtimal olduğı tespit edilmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

AFRİKA KITASININ PAYLAŞILMASI

2.1. Afrika Kıtasının Yeri, Tanımı ve Sınırları

Asya kıtasından sonra dünyanın ikinci büyük kıtası olan Afrika, kendisine bitişik kabul edilen adalar ile birlikte yaklaşık 32 milyon km²'lik bir alana sahiptir. Ayrıca dünya yüzölçümünün %6'sını ve dünya üzerindeki toprakların %24,4'ünü de kapsamaktadır. Cebelitarık Boğazı ile Avrupa'dan, Kızıldeniz ve Süveyş Kanalı ile Asya'dan ayrılır. Afrika; bir milyarı aşkın nüfusuyla kuzeyde Akdeniz, güneyde Hint Okyanusu, doğuda Kızıldeniz ve Hint Okyanusu, batıda ise Atlas Okyanusu ile çevrelenmiş bir alanda bulunmaktadır.¹³⁶

Harita-I: Afrika Kıtasının Fiziki Haritası¹³⁷

Afrika kökenli olan yazar, tarihçi ve siyasetçi Joseph Ki-Zerbo Afrika isminin birçok anlam içerdiğini ve çoğunlukla değiştiğini ifade eder. Bu doğrultuda Tunus yarımadasında kurulmuş olan¹³⁸ ve aynı zamanda Fenikelilerin sömürgesi olan Kartaca şehrine ilk kez ayak basan Romalılar tarafından bölgeye 'Afri' veya

¹³⁶ Ramazan Özey, *Afrika Coğrafyası*, İstanbul: Aktif Yayınevi, 2009, s. 4.

¹³⁷ <http://voices.nationalgeographic.com/2013/10/31/getting-to-know-africa-50-facts/> Erişim Tarihi: 13.02.2016.

¹³⁸ Türkaya Ataöv, *Emperyalizmin Afrika Sömürüsü*, İstanbul: İleri Yayınları, 2010, s. 19.

‘Africani’ denmiştir. Nitekim Kartaca İmparatoru ile Roma Cumhuriyeti arasında çıkan Pön Savaşları sonucunda Latince "Aprica" dan (Güneşli) ya da Yunanca "Apghrike" den (Soğuksuz) esinlenen Romalılar, bu kıtayı "Afrika" olarak isimlendirmişlerdir.¹³⁹ Ancak bu zamana kadar Yunanlı yazarlarca kıtaya verilen ‘Libya’ yani ‘Lebular Diyarı’ ismiyle kıtanın tamamı kastedilmiştir. Afrika kelimesi, Arapça diline ise ‘İfrikiya’ olarak geçmiştir.¹⁴⁰

Afrika'nın keşfedilmesi aslında 2000 ila 4000 yıl öncesine dayanmaktadır. Her ne kadar Romalıların varlığıyla Afrika anılsa da gerçekte Romalılardan önce Mısırlıların ve Fenikelilerin Afrika'yı keşfettikleri ileri sürülmektedir. Eski Mısırlıların Nil Nehri'nin çevresinde etkili oldukları ve daha sonraları çeşitli yerlere doğru hareket ettikleri bilinmektedir. Eski Mısırlılardan sonra bölgeye Fenikeliler yerleşmişlerdir. Nil Nehri'nin sağladığı avantajla Afrika'nın içlerine doğru yayılmışlar ve M.Ö. 425 yıllarında Doğu Afrika sahillerine kadar gelmişlerdir. M.Ö. 150 yıllarında ise Romalılar kuzey Afrika'yı işgal ettiğinde bölgede Kartacalılar bulunmaktaydı.¹⁴¹

Afrikalı olmayan bir vatandaş için Afrika önemsiz/belirsiz bir bölge olarak görülebilir. Fakat Yontma Taş Devri veya Paleolitik Çağ olarak adlandırılan tarihten günümüze kadar Afrika, insan yaşamının başladığı yer ve insanın yaşam serüvenine yön veren bölge olarak kabul edilmektedir. Bu bağlamda, en az 1500 yıldan beri Afrika, dünya tarihinde önemli bir etki alanı yaratmakla beraber dünya tarihinin bütünleştirici ve birleştirici bir unsurdur.¹⁴²

2.2. Afrika Kıtasının Genel Özellikleri

Afrika, dünyanın en önemli doğal kaynaklarına, maden yataklarına sahip olan kıtalardan biridir. Bu nedenle doğal kaynaklar açısından dünyanın en zengin bölgesi olarak da nitelendirilebilir. Çünkü burası elmadan altına, uranyumdan petrole, kömür

¹³⁹ Özey, a.g.e., s .4.

¹⁴⁰ Joseph Ki-Zerbo, "General Introduction", ed. J.Ki-Zerbo, *General History of Africa 1: Methodology and African Prehistory*, Paris: UNESCO Publishing, 1985, ss. 1-2.

¹⁴¹ Colin Hynson, *Afrika'nın Keşfi*, Çev. Kerem Keskiner, İstanbul: Koleksiyon Yayıncılık, 2010, ss. 4-5.

¹⁴² William Woodruff, *Modern Dünya Tarihi*, Çev. Hale Vardar ve Arda Vardar, İstanbul: Pozitif Yayınları, 2002, s. 72.

yataklarından kroma, zımpara taşından bora, kükürtten bakıra kadar birçok madenin bulunduğu zengin bir coğrafi alandır. Aynı zamanda Afrika, yoksulluğun ve savaşların hat safhada olduğu bir diyardır. Çünkü yeryüzündeki en yoksul devletlerin yer aldığı, AIDS ve sıtma başta olmak üzere çeşitli salgın hastalıkların bulunduğu, her an farklı bölgelerde çatışmaların ve katliamların meydana geldiği bir bölgedir. Afrika'nın fakir olmasındaki en önemli sebep ise sahip olduğu zenginliklerin sömürgeci devletler tarafından paylaşılması olmuştur.¹⁴³

Nitekim dünya üzerinde insanların ilk yerleşkesi¹⁴⁴ olarak da görülen Afrika kıtası, 15. yüzyıla kadar en zengin kıta olarak da bilinmekteydi. Bu dönemde kıtadaki imparatorların bile dünyanın gelmiş geçmiş en zengin liderleri arasında oldukları görülmüştür. Bu doğrultuda Mali İmparatoru Mansa Musa örnek gösterilebilir. Mansa Musa 14. yüzyılın en zengin İmparatorlarından biridir.¹⁴⁵ Ayrıca Batı Afrika bölgesinde Timbuktu, Songhay ve bugünkü Gana ile Mali toprakları üzerinde büyük bir imparatorluk kurmuştur. Altın başta olmak üzere, uranyum ve elmas gibi yer altı kaynakları bakımından oldukça zengin bir alan olarak bilinen bölge, İmparator Mansa Musa'nın denetimindeydi.¹⁴⁶

Mansa Musa, Batı Afrika'da önemli bir isim olmakla beraber tüm kıtada fakirlere altın dağıtan imparator olarak da bilinirdi. Fakat Avrupalı kâşiflerce bu durumun fark edilmesi üzerine başlatılan ekonomik sömürü, kısa sürede Avrupa-Afrika bütünleşmesine yol açtı.¹⁴⁷ Böylece kâşifler, İmparator Mansa Musa'nın Avrupa kıtası ile ilişkiler kurmasında büyük rol oynadılar. Hatta Avrupa ve Afrika kıtalarının bütünleşmesini gösteren bir harita çizip üzerine İmparator Mansa

¹⁴³ İbrahim Okur, *Afrika Zengin Ama Yoksul*, Bursa: Okursoy Kitapları 10, 2009, ss. 12-14.

¹⁴⁴ Galip Akın, Başak Koca Özer, Timur Gültekin, "İnsanın Evrim Sürecine Ait Bir Hipotezin Değerlendirilmesi" ss. 117-120. <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/26/1008/12227.pdf> Erişim Tarihi: 25.01.2016.

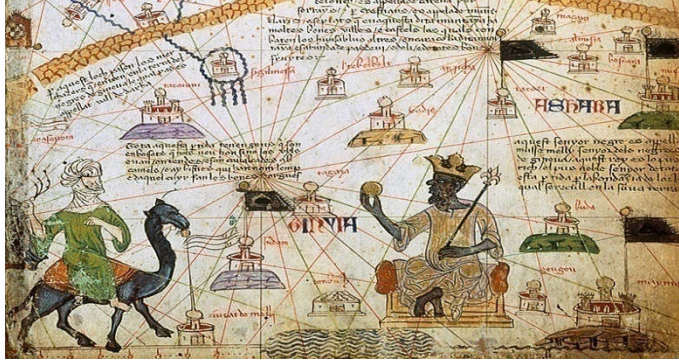
¹⁴⁵ Radikal Gazetesi, <http://www.radikal.com.tr/fotogaleri/ekonomi/dunyanin-gelmis-gecmis-en-zengin-25-insani-1104250/> Erişim Tarihi: 05.01.2016.

¹⁴⁶ The British Museum, "The Wealth of Africa: The Kingdom of Mali", https://www.britishmuseum.org/pdf/KingdomOfMali_Presentation.pdf Erişim Tarihi: 29.12.2015.

¹⁴⁷ http://coachsutphinlbms.weebly.com/uploads/1/3/5/8/13581481/mansa_musa.pdf Erişim Tarihi: 05.01.2016.

Musa'nın külçe altınlarıyla birlikte resmini bile koydular. Çünkü Mali aynı zamanda bir ticaret merkeziydi. Bu durum ise Avrupalıların ilgisini çekmişti.¹⁴⁸

Resim-I: Mansa Musa'yı Simgeleyen Görsel¹⁴⁹

Bu doğrultuda Avrupalıların Afrika'da ticaret merkezleri kurmaya başlaması ve akabinde coğrafi keşiflerin giderek hız kazanması gibi durumlar Kıta'nın Avrupa devletlerinin yavaş yavaş gözlerinde sömürge alanı olarak canlanmasına neden olmuştur. Ayrıca Afrika'nın değerli hammadde kaynaklarına (özellikle altın, elmas, uranyum) sahip olması da Avrupa devletlerinin koloniler kurmalarında ve burayı sömürgeleştirmelerinde önemli bir etken olmuştur. Ancak değerli hammadde kaynaklarının varlığı, Afrika halkına özellikle 15. yüzyıldan itibaren ne mutluluk ne de huzur getirmiştir. Aksine işkence, çatışma, etnik ayrışma, toplumsal kargaşa ve ölüm getirmiştir.¹⁵⁰

2.3. Coğrafi Keşifler Döneminde Afrika

Roma İmparatorluğu zamanında, Akdeniz bölgesi önemli bir yere sahipti. Fakat bölge, Avrupalı Hristiyanlar ve bunlara komşu olan Müslümanlar tarafından bölünmüş durumdaydı. Akdeniz bölgesindeki Müslümanların hâkimiyeti İberya yarımadasında doğan Portekiz ve İspanya devletleri tarafından durduruldu. 15.

¹⁴⁸ The British Museum, "The Wealth of Africa: The Kingdom of Mali", https://www.britishmuseum.org/pdf/KingdomOfMali_Presentation.pdf Erişim Tarihi: 29.12.2015

¹⁴⁹ <http://www.radikal.com.tr/fotogaleri/ekonomi/dunyanin-gelmis-gecmis-en-zengin-25-insani-1104250> Erişim Tarihi: 02.01.2016.

¹⁵⁰ Ramazan Özey, "Afrika Kıtası'nın Panoraması: Siyaset, Toplum ve Ekonomide Farklılıklar ve Benzerlikler", İsmail Ermağan (ed.), *Dünya Siyasetinde Afrika (1)*, Ankara: Nobel Yayınları, 2014, ss. 37-38.

yüzyılın başlarında Müslümanların elinde sadece Granada bölgesi kalmıştı. Bu bölge de 15. yüzyılın sonlarına doğru Müslümanlardan alındı.¹⁵¹ Müslümanlara karşı başlatılan bu savaş, Avrupa devletlerinin dünya coğrafyasında daha geniş bir yayılmacı politika izlemelerine sebebiyet vermiştir.

Coğrafi keşifler çağı başlamadan önce kıtalar arasında bağlantıların kopuk olduğu, bölgeler arasında çok az bir ilişki olduğu veya hiçbir ilişki olmadığı bilinmektedir. Bu duruma, Amerika kıtasındaki bazı toplulukların diğer kıtalardaki topluluklardan tamamen kopuk olması örnek gösterilebilir.¹⁵² Ayrıca 14. yüzyılda Avrupa'yı saran veba salgını nüfusun çoğunluğunu yok etmekle beraber ekonominin de altüst olmasına neden olmuştur. Bundan dolayı bu dönem, Avrupa'nın kapılarını dış dünyaya kapattığı bir dönem olmuştur. 15. yüzyıl ve sonrasında ise gerçekleşen mezhep ve veraset savaşlarıyla devletlerin sahip olduğu az miktardaki maddi kaynak da savaş meydanlarında erimiştir. Fakat coğrafi keşiflerle başlayan deniz seferleri Avrupa için bu gidişatı değiştirmiştir.¹⁵³

Yeni kıtaların keşfedilmesi ve birçok imparatorlukların kurulmasının ardından, dünya coğrafyası önemli bir değişime uğramıştır. Ayrıca bu dönemde coğrafi keşiflerle beraber alternatif ticaret yollarının bulunması ve merkantilist düşünce yapısının Avrupa'ya hâkim olması, sömürgecilik faaliyetlerinin hızlanmasına neden olmuştur.¹⁵⁴ Nitekim Avrupa'da Bartolomeu Dias, Kristof Kolomb, Amerigo Vespucci, Vasco de Gama, David Livingstone ve Henry Morton Stanley gibi kâşiflerin gezileri yakından izleniyordu. Avrupa devletlerinin amacı her ne kadar yeni zenginlik kaynakları bulmak olsa da kâşiflerin asıl amaçları sömürgecilik değil, zihinlerinde var olan ancak bilinmeyen yerleri keşfetmektir.¹⁵⁵

Fakat kâşifleri yakından izleyen sömürgeci güçler, bu gezilerden çıkar sağlamak amacıyla kâşiflerin gezilerine zaman zaman maddi destek vermişlerdir. Bu durum ise yeni keşfedilen yerlerde maddi destek sağlayan sömürgeci devletin her

¹⁵¹ Emin Atasoy, *Kıtalar ve Ülkeler Coğrafyası*, Bursa: Ezgi Kitapevi, 2003, ss. 63-67.

¹⁵² David Arnold, *Coğrafi Keşifler Tarihi*, Çev. Osman Bahadır, İstanbul: Alan Yayıncılık, 1995, ss.10-12.

¹⁵³ Hanılçe, *a.g.e.*, s. 57.

¹⁵⁴ Arnold, *a.g.e.*, ss.13-15.

¹⁵⁵ Luraghi, *a.g.e.*, ss. 220-224.

türlü hak sahibi olmasına neden olmuştur. Bu da zamanla bu devletlerin askerî-siyasi olmayan bir tarzda sömürge alanları oluşturmalarına ve sömürge yönetimleri kurmalarına neden olmuştur.¹⁵⁶

Bazı tarihçilere göre, coğrafi keşiflerin asıl başlangıcı ve Avrupalıların Afrika'ya ilk kez işgalci olarak girmeleri, Portekiz'in Kuzey Afrika'da Faslılara ait Ceuta Limanı'nı ele geçirmesiyle olmuştur.¹⁵⁷ Afrika kıtasının araştırılması gerekliliğini ve Afrika'daki madenlerin önemli bir ekonomik değere sahip olduğu görüşünü ortaya atan denizci Portekizli Henry olmuştur. Bundan dolayı Henry, Afrika kıtasına yönelik birçok sefer düzenlemiştir. Bu seferlerin amaçları arasında; Kuzey Afrika'daki Müslüman tüccarlarının faaliyetlerine son vererek Akdeniz ticaretine egemen olmak, Avrupa'nın kaybettiği maddi kaynakları ikame edebilmek için Afrika'da üretilen altının Avrupa'ya akmasını sağlamak ve hâkimiyet alanını genişleterek Uzakdoğu ülkelerine kadar gidebilmek gibi hedefler mevcuttu.¹⁵⁸ Bu yüzden zamanla Afrika'da var olan altınlar, mücevherler, baharatlar ile birçok yer altı ve yerüstü kaynakların varlığı Avrupa devletlerinin ilgi odağı haline gelmişti.¹⁵⁹

Portekizlilerin Ümit Burnu'nu keşfetmeleri ile Uzakdoğu ülkelerine giden alternatif bir yol daha bulunmuş ve böylece Avrupa ile Uzakdoğu arasındaki ticaret hacmi genişlemiştir.¹⁶⁰ Portekizliler 16. yüzyılda, Afrika'nın batı kıyıları başta olmak üzere birçok bölgede önemli limanlar ele geçirmiştir. Portekizlileri takiben İspanyollar da Afrika'daki sömürgecilik yarışına katılmışlardır.¹⁶¹ Böylece Ceuta Limanı'nın ele geçirilmesi ile birlikte, Afrika'nın Avrupa devletleri tarafından istila edilme dönemi başlamış oldu.¹⁶²

¹⁵⁶ Duman, *a.g.e.*, ss. 3-4.

¹⁵⁷ Arnold, *a.g.e.*, ss. 16-17.

¹⁵⁸ *A.g.e.* ss. 5-6.

¹⁵⁹ Woodruff, *a.g.e.*, ss. 72-74.

¹⁶⁰ Murat Hanılçe, "Coğrafi Keşiflerin Nedenlerine Yeniden Bakmak", Tarih Okulu, Mayıs-Ağustos 2010 Sayı VII, s. 55.

¹⁶¹ Hazar, 2011, ss. 9-10.

¹⁶² Gülten Kazgan, "Dünden Bugüne Küreselleşmenin Ekonomik Temelleri", (Ed) Haluk Erilat, *Bölgesel Gelişme Stratejileri Ve Akdeniz Ekonomisi*, Ankara: TEK Yayınları, 2005, ss. 2-4.

2.4. Afrika'nın Avrupalılar Tarafından İşgali

Orta Çağ Avrupa'sı ticaretin önemli olduğu bölgelerin merkezinde bulunmaktaydı. Bunlardan birincisi; Asya'ya açılan baharat ticaret yolu ve ikincisinin de Afrika'ya açılan altın ticaret yolu olduğu söylenebilir. Çünkü Orta Çağ Avrupa'sında altın en değerli ticari kalemdi. Ancak, altın kıtlığının yaşanması ticareti olumsuz etkilemiştir. Bu durum, Avrupa devletlerinin başka bölgelerin zengin hammadde kaynaklarına ulaşma güdüsünü ortaya çıkarmıştır. Orta Çağ döneminde, Batı Afrika'dan Avrupa'ya önemli miktarda altın ticaretinin yapıldığı görülmüştür. Bu anlamda, önemli miktarda altın üretiminin yapıldığı ve bugünkü Gana'nın Akan bölgesinden Avrupa'ya altın götürüldüğü bilinmektedir.¹⁶³

Bu bağlamda Avrupa devletlerinin sömürgecilik faaliyetleri ile birlikte dünyanın çeşitli bölgeleri, Avrupalıların rekabet sahası haline gelmiştir.¹⁶⁴ Böylece sömürge alanlarını genişletmek için Avrupa devletleri en çok misyonerlik faaliyetlerine yer vermiştir. Avrupa, sömürge faaliyetlerine 1899 yılında Rudyard Kipling'in dediği *“Yarı-insan, yarı-şeytan, yarı-çocuk, geri kalmış ve kendi kendilerini yönetmek kapasitesinden mahrum Batı-dışı halkların uygarlaştırılması”*¹⁶⁵ gibi bir kılıf bulmuştur. Fakat bu uygarlaştırma faaliyetleri adı altında misyonerlik, var olan yeraltı ve yerüstü kaynaklara sahip olabilmek için önemli bir araç olarak kullanılmıştır.¹⁶⁶ Burada, Kenya'nın kurucu devlet başkanı olan Jomo Kenyatta'nın şu sözünü hatırlamakta fayda vardır. Kenyatta'nın; *“Batılılar geldiklerinde ellerinde İncil, bizim elimizde topraklarımız vardı. Bize, gözlerimizi kapayarak dua etmeyi öğretiler. Gözümüzü açtığımızda, bizim elimizde İncil, onların elinde topraklarımız vardı.”*¹⁶⁷ sözü Avrupa'nın sömürgecilik faaliyetlerinde misyonerliğin ne kadar önemli olduğunu özetlemektedir.

¹⁶³ Arnold, *a.g.e.*, ss. 6-8.

¹⁶⁴ Luraghi, *a.g.e.*, s. 19.

¹⁶⁵ Rudyard Kipling (1899) “The White Man's Burden”, <http://www.brf.org/rykken/wpcontent/uploads/sites/6/KiplingLabouchere1899.pdf> Erişim Tarihi: 04.01.2016.

¹⁶⁶ Dave Rear, *Eğlenceli Dünya Tarihi*, Çev. Dinç Tayanç, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2013, ss.143-145.

¹⁶⁷ Erdoğan Uygur, Fatma Uygur, “Fransız Sömürgecilik Tarihi Üzerine Bir Araştırma”, s.280, http://www.tsadergisi.org/Makaleler/964855420_272_273-286.pdf Erişim Tarihi: 20.04.2015

Bilindiği üzere Avrupa'nın sömürgecilik faaliyetlerine Portekizlilerin öncülük ettiğini, Portekiz'in sömürgeciliğini takiben İspanya ve diğer Avrupalı devletlerden Hollanda, İngiltere ve özellikle de Fransa'nın bu yarışta yerlerini aldıkları daha önce belirtilmişti.¹⁶⁸ Ayrıca 16. yüzyıl ve sonrasında Osmanlı İmparatorluğu'nun Afrika'daki özellikle kuzey, orta ve doğu Afrika bölgelerindeki hâkimiyetinin, Avrupa devletlerinin Afrika'yı sömürgeleştirme faaliyetlerini büyük oranda engellediği ve geciktirdiği vurgulanmıştı.¹⁶⁹ Kısaca verilen bu izahattan sonra Afrika'nın Avrupa devletleri tarafından işgalini ülke ülke incelemek yerinde olacaktır.

2.4.1. Portekiz

Portekizliler, denizcilik/gemicilik tekniğinde önemli bir tecrübeye sahiptiler. Coğrafi keşifler çağının başlamasından itibaren gemicilik faaliyetlerini daha da çok geliştirdiler. Böylece Afrika kıtasında hızla ilerleyip Afrika'da ilk sömürge imparatorluğunu kurdular.¹⁷⁰

15. yüzyılın sonlarına doğru, İspanya'nın da dış politika olarak yayılmacılık politikasına önem vermeye başlaması, Portekizlilerle olan ilişkilerin bozulmasına sebebiyet vermiştir.¹⁷¹ Denizlerde iki süper güç olan Portekiz ve İspanya'nın mücadeleleri her iki devlet tarafından 1494 yılında imzalanan Tordesillas Antlaşması ile son bulmuş ve bu antlaşmanın hükümlerine göre; Filipinler bölgesinde İspanya hâkimiyetinin, Brezilya bölgesinde de Portekiz hâkimiyetinin olduğu iki devlet tarafından da kabul edilmiştir.¹⁷²

Bilindiği üzere Portekiz Prensi Denizci Henry, Portekiz sömürgeciliğini yaymaya çalışan önemli isimlerden biridir. Portekiz sömürgeciliğinin geniş bir yankı

¹⁶⁸ Ahmet Kavas, "Afrika'da Fransız Sömürgeciliği", *Sömürgecilik hareketlerinde Fransa ve Anadolu'da Fransız-Ermeni İşbirliği Bildiri Kitabı*, Elazığ: Fırat Üniversitesi Yayınları, 2003, ss.71-73.

¹⁶⁹ Hasan Öztürk, "Türk Dış Politikasında Afrika Açılımı", Hasret Çomak, Caner Sancaktar (Ed.), *Türk Dış Politikasında Yeni Yönelimler: İki Kutuplu Sistem Sonrası Türk Dış Politikası*, İstanbul: Beta Yayınları, 2013, s. 694.

¹⁷⁰ Özey, a.g.e., s. 2.

¹⁷¹ Gökhan Tok, "Afrika'nın Keşfi", *TÜBİTAK Bilim ve Teknik Dergisi*, Ankara, Ocak 2001, s. 89.

¹⁷² Sami Öngör, *Coğrafi Keşifler ve Tetkik Seyahatleri Tarihi*, İstanbul: Maarif Basımevi (Öğretmen Kitapları: 33. Cilt), 1954, ss. 15-18.

bulmasındaki önemli itici güçlerden biri, Hristiyanlık dininin yayılmasıdır. Henry'nin 'ilahi olanı tebliğ etme' anlayışı, Portekiz'i Afrika kıyılarına götürmüştür.¹⁷³ 16. yüzyılın ortalarına doğru Portekiz İmparatorluğu'nun hem toprak bakımından hem de ekonomik yönden en parlak dönemine geçiş yaptığı söylenebilir. Çünkü Portekiz İmparatorluğu, Güney Amerika topraklarında, Afrika'nın batı kıyıları başta olmak üzere birçok yerde ve Hindistan'a giden güzergâhlarda toprak sahibi olmuştur.¹⁷⁴ Portekiz İmparatorluğu'nun sınırlarının gittikçe büyümesi birtakım olumsuzlukları da beraberinde getirmiştir. Örneğin salgın hastalıkların yayılması ile nüfusunun büyük bir bölümünü yitiren Portekiz İmparatorluğu, tarımsal üretimde önemli bir düşüş yaşamıştır.¹⁷⁵

Portekiz, Afrika'daki etkisini Angola, Gine-Bissau, Mozambik, Yeşil Burun adaları ile Sao Tome ve Principe gibi bölgelerde göstermiştir.¹⁷⁶ Portekiz'in acımasız bir sömürgecilik anlayışını benimsediğini söylemek mümkündür. Başka bir ifadeyle Portekizliler, sonuna kadar köle ticaretini devam ettirmişlerdir. Ayrıca yerlileri cahil bırakmakla ve sömürge alanlarında koyu bir diktatörlük politikası uygulamakla da kendilerini göstermişlerdir.¹⁷⁷

Genel itibariyle, Portekiz sömürge bölgeleri eğitimsiz, yatırımsız, oldukça fakirleştirilmiş ve geliştirilmemiş bölgeler olarak göze çarpmaktadır. Çünkü Portekiz, sömürgeleştirdikleri bölgelerde mevcut olan tüm değerli madenlere ve önemli tarımsal ürünlere el koyarak kendi ülkelerine getirip işlemişlerdir. Bundan dolayı sömürge alanlarını en çok tahrip eden sömürgeci devletlerden biri olarak kayıtlara geçmiştir.¹⁷⁸

Portekizliler, sömürge alanlarında aşırı baskıcı politikalar uygulamışlardır. Sömürge konusu olarak yerlilerden oluşan köle ve altın ticaretine önem veren Portekizlilerin, bunun yanında halka zorbalık ve işkenceler yaptığı da bilinmektedir.

¹⁷³ Tok, *a.g.m.*, s. 90.

¹⁷⁴ Ferro, *a.g.e.*, ss. 27-29.

¹⁷⁵ Öngör, *a.g.e.*, ss. 20-24.

¹⁷⁶ Mehmet Özkan, "Dünya Siyasetinde Afrika", Şaban Kardaş, Ali Balcı (ed.), *Uluslararası İlişkiler Giriş*, İstanbul: Küre Yayınları, 2014, ss. 449-450.

¹⁷⁷ Luraghi, *a.g.e.*, s. 252.

¹⁷⁸ Öngör, *a.g.e.*, ss. 20-24.

Özellikle beyaz ve siyah oldukları gerekçesiyle insanlar arasında ayırım yapılması, Beyaz Hristiyan din adamlarına her konuda ayrıcalık tanınması, misyonerlik faaliyetleri ile din sömürsünün yapılması gibi birçok alanda Afrika’da derin izler bırakan Portekizlilerin, II. Dünya Savaşı’ndan sonra giderek etkisini kaybettiği belirtilebilir. Portekiz’de meydana gelen iç karışıklıklar sonucu oluşan askerî darbelerin de önemli bir gerilemeye sebebiyet verdiği söylenebilir. Bunlardan en önemlisi de 1973 yılında Portekiz’de gerçekleşen ‘Karanfil Devrimi’dir. Bu devrim ile Portekiz’de ciddi gerilimler yaşanmadan iktidar değişikliğine gidilmiştir. Olaysız bir şekilde geçen bu devrim sebebiyle tüm askerî tanklara karanfil yerleştirilmiştir. Bundan dolayı bu askerî darbeye ‘1973 Karanfil Devrimi’ adı verilmiştir.¹⁷⁹

Her ne kadar darbe dönemi olaysız atlatılsa da darbeler, devletin giderek güç kaybetmesine neden olmuştur. Bu yüzden sömürgecilik yarışındaki rakipleriyle baş edemeyen Portekiz, sömürge bölgelerinin aşama aşama bağımsız olmasına göz yummuştur. 1975 yılı Portekiz için hezimet yılı olarak tarihe geçmiştir. Çünkü 1973 yılında önce Gine-Bissau, ardından 1975 yılında ise tüm Portekiz sömürgeleri (Angola, Mozambik, Sao Tome ve Principe ile Yeşil Burun Adaları) bağımsız birer devlet olarak dünya devletleri arasında yerlerini almışlardır.¹⁸⁰

Sonuç itibariyle, sömürge bölgelerinden taviz veren Portekiz devletinin günümüzde çok etkili olmasa da ‘dil ve din’ hususunda eski sömürge alanlarında etkisini devam ettirdiğini söylemek mümkündür. Angola, Mozambik, Gine-Bissau gibi Portekiz eski sömürgelerinde devlet dillerinin Portekizce olması ve halk arasında Hristiyanlık dininin devam ediyor olması da dolaylı olarak sömürgecinin devam ettiğini göstermektedir.

2.4.2. İspanya

İspanyolların sömürge anlayışlarının temelinde; Doğu’nun zenginliklerinden faydalanma, dünya coğrafyasında söz sahibi olma ve diğer sömürgeci devletlerin gücünü yok etme gibi ilkelerin olduğu söylenebilir. İspanya, Afrika sömürgeciliğinde

¹⁷⁹ Ülke İhlal Karneleri, “Portekiz”, <http://www.uhim.org/images/karne/1309770217.pdf> Erişim Tarihi: 03.11.2015.

¹⁸⁰ Özkan, *a.g.e.*, ss. 447-451.

diğer Avrupa devletleri kadar etkili olamamış ama coğrafi keşifler çağı İspanyollara beklenmedik bir şekilde yeni bir dünyanın kapılarını aralamıştır.¹⁸¹ İspanyollar, Kristof Kolomb öncülüğünde daha çok Amerika kıtasında etkili olmuştur. Afrika kıtasında ise İspanyollar, Ekvator Ginesi'ni Portekizlilerden alarak sömürge haline getirmişlerdir. Bunun yanı sıra Fas ve Sahara (Sahra Demokratik Arap Cumhuriyeti) bölgesinde de etkili olmuştur.¹⁸² 16. yüzyılın başlarında Portekizliler tarafından ele geçirilen Ekvator Ginesi, 18.yüzyılın sonlarına doğru İspanya'ya bırakılmıştır. Bu durum, İspanya'nın Afrika'da yeni koloniler oluşturmadaki yolunu açsa da burada önemli bir başarı elde edemediği bilinmektedir.¹⁸³

İspanya, kolonileşme sürecine 20. yüzyılda başlasa da Afrika'da etki alanını genişletememiştir. Meydana gelen II. Dünya Savaşı, Afrika'da gittikçe artan iç karışıklık ve şiddetli çatışmalar sonucu meydana gelen katliamlar gibi kötü olaylar İspanya'yı etkilemiştir. Bu olaylar sonucu İspanya'nın Afrika'daki varlığı Fas, Sahara ve Ekvator Ginesi gibi ülkelerde hâkimiyet kurulmaya çalışılmışsa da 1960 ila 70'li yıllarda buralar da elden çıkmıştır. Fakat 1968 yılında bağımsız olmasına rağmen Ekvator Ginesi'nin, günümüzde hâlâ iç karışıklıklara maruz kaldığı ve şiddetli çatışmalarla boğuştuğu bilinmektedir.¹⁸⁴

2.4.3. Hollanda

Hollanda, 16. yüzyılın sonlarına doğru İspanya'dan ayrılarak bağımsız bir devlet haline gelmiştir. Coğrafi keşiflerin sonlarına doğru dünyanın güçlü devletleri arasında yer edinen Hollanda'nın, Portekiz ve İspanya gibi deniz aşırı bölgelerde ekonomik yönden daha güçlü olabilmek için ticaret merkezleri açtığı bilinmektedir.¹⁸⁵ Bu ticaret merkezleri Hollanda'nın koloniler kurarak sömürge alanlarını genişletmesinde önemli bir basamak olmuştur.¹⁸⁶ Hollanda sömürge

¹⁸¹ Merry E. Wiesner-Hanks, *Erken Modern Dönemde Avrupa 1450–1789 (3.Basım)*, (Çev.) Hamit Çalışkan, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2009, ss. 70-74.

¹⁸² Woodruff, *a.g.e.*, s. 77.

¹⁸³ H. M. Scott, Derek McKay, *Büyük Devletlerin Yükselişi*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2011, ss. 110-114.

¹⁸⁴ Özkan, *a.g.e.*, ss. 447-449.

¹⁸⁵ İsmail Hakkı Göksoy, *Endonezya'da İslam ve Hollanda Sömürgeciliği*, Ankara: İSAM Yayınları, 1995, ss.30-32.

¹⁸⁶ Woodruff, *a.g.e.*, ss. 42-43.

imparatorluğunu, Amerika ve Asya’da mevcut olan eski Portekiz ve İspanyol kolonilerini ele geçirerek kurmuştur. Afrika’da ise yoğun olarak yerleştikleri bölge, Afrika’nın en güneyinde bulunan ve bugünkü Güney Afrika Cumhuriyeti sınırları içerisindeki Cape Town şehri olmuştur.¹⁸⁷ Afrika’da Hollandalı tüccar ve denizcilerin, Portekizlilerle olan rekabetleri sonucu Batı Afrika’da bulunan birçok maden, Hollandalıların eline geçmiştir. Böylece Hollandalıların da Afrika kıtasında geniş bir yere sahip olmaya çalıştıkları ileri sürülebilir.¹⁸⁸

Hollanda’nın ihracatının temel metası, baharatı. Uzakdoğu ülkelerinden gelen baharatların, Avrupa ülkelerine ulaşabilmesi için Portekiz’den geçmesi gerekiyordu. Fakat Portekiz’in zayıf düşmesi ve İspanyol egemenliğine girmesi, Hollandalı tüccarları zor duruma düşürmüştür. Bu durum Hollandalıların yeni pazar yerleri ve ticaret yolları aramalarına sebebiyet vermiştir. Böylece 1595 yılında bir Hollanda ticaret filosu Ümit Burnu üzerinden Doğu Hint Adalarına gönderilmiştir.¹⁸⁹

Bu yolculuk, Hollandalı dokuz işadamı tarafından Uzak Ülkeler Şirketi Compagnie van Verre adına yapılmıştır. Ancak bundan sonra birbirleriyle rekabet etmeye başlayan işadamları, Uzakdoğu’nun baharatlarından pay almak için ayrı ayrı yolculuk düzenlemeye başlamışlardır. Şirketlerin düzenlediği seferler artınca, Hollanda Hükümetinin dikkatini çekmişler ve bu şirketler Hollanda hükümeti tarafından desteklenmeye başlanmıştır. Ardından Hint Okyanusu’nda ticaret yapan tüm şirketlerin birleştirilmesi kararlaştırılmıştır. Yaşanan bu gelişmeler 1602 yılında asıl adı “Birleşik Doğu Hindistan Şirketi” olan “Hollanda Doğu Hindistan Şirketi’nin” (İngiliz Doğu Hindistan Kumpanyası ile karıştırılmamalıdır.) kurulmasına neden olmuştur.¹⁹⁰

1602 yılında kurulan Doğu Hindistan Şirketi, Hollanda’ya bağlı adeta özerk bir devletmiş gibi hareket ediyordu. Örneğin Uzakdoğu’da Hollanda adına savaş açmak, kaleler inşa etmek ve sömürge elde etmek gibi yetkileri vardı. Ayrıca şirket gibi

¹⁸⁷ Jacques Pirenne, *Başlangıçtan Bugüne Kadar Büyük Dünya Tarihi*, (Çev.) Nihal Önal, İstanbul: Meydan Larousse, 1961, ss. 50-53.

¹⁸⁸ Edmundson, *a.g.e.*, s. 21.

¹⁸⁹ http://www.kirsehirtso.org.tr/Portals/84/ulke_raporlari/HOLLANDA%20%C3%9CLKE%20RAPO RU.pdf Erişim Tarihi: 04.11.2015.

¹⁹⁰ <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/pdf/c18/c180115.pdf> Erişim Tarihi: 22.01.2016.

görünse de Hollanda tarafından askerî destek de veriliyordu. Böylece 17. yüzyılın ortalarına doğru Hollanda, dünyanın hem en büyük deniz ticaret filosuna hem de birçok yerde ticaret merkezlerine sahip olmuştur.¹⁹¹ Bu durum Hollanda'nın birçok bölge ile ticari, kültürel, sosyal ve siyasi yönden önemli ilişkiler kurmasını sağlamıştır.

Hollanda 18.yüzyıl boyunca köle ticaretinde de büyük bir pay elde etmiştir. Çünkü sömürgecilik faaliyetlerinin getirmiş olduğu rekabet ortamı, İngiltere ve Hollanda gibi sömürgeci devletleri bir yarış içerisine sokmuştur.¹⁹² Fakat Hollanda, zamanla Afrika'nın batısındaki ve Güney Afrika'daki en değerli kolonileri ile önemli ticaret ve köle toplama merkezlerini İngiltere ile yaşanan savaşlar sonucunda kaybetmiştir. Bu durum Hollandalıların Afrika'ya tam olarak yerleşmeden geri çekilmelerine neden olmuştur. Hollandalılar sadece sömürgeci Avrupa devletleri tarafından değil, Afrika'daki yerli halk tarafından da istenmemiştir. Çünkü yerli halk üzerinde çok olumsuz etkiler yarattıkları bilinmektedir.¹⁹³

İngiltere ile birçok kez savaşa giren Hollanda, Amerikan bağımsızlık savaşında İngiltere tarafından büyük bir yenilgiye uğratılmıştır. Savaş sonunda Hollandalılara ait gemilerin önemli bir kısmı İngiltere tarafından ele geçirilmiştir. Bu durum sonucunda ise Hint Okyanusu'ndaki egemenliğini ve Güney Afrika'daki Cape Town kolonisini kaybeden Hollanda gerilemeye başlamıştır.¹⁹⁴

19.yüzyılda Hollanda toparlanarak İngiltere'ye tekrar saldırdı. Savaş sonunda 1824 Londra Antlaşması imzalandı. Bu antlaşma ile Hollanda ve İngiltere arasında yaşanan sorunlar giderilmiş oldu. Antlaşma neticesinde Hollanda; Güney Afrika'daki Cape Town, Amerika'daki İngiliz Guyanası ve diğer bölgelerde mevcut olan birkaç kolonisi hariç geriye kalan bütün kolonilerini İngiltere'den geri aldı.¹⁹⁵

Sonuç olarak, 16.yüzyılda dünya devletleri arasında yerini alan Hollanda, kısa sürede büyük bir güç haline gelmiştir. Dünyanın çeşitli bölgelerinde ticaret

¹⁹¹ George Edmundson, *History of Holland*, London: Cambridge University Press, 1922, ss. 15-17.

¹⁹² Ülke İhlalleri, "Hollanda", <http://www.uhim.org/images/karne/1284808572.pdf> Erişim Tarihi: 04.11.2015.

¹⁹³ Göksoy, *a.g.e.*, s. 25.

¹⁹⁴ Okur, *a.g.e.*, ss. 11-14.

¹⁹⁵ Woodruff, *a.g.e.*, ss. 79-83.

merkezleri kuran Hollanda, bu merkezlerin etrafındaki toprakları ilhak ederek koloniler ve sömürge bölgeleri oluşturmuştur. Hollanda aynı zamanda Portekiz ve İspanya'nın da zayıflamasına neden olarak 17. yüzyılın başat gücü olmuştur. Böylece Hollanda devleti, "Hollanda Doğu Hindistan Şirketi" ile doğunun baharat ticaretini Portekiz'in elinden alırken, "Hollanda Batı Hindistan Şirketi" ile de Amerika'daki İspanyol varlığını tehdit etmiştir.¹⁹⁶

Hollanda bir yandan sömürge imparatorluğunu genişletirken öte yandan da kolonileri üzerindeki baskısını giderek arttırmıştır. Bu nedenle 18. yüzyıl itibariyle Hollanda, sömürgelerdeki yerli halk üzerindeki olumsuz etkisi, koloniler arası çatışma ve kolonilerdeki dil, din uyuşmazlığı gibi birçok nedenlerden dolayı zayıflamaya başlamıştır. Ayrıca II. Dünya Savaşı'nın başlaması, sömürge altında olan devletlerin bağımsızlık mücadelesine girmeleri ve dekolonizasyon sürecinin olumsuz etkileri Hollanda'nın hâkimiyet alanını zayıflatmıştır.¹⁹⁷

2.4.4. Fransa

Avrupa'nın sömürgecilik tarihine her ne kadar Portekiz ve İspanya öncülük etmiş olsa da sömürgecilik tarihinde Fransa ve İngiltere'nin de çok önemli bir yeri vardır. Sömürgecilik faaliyetlerinde Avrupa devletleri arasında en çok etkili olan devletlerden biri de şüphesiz Fransa olmuştur. Afrika'nın kuzeybatısı ve Sahra'nın büyük bir bölümü Fransız sömürge bölgeleri olarak bilinmektedir.¹⁹⁸ Bu minvalde, Fransa'nın da emperyalist bir güç haline gelmesindeki en önemli etkenlerden biri, başta Afrika olmak üzere dünyanın çeşitli bölgelerinde kurmuş olduğu koloni ve sömürge alanlarıdır.¹⁹⁹

19. yüzyıl, Fransa'nın sömürge imparatorluğu kurma yolunda büyük adımlar attığı bir yüzyıl olmuştur. Fransa'nın Afrika'daki sömürgecilik faaliyetleri etkin bir şekilde, 1830 yılında Osmanlı İmparatorluğu denetimindeki Cezayir'i işgal etmesiyle başlamıştır. Fransa'nın 19. yüzyıldan 20. yüzyıla kadar Afrika'daki birçok ülkeyi denetimi altına aldığı görülmektedir. 1839'da Gabon'u, 1854'te Moritanya ve

¹⁹⁶ Sander, *a.g.e.*, ss. 97-98.

¹⁹⁷ Sander, *a.g.e.*, s. 99.

¹⁹⁸ Okur, *a.g.e.*, ss. 95-98.

¹⁹⁹ Luraghi, *a.g.e.*, ss. 80-81.

Senegal'i, 1855'te Gine ve Fildişi Sahili'ni, 1859'da Kongo'yu, 1883'te Mali'yi, 1896'da Madagaskar ve Burkina Faso'yu, 1899'da Benin'i, 1900 yılında da Çad ve Nijer'i denetimi altına almıştır. Fransa, bu devletler üzerinde hem doğrudan hem de dolaylı yoldan sömürü uygulamıştır.²⁰⁰

Fransa'nın Afrika politikası genel olarak askerî unsurlara ağırlık verilerek sürdürülmüştür. Bu politikanın can alıcı noktası Afrika'yı Afrikalı askerlerle elde etmektir. Bu bağlamda askerî kuvvet oluşturmak için Afrikalı köle tüccarlarından köle satın alınmaya başlanmıştır. Fransa bu kölelerle askerî birlik oluşturup zamanla bu birlikleri Afrika'nın birçok bölgesine yaymıştır. Fransa'nın askerî birliklerinin yanında yardımcı birliklerin de mevcut olduğu bilinmektedir.²⁰¹

Günümüzde Cibuti buna örnek gösterilebilir. Çok küçük bir ülke olmasına rağmen Cibuti, Fransa'nın yurtdışındaki en büyük üssü konumundadır. Fransa'nın Güney Afrika'da Reunion Adası, Batı Afrika'da Senegal ve Gabon ile Doğu Afrika'da Cibuti olmak üzere dört önemli askerî üssü bulunmaktadır. Ayrıca Cibuti'de 2000 civarında askerî personelinin olduğu bilinmektedir. Fransa bu askerî birlikleri, Afrika'daki önemli ticaret merkezlerini denetim altında tutmak amacıyla ve politik baskı aracı olarak kullanmıştır.²⁰²

Bugün Cibuti'de 2000 civarında Fransız askerî personelinin bulunması iktidarlara gözdağı vermesi açısından önemlidir. Bu durum bize şunu gösterir; "Ya ekonomik kaynağını bana aktarırısın ya da askerî bir darbe ile yok olur gidersin." Ayrıca Fransa'nın son 51 yıl içinde Afrika'da 14 ülkeye 26 askerî darbe girişiminde bulunduğu bilinmektedir.²⁰³

Fransa'nın Afrika üzerindeki çıkarlarını korumak için başvurduğu bir diğer yöntem de, kendisine yakın olan siyasi parti liderlerini iktidara getirmek için desteklemesidir. Bu amaç doğrultusunda desteklediği liderlerin devletlerinde Fransa'nın aleyhine oluşacak herhangi bir kaos ortamına karşı da gerekli önlemleri

²⁰⁰ Uygur, *a.g.e.*, s. 275.

²⁰¹ Woodruff, *a.g.e.*, ss. 73-76.

²⁰² Okur, *a.g.e.*, s. 99.

²⁰³ Ebru Yamak, Hilacan Avşar, *Bilim Ve Medeniyet Kulübü Dış Politika Akademisi Raporları (Afrika, Balkanlar, Kafkasya, Orta Asya)*, <http://www.bilmed.net/raporlar/DPA%20%C7%FDkt%FD%201.pdf> Erişim Tarihi: 24.07.2015.

almaktadır. Böylece şirketler aracılığıyla elde edilen ekonomik kazancın Fransa'ya aktarılmasında bürokrasinin de desteği sağlanmıştır.²⁰⁴

Fransa'nın Afrika politikasının bir diğer ayağı da şirketlerdi. Fransa için sömürge alanlarındaki insanlar ne özgür ve ne de eşittirler. Bu bağlamda, açlıktan ve hastalıklardan ölmelerine rağmen yine de Afrikalılardan kelle vergisini almaya devam etmişlerdir. Yerli halk 'kelle vergisini' ancak üretmiş oldukları tarım ürünlerini gerçek değerlerinin çok altında Fransa'ya vererek ödemekteydiler. Bütün bu tarımsal sömürü faaliyetleri ise, bugün sayıları 50'yi bulan Fransız imtiyazlı şirketleri tarafından yapılmaktaydı.²⁰⁵

Afrika toplumlarının yapısını derinden etkileyen politik stratejiler, devletlerin işleyiş mekanizmalarına da yansımıştır. Fransa, askerî müdahalenin yanı sıra işgal ettiği ve ele geçirdiği topraklarda hüküm sürebilmek için kendi vatandaşlarını sömürge altına aldığı topraklara yerleştirmiş ve bu sayede sömürdüğü devletlerin sosyokültürel yapısını da derinden etkilemiştir. Sömürgeleştirdiği bölgelerin vatandaşlarını ise Afrika Dışı Sömürge Alanlarına yerleştirme politikası gütmüştür. Kendi yöneticilerini de idarelere yerleştirerek sömürgelerin tüm yönetim mekanizmalarında zamanla söz sahibi olmaya başlamıştır.²⁰⁶

Fransa, Afrika'nın etnik yapısından dinlerine, kültüründen dillerine ve hatta yerel kabileler arasındaki dostlukların düşmanlığa dönüşmesine kadar birçok alanda derin izler bırakmıştır.²⁰⁷ Fransa'nın bu etkisinin en çok hissedildiği sömürgelerin başında Cezayir gelmektedir. Burada, 132 yıllık bir sömürünün olduğu ve bu sömürünün hala dolaylı da olsa devam ettiği görülmektedir.²⁰⁸

Fransa'nın sömürgecilik faaliyetlerini sadece askerî yöntemlerle doğrudan değil, halkların dinlerine ve dillerine müdahale ederek dolaylı yoldan da gerçekleştirdiği daha önce vurgulanmıştı. Fransa'nın dolaylı sömürgeciliğine

²⁰⁴ Uygur, *a.g.e.*, s. 275.

²⁰⁵ Okur, *a.g.e.*, ss. 103-105.

²⁰⁶ Yamak, *a.g.e.*, <http://www.bilmed.net/raporlar/DPA%20%C7%FDkt%FD%201.pdf> Erişim Tarihi: 24.07.2015.

²⁰⁷ Okur, *a.g.e.*, s. 98.

²⁰⁸ Kenan Akın, *Cezayir'de Fransız Vahşeti ve Ötesi: Avrupa'nın Öbür Yüzü*, İstanbul: Derin Yayınları, 2004, ss. 140-143.

toplumun temel iletişim aracı olan dil, en iyi örnektir. Fransızca dünyada 80 milyona yakın insanın ana dili olduğu kadar, bu dili ikinci bir dil olarak konuşan insanların sayısı da azımsanamayacak düzeydedir. Bunun yanında Afrika'daki sömürge alanlarını da sayarsak dünyada yaklaşık 250 milyon insanın bu dili konuştuğu sonucu çıkmaktadır.²⁰⁹

Afrika'da mevcut olan 54'ü kıta ve 6'sı ada devleti olmak üzere 60 tane devletten 25'i Fransızca'yı resmî dil olarak kullanmaktadır. Özellikle 1970 yılında kurulan Frankofon Ülkeler Birliği, Fransız dilinin daha etkin bir şekilde yayılmasında oldukça etkili olmuştur. Bu birliğe Fransızca Konuşan Ülkeler Birliği de denilmektedir. Üye devlet sayısının 56 olduğu bu birliğe, Afrika ülkelerinden 30 tanesinin üye olduğu bilinmektedir.²¹⁰

Sonuç itibariyle Afrika kıtasına yerleşmeyi başaran Fransa, zamanla büyük bir sömürgeci güç haline gelmiştir. Özellikle 1884-85 Berlin Afrika Konferansı sonrasında sömürgecilik faaliyetlerini hızlandıran Fransa, Batı Afrika'da birçok sömürge alanlarına sahip olmuştur. II. Dünya Savaşı sırasında oluşan dekolonizasyon süreci ile birlikte, birçok sömürge bölgesinin bağımsızlık için mücadele etmeye başlaması, Fransa'nın Afrika'daki etkisini sarsmıştır. Fransız sömürgeleri her ne kadar bağımsızlıklarını kazanmış olsalar da tam anlamıyla bağımsız oldukları söylenemez. Çünkü hâlâ Afrika'da 25 ülkenin Fransızca'yı resmî dil olarak kullanması, iktidara gelen liderlerin Fransız yanlısı bir politika benimsemesi ve var olan Fransız imtiyaz şirketleri ile ortak çalışmalar yapılması, sömürgeciliğin bitmediğini sadece evrimleşip ismen kılıf değiştirdiğini gösterir.

2.4.5. İngiltere

İngiltere'nin kurulmasında Roma İmparatorluğu'nun akabinde adaya gelen Anglosaksonlar etkili olmuştur. Ayrıca Hristiyanlık dininin yayılmasında da etkili olan İngiltere, dünya coğrafyasında (özellikle Avrupa'da) önemli bir konum elde

²⁰⁹ Okur, *a.g.e.*, s. 107.

²¹⁰ Kavas, *a.g.e.*, s. 55.

etmiştir.²¹¹ Avrupa’da önemli bir güç haline gelen İngiltere, kısa sürede dünyanın önde gelen önemli deniz güçlerinden biri olmuştur.²¹²

16. yüzyılın ikinci yarısında İngiltere’de devletin başına gelen Kraliçe I. Elizabeth, deniz aşırı seferlere ve İngiltere’nin ekonomisindeki aksaklıkları gidermeye öncelik vermiştir. I. Elizabeth 1588 yılında Avrupa’nın en güçlü donanması olan yenilmez İspanyol Armada’sını bozguna uğratarak Britanya İmparatorluğu’nun temellerini atmıştır.²¹³

Böylece sömürgecilik yarışında Portekiz, İspanya, Hollanda ve Fransa’nın ardından İngiltere de yerini almıştır. Bu süreçte sömürge arayışlarında, İngiltere’nin diğerlerine nazaran Fransa ile daha çok sorunlar yaşadığı görülmektedir.²¹⁴ 18. yüzyılda İngiltere ile Fransa arasında yaşanan Yedi Yıl Savaşları’nın İngiltere lehine sonuçlanması, İngiltere’yi dünya coğrafyasında hem deniz üstünlüğünde hem de sömürgecilik faaliyetlerinde en önemli güç haline getirmiştir. İngiltere de diğer sömürgeci devletler gibi sömürgecilik faaliyetlerinde değerli maden yataklarına ve önemli tarım ürünlerine sahip olan fakat ekonomik yönden gelişmemiş, teknolojik olarak ilerleyememiş ve sınırlarını koruyacak kadar güç elde edememiş zayıf devletlere yönelmiştir.²¹⁵

Bu bağlamda, İngiltere Gambiya’ya bağlı James Adası’nı ele geçirerek Afrika’ya yerleşmeye başlamıştır ve etki alanını hızla Afrika’nın güneyine doğru genişletmiştir. İngilizlerin Güney Afrika’ya yerleşmesinde etkili olan olay ise Boer Savaşı’dır. 1899-1902 yılları arasında gerçekleşen bu savaşta, Hollandalıların 60.000 kişilik ordusuna karşı İngilizlerin 300.000 kişilik ordusuyla galip gelmesi sonucu İngiltere önemli bir güç haline gelmiştir. Boer Savaşı’nın gerçekleşmesindeki en

²¹¹ “The History of Early Modern Britain from 1485-1603”, http://www.csun.edu/~sk36711/WWW/handouts/early_modern_history.pdf Erişim Tarihi: 04.11.2015.

²¹² A. F. Pollard, “The History of England: A study in political evolution”, <http://socserv2.socsci.mcmaster.ca/econ/ugcm/3ll3/pollard/HistoryEngland.pdf> Erişim Tarihi: 05.11.2015.

²¹³ <https://nationalarchives.gov.uk/documents/education/elizabethan-propaganda.pdf> Erişim Tarihi: 04.01.2016.

²¹⁴ Pirenne, *a.g.e.*, ss. 45-49.

²¹⁵ P. J. Cain, A.G. Hopkins, *British Imperialism: Innovation and Expansion 1688-1914*, İngiltere: London Press, 1993, ss. 42-45.

büyük etken ise 1886 yılında Witwatersrand'de (Güney Afrika) altının bulunmasıdır.²¹⁶

İngiltere, Afrika dışındaki sömürge bölgelerini daha çok ticari amaçla kullanmış ve böylece iktisadi anlamda genişleme göstermiştir. Fakat Afrika'daki sömürge alanlarında ise sadece ticari değil, siyasi ve sosyal müdahalelerde de bulunmuştur. Misyonerlik, ırkçılık yapma, şiddet kullanma ve ağır vergiler yükleme gibi yöntemlerle hem kaynakları elde tutmak hem de oluşacak herhangi bir muhalefeti engellemek için halkı baskı altında tutmak istemiştir.²¹⁷

Özellikle farklı kabileler arasında çatışma oluşturarak kendisine karşı kolektif hareket etme güdüsünü ortadan kaldırmaya çalışmıştır. İngiltere'nin en çok etkili olduğu bölge Hollandalıların elinden aldığı Cape Town sömürgesi ile Güney Afrika Cumhuriyeti olduğu söylenebilir. Güney Afrika'da bulunan altın ve elmas gibi değerli madenler İngiltere'yi Afrika'da önemli bir sömürgeci devlet haline getirmiştir.²¹⁸

Değerli madenlere sahip Afrika kıtası, genel itibari ile sömürgeci devletler tarafından güneşi doğmayan, baharı olmayan ve yoksullukla boğuşan bir kıta olarak daha doğrusu “Karanlık Kıta” veya “Siyahlara Bürünen Kıta” olarak nitelendirilmiştir.²¹⁹ Ayrıca Afrika kıtası, dünya devletleri için bir geçim kaynağı veya yaşam alanı olarak da değerlendirilebilir. Çünkü Afrika'nın petrolü, uranyumu, doğalgazı, elması, altını ve bunların yanında ormanları, pamuğu, kakaosu, vanilyası kısacası değerli madenleri ve zengin tarım ürünleri ile dünya devletlerinin ilgi odağı olmuştur.²²⁰

Bunların hepsiyle birlikte Afrika'da en çok sömürülen kaynak ise insan olmuştur. Dolayısıyla Avrupa tüm zenginliğini köle ve sömürge malları ticaretine borçludur denebilir. Avrupa'nın en büyük banka ve sigorta kuruluşlarından bazıları

²¹⁶ Woodruff, *a.g.e.*, s. 80.

²¹⁷ Cain, Hopkins, *a.g.e.*, ss. 48-50.

²¹⁸ Aydal, *a.g.e.*, ss. 100-104.

²¹⁹ *A.g.e.*, ss. 102-103.

²²⁰ Okur, *a.g.e.*, ss. 12-15.

ilk sermayelerini köle ticaretiyle elde etmişlerdir. İngiltere'yi de Sanayi Devrimi'ne götüren süreçte ve sonrasında, köle ticaretinin rolü çok büyüktür.²²¹

18. yüzyıl boyunca Amerika ve Asya'daki sömürge alanlarında yaşanan insan gücüne gereksinim, İngiltere'yi Afrika'da köle ticaretine ağırlık vermeye yöneltmiştir. Bu bağlamda köle ticareti ile çalıştırılan köleler, Avrupalılar için büyük bir işgücü talebini karşılamıştır. İngiltere, diğer sömürge bölgelerine Afrikalı köleleri götürmek amacıyla Afrika'nın çeşitli yerlerinde köle ticaretine ilişkin merkezler kurmuştur. Böylece Afrikalı kölelerin sömürgeci devletler tarafından alınıp satılması ile kıta da önemli bir ticari hareketlilik yaşanmıştır.²²²

19. yüzyıla gelindiğinde köle ticaretine ve köleliğe ilişkin tablo değişmeye başlamıştır. Çünkü 19. yüzyıla damgasını vuran bireycilik ve hümanizm akımları, Avrupalıların köle ticaretini ve köleliği kısıtlamalarında ve daha sonrasında kaldırmalarında etkili olmuştur. Fakat köle ticaretinin zamanla yasaklanmasının ardında farklı bir motivasyon vardır. Köle ticaretinde potansiyel işgücü olabilecek insanlar gemilerle Amerika ya da dünyanın herhangi bir bölgesine taşınmıştır.²²³

Bu da Afrika'da işgücü eksikliğine sebep olmuştur. Afrika'da gelişen teknoloji ile birlikte ulaşılan hammadde kaynağının miktarı da artmıştır. Afrika'yı bir köle kaynağı olarak görenler, artık onunla hem hammadde kaynağı hem de pazar alanı olarak ilgilenmeye başlamışlardı. Ama bunun için Afrika'da çalıştıracak işgücüne ihtiyaçları vardı. Köle ticaretinin yasaklanması doğrudan bununla ilişkiliydi. Esasında Afrikalıların kurtuluşu olarak ilan edilen bu yeni süreç, köleliğin yeni bir biçiminden başka bir şey değildi.²²⁴

Bilindiği üzere, sömürgecilik faaliyetleri ile birlikte Afrika'da şiddet, katliam, iç karışıklık vs. gibi olumsuz gelişmeler had safhaya ulaşmıştır. Bu duruma Güney Afrika Cumhuriyeti örnek gösterilebilir. İngiltere kolonyalizm süreci ile Güney Afrika'da iktisadi ve mali gelişmeler başta olmak üzere, siyasal kurumlar, toplumsal

²²¹ E. J. Hobsbawm, *Sanayi ve İmparatorluk (4.Baskı)*, Çev. Abdullah Ersoy, Ankara: Dost Yayınları, 2008, ss. 74-77.

²²² İbrahim Güner, Mustafa Ertürk, *Kıtalar ve Ülkeler Coğrafyası (6.Basım)*, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2005, ss. 50-53.

²²³ Luraghi, *a.g.e.*, ss. 50-55.

²²⁴ Okur, *a.g.e.*, ss. 30-33.

yapı, kültürel ve demografik değişimlerde söz sahibi olmaya başladı. 1867’de elmas yataklarının bulunması, 1886 yılında ise altın madenlerinin keşfedilmesi gibi durumlar Güney Afrika tarihinin önemli dönüm noktalarındandır.²²⁵

Güney Afrika’da yaşayan halklar arasında, Hollanda kökenli vatandaşların olduğu ve bunlara Afrikaner dendiği bilinmektedir. Ayrıca bunlar, Boerler olarak da anılmaktadırlar.²²⁶ 1902 yılında ırkçı Boerler ve kolonyalist İngiltere arasında savaş çıktı. Savaşı İngilizler kazandı ve Boerlere ait bölgeler ele geçirildi. Böylece İngiltere, Orange ve Transvaal sömürgelerine Boerler’e ait bölgeleri de katınca Güney Afrika’da önemli bir federasyon oluşturmuş oldu. Ayrıca 1913 yılında çıkarılan bir kanunla beyazlara verilen hakların siyahlara oranla daha geniş olmasına olanak sağlandı. Bu durum ise Apartheid politikasının temelini oluşturarak uygulatılmasına yol açtı.²²⁷

Güney Afrika’nın tarihinde en önemli olgu, ayrımcılık veya ırkçılık hareketleri denilen apartheid faaliyetlerinin Güney Afrika’ya yerleştirilmeye başlanmasıdır. Bu minvalde, apartheid üzerine şekillenen politik, kültürel, sosyal ve ekonomik çıkar amaçlı stratejilerin İngilizler tarafından uygulanmaya çalışıldığı ve kalıcı koloniler oluşturulmaya başlandığı görülmektedir.²²⁸

Güney Afrika’da ırkçı ve baskıcı Apartheid rejimini biraz açacak olursak, dört ana kola ayrılarak devam ettiğinden bahsedilebilir. Bunlar; beyazlar, siyahlar, melezler ve Asyalılar olarak gruplandırılabilir. Böyle bir durumun meydana gelmesindeki en önemli faktör ise gruplar arasında çatışma oluşturmak ve İngiliz sömürü politikasını devam ettirmektir. Burada yerel dillerin asimile edilmesinin yanında beyazlar, siyahlar, melezler ve Asyalılar arasında etnik bir çatışma ortamının oluşması için çalışmalar yapıldığı görülmüştür.²²⁹ Böylece Güney Afrika Cumhuriyeti’nde Apartheid denilen sorun doğmuştur. Bu sorun, Afrika’da ayrılık

²²⁵ Özey, *a.g.e.*, ss. 330-331.

²²⁶ Antony Best, *20. Yüzyılın Uluslararası Tarihi*, Çev. Taciser Ulaş Bilge, Ankara: Siyasal Kitabevi, 2012, s. 447.

²²⁷ Özey, *a.g.e.*, s. 331.

²²⁸ Mustafa Cüneyt Özşahin, “Güney Afrika: Apartheid’den Demokrasiye, Çatışma Dönüşümünde Bir Başarı Hikâyesi”, Nezir Akyeşilmen (ed), *Barışı Konuşmak: Teori ve Pratikte Çatışma Yönetimi*, Ankara: ODTÜ Yayıncılık, 2013, ss. 376-377.

²²⁹ Efe, *a.g.e.*, ss. 80-81.

anlamını taşımaktadır ve 1948-1994 yılları arasında büyük çatışmalara ve acımasız ölümlere yol açmıştır. 1995 yılında Nelson Mandela tarafından kurulan *Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu*'nun 1960 ila 1994 yılları arasını kapsayan dönemi araştırması sonucunda elde edilen veriler doğrultusunda Apartheid sorununun ortadan kaldırılması için barışçıl bir çözüm bulunması kararlaştırılmıştır. Neticede Mandela'nın iktidarı ve bulunan çözüm yöntemleri ile ırkçı-ayrımcı uygulamaların büyük oranda önüne geçilerek Apartheid sorunu ortadan kaldırılmıştır.²³⁰

20. yüzyıl başlarında kıtadaki İngiltere'nin durumuna geri dönecek olursak, 19. yüzyılda dünya coğrafyasında önemli bir güç olan İngiltere, 20. yüzyılda yaşanan iki dünya savaşının olumsuz etkileri ve dünya sahnesine yeni devletlerin çıkması ile başat güç olma özelliğini yitirmiştir. Diğer Avrupa devletleri de 20. yüzyılda gerçekleşen dünya savaşlarından olumsuz etkilenmişlerdir. Fakat 20. yüzyılın başı, özellikle İngiltere ve Fransa için önemlidir. Çünkü İngiltere ve Fransa arasında 8 Nisan 1904 tarihinde Dostluk Antlaşması (Entente Cordiale) imzalanmıştır. Bu antlaşmanın imzalanmasına yol açan en önemli etkenlerden biri Almanya tehdidinin ortaya çıkmasıdır. Bir diğer etken ise iki devlet arasında 1898 yılındaki Faşoda Buhranı'nın barışçıl yöntemlerle çözülmesidir.²³¹

Nitekim Berlin Afrika Konferansı'ndan sonra büyük bir tehdit olarak görülen Almanya, hem İngiltere'yi hem de Fransa'yı birbirlerine yakınlaştırarak Dostluk Antlaşması'nın imzalanmasına neden olmuştur. Ancak İngiltere-Fransa Dostluk Antlaşması'nın asıl önemi, Kuzey Afrika ile ilgili maddelere yer verilmesidir. Bu antlaşma ile iki devlet Mısır ve Fas bölgelerinde birbirlerinin egemenliklerini tanımışlardır.²³² Ayrıca bu antlaşmaya göre Fransa, Fas'ın siyasal statüsünü değiştirmeyecek ve topraklarına katmayacaktı. Buna karşın İngiltere ise Fransa'nın Fas'ta ekonomik yatırım ve askerî yenilikler yapmasına müdahale etmeyecekti. İngiltere için de aynı durum söz konusuydu ve İngiltere Mısır'ın siyasal statüsünü

²³⁰ Özşahin, *a.g.e.*, ss. 392-394.

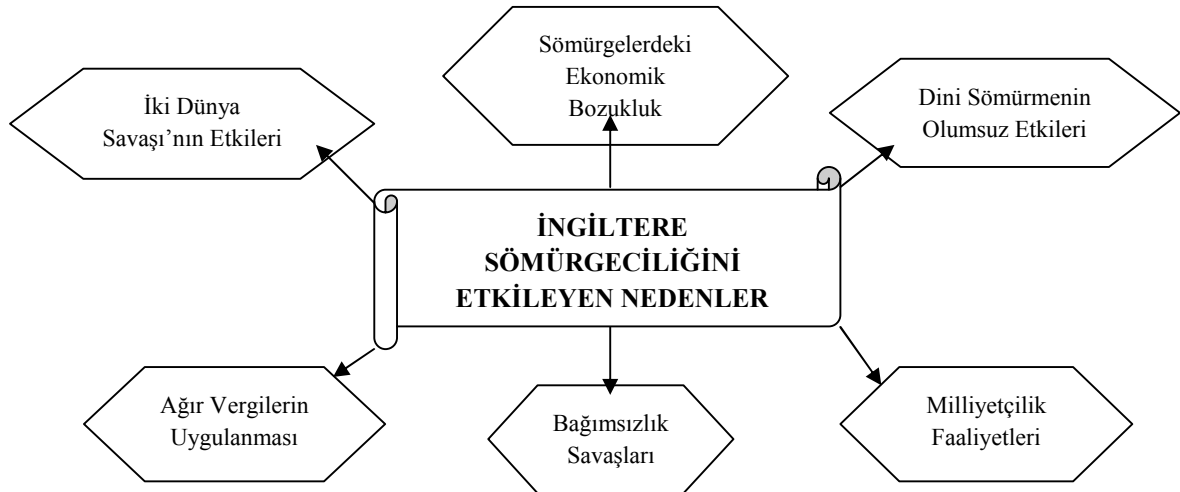
²³¹ Best, *a.g.e.*, ss. 19-20.

²³² *A.g.e.*, s. 20.

değiştirmeyecekti. Fransa ise İngiltere'nin 1882'de işgal ettiği Mısır'dan geri çekilmesini istemekten vazgeçecekti.²³³

I. Dünya Savaşı'na gelindiğinde ise kurulan dostluk antlaşmasının etkisiyle ve çeşitli etkenlerle İngiltere ve Fransa aynı safta yer almıştır. I.Dünya Savaşı'nda en büyük yenilgiyi Almanya almıştır. Almanya I. Dünya Savaşı'na girerken Togo, Kamerun, Namibya, Tanzanya, Ruanda ve Burundi gibi Afrika sömürgelerinden askerlerinin büyük bir kısmını geri çekmiştir. Neticede savaşta yenilen Almanya hem bir tehdit olmaktan çıkmış hem de Afrika ile bağlantısı büyük oranda kopmuştur. Böylece İngiltere-Fransa dostluğu başarılı bir gelişmeye imza atmış, Afrika'daki tehdit unsur Almanya, bertaraf edilmiştir.²³⁴

Ancak I.Dünya Savaşı'ndan sonra Afrika'da çıkan bağımsızlık savaşları giderek büyük çatışmalara ve anlaşmazlıklara yol açmıştır. Çünkü Almanya'nın Afrika'dan çekilmesi ile Alman sömürge bölgeleri, diğer Avrupalı sömürgeciler arasında anlaşmazlıklara sebep olmuştur. Ardından II. Dünya Savaşı sırasında İngiltere'nin de isteği doğrultusunda, 1941 yılında İngiltere-ABD arasında Atlantik Beyannamesi imzalanmıştır. Böylece Asya'daki sömürgeler başta olmak üzere, Afrika ve diğer sömürge bölgelerine bağımsızlık hakkı tanınmıştır.²³⁵

ŞEKİL-VII: İngiltere Sömürgeçiliğinin Gerileme Etkileri (Bu şekil yazar tarafından çizilmiştir.)

²³³ A.g.e., s. 20.

²³⁴ Woodruff, a.g.e., ss. 81-85.

²³⁵ Best, a.g.e., ss. 440-444.

Sonuç itibariyle askerî faaliyetlere dayandırılan İngiliz sömürgeciliği, şiddetli çatışmaların çıkmasına neden olmuş ve bu durumun İngiltere aleyhine sonuçlar doğurmaya başladığı görülmüştür. Fakat İngiltere'nin askerî faaliyetleri uygulama yerine politik faaliyetleri benimsemeye başlaması Afrika sömürgeciliğindeki yerini korumasını sağlamıştır. Bu doğrultuda İngilizler iki önemli yol izlemişlerdir: Birincisi, Afrikalıları, kendi kendilerini yönetmeleri için hazırlamışlardır. İkincisi ise Afrika yönetimine katkıda bulunacak İngiltere güdümlü bir yönetici sınıf oluşturmuşlardır.²³⁶

Böylece İngiltere'nin Afrika'daki sömürgeciliğinin devamı sağlanmıştır. Bu durum İngiltere'nin sömürge anlayışını diğer Avrupalı sömürgeci devletlerinkinden ayırır. Kısacası, İngiltere'nin sömürgecilik anlayışını kalıcı ve etkileyici yapan etkenler şunlardır:

- 1) Doğrudan müdahale yerine dolaylı müdahale yönteminin benimsenmesi,
- 2) Dolaylı müdahale yöntemi ile politik, sosyal ve kültürel alanları etkileyebilme tecrübelerinin oluşması,
- 3) Şirketler aracılığıyla ekonomik kazancın elde edilmesi,
- 4) Misyonerlik (dini sömürü) faaliyetlerinin yaygınlaştırılması ile halkın isyan etmesini engellemesi,
- 5) İngiliz kültürünün sömürgelere benimsetilmesi ile İngiliz etkisinin devam ettirilmeye çalışılması yöntemi,
- 6) Siyasi parti liderlerinden İngiltere'ye yakın olanlara askerî ve ekonomik yardım yapılması,
- 7) Eğitim dilinin İngilizce olması nedeniyle dilsel sömürünün yapılması vs. gibi yöntemlerle İngiltere'nin Afrika politikasında etkili ve kalıcı olmaya çalıştığını söylemek mümkündür.

Günümüzde halen 24 Afrika ülkesinde²³⁷ bu politikalar sürdürülmektedir. Her ne kadar II. Dünya Savaşı sırasında başlayan dekolonizasyon (sömürgelerin tasfiyesi) süreci ile Afrika'daki İngiliz sömürgeleri bağımsızlıklarını kazanmış olsalar da bu

²³⁶ Luraghi, *a.g.e.*, s. 252.

²³⁷ Özkan, *a.g.e.*, ss. 449-450.

bağımsızlık tam anlamıyla gerçekleşmemiştir. Çünkü İngiltere, sömürgelerinden tamamen vazgeçmemiştir. İngiltere'nin sömürgelerinde kendi eğitim sistemini oluşturması, sosyokültürel alanda İngiliz kültürünün yayılmasına, bununla ilintili olarak da Hristiyanlığın yayılmasına neden olmuştur. Sosyokültürel alandaki bu etki İngiliz varlığının kalıcılığını sağlamıştır. Ayrıca İngiliz Milletler Topluluğu'nun kurulması ve bu topluluğa Afrika'dan 18 devletin üye olması da İngiliz etkisinin devam ettiğini göstermektedir. Bu bağlamda Afrika'daki İngiliz sömürge alanlarının, İngiltere sömürgeciliğinden ve etkisinden tamamen kurtulduğunu söylemek mümkün değildir.²³⁸

2.4.6. Almanya

16. yüzyıl Avrupası'nda yaşanan din merkezli çatışmalar, Alman prensliklerinin Kutsal Roma-Cermen İmparatorluğu ile savaşmasına/çatışmasına sebebiyet vermiştir. Bu savaşların bitmesine ve barışın tesis edilmesine yönelik 1555 yılında imzalanan Augsburg Barış Antlaşması ile Avrupa yeni bir döneme imza atmıştır.²³⁹ 1618-1648 arasında gerçekleşen Otuz Yıl Savaşları sonunda imzalanan Vestfalya (Westphalia) Barış Antlaşması ile beraber vücut bulan ulus-devlet bilinci Avrupa'da yeni devletlerin ortaya çıkmasına olanak vermiştir.²⁴⁰

16. ve 17. yüzyıllarda Portekiz başta olmak üzere, İspanya, Hollanda, Fransa ve İngiltere gibi sömürgeci devletlerin dünya coğrafyasında birçok sömürge alanlarına sahip oldukları bilinmektedir. Fakat 18. yüzyılda Portekiz, İspanya ve Fransa sömürgeleri üzerinde güç kaybetmeye başlamıştır. Fransa'nın sömürgelerinde güç kaybetme sebebi 1789 Fransız İhtilali'dir.²⁴¹ Bilindiği üzere Fransız İhtilali ve akabinde Avrupa'da yaşanan siyasal gelişmeler, Avrupa'da Vestfalya Barış Antlaşması ile başlayan ulus-devletleşme sürecini hızlandırmıştır. Neticede Avrupa'da İtalya ve Belçika gibi yeni devletler ortaya çıkmıştır. Bu devletlerden

²³⁸ Okur, *a.g.e.*, ss. 109-111.

²³⁹ Gökhan Bacık, *Modern Uluslararası Sistem: Köken, Genişleme, Nedensellik*, İstanbul: Kaknüs, 2007, ss. 277-280.

²⁴⁰ Erdem Özlük, *Uluslararası İlişkilerde Devlet: Tanım, Teori ve Devlet istisnacılığı*, Konya: Çizgi Kitabevi (2.Baskı), 2014, ss. 136-140.

²⁴¹ J.M. Roberts, *Dünya Tarihi 1: Tarihöncesi Çağlardan 18. Yüzyıla (1.Cilt)*, Çev. İdem Erman, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2011, ss. 493-494.

birisi de Almanya'dır. Almanya ulusal birliğinin kurulmasında en önemli lider Bismarck'tır. Bismarck'ın izlemiş olduğu askerî, diplomatik ve siyasi politikalar neticesinde 1871 yılında Almanya devleti kurulmuştur.²⁴²

19. ve 20. yüzyıllarda hem Avrupa coğrafyasında hem de dünya coğrafyasında çeşitli büyüklüklerde devletlerin ortaya çıkması ile birlikte siyasi gelişmelerin ve güç dengelerinin değiştiği kabul edilebilir. 19. yüzyılın sonlarına doğru ulusal birliğini kuran Almanya, diğer Avrupalı sömürgeci devletler gibi gelişmekte olan sanayisi ve ekonomik dengelerinin iyileşmesi için hammadde arayışına başlamıştır. 1883-84 yıllarında Afrika'nın Batı kıyılarının araştırılması amacıyla Almanya lideri Bismarck, kruvazörler (topla silahlandırılmış hızlı savaş gemileri) göndermiştir. Bu amaçla Afrika'ya yönelik politikaların hayata geçirilmesi için ilk adımlar atılmaya başlanmıştır.²⁴³

Afrika kıyılarının araştırılmasından sonra Bismarck 1884-1885 yıllarında Avrupalı sömürgeci devletlerin de katıldığı Berlin Afrika Konferansı'na önderlik etmiştir. "Batı Afrika Konferansı" olarak da nitelendirilen bu konferans, 14 ülkenin katılımıyla gerçekleşmiştir. Bu konferansın toplanmasındaki temel amaç ise Afrika'nın Avrupalı sömürgeci devletler tarafından paylaşılması ve kendi aralarındaki sorunların çözülmesidir. Bu bağlamda Afrika'nın paylaşılması ile birlikte Avrupalı sömürgeci devletler hızlı bir şekilde kendilerine düşen payı elde etmek için Afrika kıtasını istila etmeye başlamışlardır.²⁴⁴

Bismarck önderliğinde toplanan Berlin Afrika Konferansı, 15 Kasım 1884 tarihinden 26 Şubat 1885 tarihine kadar devam etmiştir. Avrupalı sömürgeci devletler için sorun teşkil eden 'Kongo Bölgesi' temel ilke alınarak sorun çözülmeye çalışılmıştır.²⁴⁵ Bu bağlamda sorun teşkil eden diğer ilkelerle beraber toplamda 6 temel ilke üzerinde durulmuş ve konferans sonuçlandırılmıştır. Bunlar;

²⁴² Armaoğlu, *a.g.e.*, ss. 19-23.

²⁴³ Martin Kitchen, *A History of Modern Germany 1800–2000*, USA: Blackwell Publishing, 2006, ss. 168-170.

²⁴⁴ D. K. Fieldhouse, *The Colonial Empires: A Comparative Survey from the Eighteenth Century*, London: Macmillan, 1991, ss. 212-214.

²⁴⁵ J. S. Reeves, *The International Beginnings of the Congo Free State*, Baltimore: Johns Hopkins University Studies, 1894, ss. 30-32.

- 1) Kongo’da ticaret özgürlüğünün sağlanması,
- 2) Köle ticaretine ilişkin beyannamenin hazırlanması,
- 3) Kongo’nun tarafsızlığına ilişkin beyannamenin oluşması,
- 4) Kongo için gemi seferlerinin düzenlenmesi,
- 5) Nijer için gemi seferlerinin düzenlenmesi,
- 6) Afrika’nın kıyılarını işgal etmek amacıyla uluslararası ilişkileri içeren ve değişmeyen yasaların oluşturulması,²⁴⁶

Bu ilkelerin öncelikli olarak kabul edilmesi ile birlikte, Avrupalı sömürgeci devletler, Afrika’nın batı kıyılarından başlayarak Afrika’yı işgale tabi tutmuşlardır.

Ancak Bismarck, Berlin Afrika Konferansı’nın önderliğini yapmış olsa da Almanya’nın Afrika sömürgeciliğindeki faaliyetlerinin genişlemesinde asıl önemli faktör İmparator II. Wilhelm olmuştur. Almanya, II. Wilhelm zamanında sömürge meselesinde diğer Avrupa devletleriyle çekişmeye girmiştir. Bu çekişmeler sonucunda Berlin Afrika Konferansı ile Almanya’nın payına düşen bölgeler dışında, başka sömürge bölgelerinin de elde edildiği görülmüştür. II. Wilhelm’in en temel hedefi Almanya’yı bir dünya gücü haline getirmektir. Bundan dolayı hem militarist hem de yayılmacı bir politika izlemiştir. Böylece Bismarck’ın izlemiş olduğu komşularla denge politikası yıkılmış oldu. Bu durum ise diğer Avrupa devletlerinin Almanya ile olan ikili ilişkilerin bozulmasına yol açtı. Nitekim I. Dünya Savaşı’nda Almanya büyük bir darbe almıştır. Aldığı bu darbe neticesinde Almanya, hem Afrika sömürgeciliğinden yoksun bırakılmış hem de Almanya’nın bir dünya gücü olmasının önüne geçilmiştir.²⁴⁷

Buna rağmen Almanya, Afrika’da askerî kuvvetler dışında etki alanını genişletmek amacıyla Afrika’nın güneybatı bölgelerinde şirketler kurabilmiştir. Bu durum Almanya’nın ekonomik yönden Güney Afrika’da söz sahibi olmasına olanak sağlamıştır. Almanya’nın imtiyaz şirketlerini yaygınlaştırması ve halkın bu şirketlere karşı tepkilerinin bastırılması sonucu sömürgelerde egemenlik tesis etmeye

²⁴⁶ Wang Shih-tsung, “The Conference of Berlin and British ‘New’ Imperialism, 1884-85”, ss.5-6. <http://ntur.lib.ntu.edu.tw/bitstream/246246/21237/1/872411H002025.p> Erişim Tarihi: 14.10.2015.

²⁴⁷ Armaoğlu, a.g.e., ss. 27-30.

başlamıştır. Bu minvalde, Almanya'nın sömürgeci devletler içerisinde en çok çatışma ortamına, şiddet yayılımına, acımasız katliamlara ve dayanılmaz işkencelere başvurduğu görülmüştür.²⁴⁸

Sonuç olarak, 1884 yılından itibaren sömürgecilik faaliyetlerini hızlandıran Almanya'nın, Afrika kıtasında Güney Afrika, Güneybatı Afrika ve Doğu Afrika gibi bölgelerde etkisini arttırdığını söylemek mümkündür. Nitekim 1884-85 Berlin Afrika Konferansı ile sömürgecilik faaliyetlerine başlayan Almanya, I. Dünya Savaşı'na kadar bu faaliyetlerine devam edebilmiştir. Ancak I. Dünya Savaşı'nda yenik düşen Almanya, sömürgelerinden taviz vermek zorunda kalmıştır. Bu bağlamda, Alman sömürgeleri, Fransa, İngiltere ve Belçika gibi sömürgeci devletler arasında paylaşılmış ve Alman etkisi askeri açıdan Afrika'dan silinmiştir.

2.4.7. İtalya

Avrupa'da yaşanan Otuz Yıl Savaşları ve akabinde imzalanan Vestfalya Barış Antlaşması, Yedi Yıl Savaşları (1756-63), 1789 Fransız İhtilali, 1830-1848 İhtilalleri vs. gibi olayların gerçekleşmesi ile Avrupa kimliğinde yeni değişimler ve oluşumlar meydana gelmeye başlamıştır. Özellikle 1789 Fransız İhtilali ile cereyan eden ulus-devlet bilincinin Avrupa'nın neredeyse tamamına yayıldığı görülmektedir.²⁴⁹

Fransız İhtilali'nin İtalya'yı da büyük oranda etkilediği görülmüştür. Fransız İhtilali'nin uyandırmış olduğu millî bilinç, halk arasında ulus-devlet temelini inşa edilmesine yönelik hareketleri tetiklemiştir. Bu minvalde, oluşan iç karışıklıklar ve çatışmalar 1815 yılına kadar devam etmiş, ancak Avrupa düzenine yeni yaklaşımların getirilmesi ve barışın sağlanması amacıyla toplanan Viyana Kongresi ile çatışmalar sonlandırılmıştır.²⁵⁰

Nihayet Viyana Kongresi ile Avrupa, yeni bir düzene imza atmıştır. Bu konferans sonucunda İtalya'nın yedi bölgeye ayrıldığı ve mutlakiyet rejimiyle yönetilmeye başlandığı görülmektedir. İtalya'da bilim adamları, öğrenciler ve halk

²⁴⁸ Roberts, *a.g.e.*, ss. 496-498.

²⁴⁹ Süleyman Erkan, "Savaş ve Barış Bağlamında XIX. Yüzyıl Uluslararası İlişkileri'nin Özellikleri", SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 22, Isparta: 2010, ss. 97-99.

²⁵⁰ J. M. Roberts, *Avrupa Tarihi: Tek Cilde Sığdırılan En İyi Avrupa Tarihi Kitabı*, çev. Fethi Aytuna, İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 2010, ss. 252-255.

genelinde olumsuz tepkilere neden olan bu durum, ayaklanmaların tekrar başlamasına ve İtalyan ulusal birliğinin oluşmasına yol açmıştır.²⁵¹

Ancak İtalya'nın ulusal birliğini gerçekleştirmesindeki en büyük engellerden olan Avusturya'nın İtalya üzerindeki baskısının kaldırılması için dış güçlere ihtiyaç duyulmuştur. Bu bağlamda Fransa'dan destek alan İtalya, Avusturya'yı yenilgiye uğratmış ve böylece İtalya'nın ulusal birliğindeki en büyük engel ortadan kalkmıştır.²⁵²

Avusturya'nın yenilgiye uğraması ile ulusal birliğe doğru yol alan İtalya, 1870 yılında Roma şehrini başkent ilan ederek uluslararası sistemde yeni bir devlet olarak ortaya çıkmıştır. Stratejik konumu itibarıyla Avrupa ve Akdeniz'in önemli bir noktasında yer alan İtalya,²⁵³ bundan böyle diğer büyük devletlerle beraber sömürgecilik yarışı içine girmiştir. Bu amaçla coğrafi yakınlık sebebiyle İtalya gözlerini Osmanlı İmparatorluğu'nun Afrika'daki topraklarına dikmiştir.²⁵⁴ Ayrıca bu dönemde Kuzey Afrika'da etkili olan Fas Sultanlığı büyük devletlerle ticaret alanında ikili ilişkiler içerisindeydi ve bu nedenle Fas, cazip bir koloncilik alanı olabilirdi. Dolayısıyla İtalya'nın sömürgecilik faaliyetlerine başlamasında en büyük etkenlerden birinin de Fas Sultanlığı olduğu görülmektedir. İtalya'nın yanı sıra Fas, özellikle Fransa için de vazgeçilmez bir bölgeydi. Çünkü Fas, Cezayir'in Atlas Okyanusu'na açılan en önemli kapısıydı.²⁵⁵

Bu nedenle Fransa ile büyük sorunlar yaşayan İtalya, 1900'lü yıllarda Fransa ile yapmış olduğu bir antlaşma sonucu, Fransa lehine Fas Sultanlığından çekildiğini belirtmiş ve bundan sonra Trablusgarp bölgesine yönelik faaliyetlerine ağırlık vermiştir. İtalya artık, sömürgecilik faaliyetlerini Trablusgarp üzerinden yürüterek

²⁵¹ William A. Dunning, "European Theories of Constitutional Government after the Congress of Vienna", *Political Science Quarterly*, Vol.34, No.1 (Mar.,1919), pp. 2-6.

²⁵² Erkan, *a.g.e.*, 107-109.

²⁵³ Christopher Duggan, "Politics in the era of Depretis and Crispi, 1870-96", John A. Davis (Ed.), *Italy in The Nineteenth Century: The Short Oxford History of Italy*, UK: Oxford University Press, 2000, ss. 154-156.

²⁵⁴ Mithat Atabay, *Aydınlanma Çağı ve Avrupa (2.Baskı)*, İstanbul: Nobel Yayınları, 2015, s. 52.

²⁵⁵ Ahmet Kavas, "Büyük Sahra'da Gat Kazasının Kurulması ve Osmanlı-Tevarik Münasebetleri", *İslam Araştırmalar Dergisi*, Sayı 3, 1999, ss.172-174 http://www.isam.org.tr/documents%5C_dosyalar%5C_pdfler%5Cislam_arastirmalari_dergisi%5Csayi_03%5C171_196.pdf Erişim Tarihi: 15.10.2015

Doğu Afrika bölgesine kadar ilerlemeye çalışmıştır. Bu bağlamda Afrika'nın genelinde etkili olmaya çalışan İtalya, Avrupalı sömürgeci devletlerle sorunlar yaşamaya başlamıştır.²⁵⁶

İtalya'nın Eritre'yi işgal etmesi, sömürgecilik faaliyetlerine somut bir adım attığını göstermektedir. Bu durum her ne kadar Doğu Afrika Bölgesi'nde etkili olan İngiltere'nin hoşuna gitmese de, güçlü bir Fransız devleti yerine İtalya gibi yeni kurulmuş, daha küçük bir devletin olması işine gelmiştir ve İngiltere İtalya'nın ilerleyişine ses çıkarmamıştır. Bu süreçte İtalya ve Fransa arasında yaşanan sorunlarda da İngiltere, İtalya lehine adımlar atarak güç dengesinin Fransa lehine dönüşmesini engellemeye çalışmıştır. Fransız devletine karşı, İtalyan birliklerinin İngilizler tarafından desteklenmesi bunun somut bir göstergesidir.²⁵⁷

İtalya'nın Afrika'daki en büyük imtihanı ise Etiyopya idi. İtalya'nın Eritre'yi işgali üzerine Etiyopya İmparatoru Menelik, İtalya ile imzalamış olduğu bir antlaşma sonucu İtalya'nın egemenliğini kabul etti. Ancak giderek artan istikrarsızlık ve çatışma ortamı Etiyopya'nın antlaşmayı tanımayarak iptal etmesine ve İtalya ile bir savaşa girmesine sebebiyet vermiştir. Bu savaş sonunda Etiyopya'nın galibiyet elde etmesi üzerine İtalya ile Addis Ababa antlaşması imzalanmıştır.²⁵⁸ 26 Ekim 1896 tarihinde imzalanan Addis Ababa Antlaşması'nın bazı önemli maddelerine göre;

- 1) Etiyopya ve İtalya arasındaki savaşın son bulması,
- 2) Etiyopya Kralı ve İtalya Kralı arasındaki dostluğun tesis edilebilmesi için kalıcı barışın sağlanması, ayrıca bunların kendi varisleri/halefleri ile halklarının da bu barışa müdahil edilmesi,
- 3) İtalya'nın, Etiyopya İmparatorluğu'nun mutlak bağımsızlığını ve egemenlik gücünü kayıtsız şartsız/itiraz etmeden tanınması,
- 4) Etiyopya ve İtalya hükümetleri ortak bir antlaşma imzalanana kadar, İtalya'nın egemenlik tesis ettiği bölgeleri hiçbir güçlü devlete devretmemesi,
- 5) Addis Ababa Antlaşması'nın diğer bütün devletler tarafından bilinmesi,

²⁵⁶ Kavas, *a.g.e.*, ss. 174-183.

²⁵⁷ Armaoğlu, *a.g.e.*, ss. 254-255.

²⁵⁸ *A.g.e.*, ss. 251-256.

- 6) Etiyopya ve İtalya arasında oluşacak olan ticari ve endüstriyel alandaki ilişkilere yönelik kararların alınması,
- 7) Her iki ülkenin, sınırlar konusunda güvenli bölge tesis edebilmek için bir an önce ateşkes ilan etmesi vs. gibi kararların alınmasıyla İtalya'nın sömürgecilik faaliyetlerine büyük bir engel teşkil edildiğini söylemek mümkündür.²⁵⁹

Etiyopya üzerindeki sömürgeci emellerini gerçekleştiremeyen İtalya; Trablusgarp, Eritre ve Somali gibi bölgelerde etkili olmaya çalışmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun zayıflaması ve Afrika'dan çekilmesi üzerine, Osmanlı İmparatorluğu ile Uşi Antlaşmasını imzalayan İtalya, Kuzey Afrika'da(Trablusgarp'ta) etkili olmaya başlamıştır. Ancak sömürgeci devletlerle ve yerli halklarla sorun yaşamaya başlayan İtalya, sömürgecilik faaliyetlerinde engellerle karşılaşmıştır. Bu bağlamda, İtalya'nın sömürgecilik faaliyetlerini devam ettirememesi üzerine, yoğun olarak yerleştirmeye çalıştığı 'İtalyan şirketleri'²⁶⁰ aracılığıyla ekonomik olarak Afrika'da etkili olmaya çalıştığı bilinmektedir.

2.4.8. Belçika

1648 Vestfalya Barış Antlaşması'nın imzalanması ile oluşan ulus-devlet bilinci, Almanya ve İtalya'yı etkilediği gibi Belçika'yı da etkilemiştir. Belçika'da ulusal devlet olma bilinci tarihsel süreç içerisinde karmaşık bir hâl almıştır. Ancak 1789'da Fransız İhtilali'nin ortaya çıkması ve millî şuurun oluşmaya başlaması ile ulusal devlet olma bilinci Belçika'da hat safhaya ulaşmıştır. Bu durum neticesinde 1831 yılında Belçika bağımsız olmuştur.²⁶¹

Ulusal birliğini sağlayan Belçika da Portekiz başta olmak üzere İspanya, Hollanda, Fransa, İngiltere ve diğer Avrupa devletleri gibi gelişen sanayisine hammadde bulmak için sömürgecilik faaliyetlerine girişmiştir. Özellikle I.

²⁵⁹ <http://snem.tk/documents/treaty-of-Addis-Ababa-1896.pdf> Erişim Tarihi: 16.10.2015.

²⁶⁰ Okur, *a.g.e.*, ss. 187-191.

²⁶¹ Fehmi Kerem Bilgin, "Belçika'da Ulusal Kimlikler Ve Federalizmin Gelişimi", Ankara Üniversitesi, SBF Dergisi, Cilt: 67, No. 1, 2012, ss. 6-10.

Leopold'tan sonra devletin başına geçen II. Leopold döneminde Belçika'nın Avrupa dışında etkin bir politika izlemesine çalışılmıştır.²⁶²

Bilindiği üzere Berlin Afrika Konferansı ile II. Leopold'un payına düşen Kongo, Belçika devletinden çok II. Leopold'un şahsi mülkü yönünde bir izlenim uyandırmıştır. Tarım, eğitim ve sağlık konularına önem veren Belçika, Kongo'da hızla gelişme göstermesi sonucu önemli 'Genel Şirketlerin' kurulmasına ağırlık vermiştir. Ancak burada etkili olan Almanya ve İngiltere gibi sömürgeci devletlerle karşı karşıya kalan Belçika, sömürgecilik faaliyetlerinde fazla ilerleyememiştir. Nitekim I. Dünya Savaşı'na kadar Belçika sadece Kongo'yu sömürgeleştirebilmiş ve bu sömürge, 1960'lı yıllara kadar Belçika'nın denetiminde kalmıştır.²⁶³

Belçika'nın Kongo'dan sonra en çok etkili olduğu devlet Ruanda'dır. I. Dünya Savaşı sırasında Belçika, İngiltere ile anlaşarak Doğu Afrika'da etkin olmuş ve Almanya'nın sömürgelerinden Ruanda ile Burundi gibi yer altı kaynakları bakımından zengin olan bu bölgeler üzerinde hâkimiyetini genişletmiştir. Ruanda ve Burundi denilen sömürge alanlarını ilk sömürgeleştiren/kolonileştiren Avrupa'nın kolonyalist devletlerinden Almanya'dır. Fakat I. Dünya Savaşı'nda yenilgiye uğrayan Almanya, sömürgeleri ile kopukluk yaşamıştır. Bu durumu değerlendiren Belçikalılar, Alman sömürgelerini İngilizlerin yardımıyla ele geçirmiştir.²⁶⁴

Belçika'nın özellikle Ruanda'yı yönetmek için kullandığı stratejiler, günümüzde uluslararası sistem açısından da Afrika'daki sorunların temel odağı olmuştur. Ruanda'da halklar arasında kısa boylu ve esmer olanlara Hutu, uzun boylu ve sarışın olanlara ise Tutsi denilerek Belçikalılar tarafından yapay ırklar oluşturulmuştur. Belçika tarafından oluşturulan bu yapay ırkların (Hutu ve Tutsi) sebep olduğu iç karışıklıklar büyüyerek, ülke çapında yayılmış ve büyük bir katliama dönüşmüştür.²⁶⁵

²⁶² J. M. Roberts, *Kısa Dünya Tarihi*, Çev. Mehmet Tanju Akad, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2014, ss. 349-355.

²⁶³ Woodruff, *a.g.e.*, ss.85-86.

²⁶⁴ Gerard Prunier, *The Rwanda Crisis: History of a Genocide*, New York: Columbia University Press, 1995, ss. 4-7.

²⁶⁵ Ebru Çoban Öztürk, "Toplumsal Yapılar ve Şiddet: Ruanda Örneği", Ankara Üniversitesi, Afrika Çalışmaları Dergisi, Cilt 1, Sayı 1, 2011, ss. 67-69.

Sonuç itibariyle Belçika da diğer Avrupalı sömürgeci devletler gibi Afrika'da hafızalardan silinmeyen/silinmeyen olumsuz etkiler bırakmıştır. 19. yüzyılın sonlarına doğru Almanya ve İtalya gibi ulusal birliğini oluşturan Belçika'nın, Afrika'da önemli sömürgecilik faaliyetlerine ön ayak oluşturduğunu söylemek mümkündür. Nitekim II. Dünya Savaşı'nın başlaması ile birlikte, sömürge alanlarında yükselen ulus-devlet olma bilincinin şuuru birçok sömürgeci devletin sömürge alanlarından geri çekilmesine sebebiyet vermiştir.²⁶⁶

Fakat Ruanda ve diğer sömürgelerinde direnen Belçika'nın 1960'lı yıllardan sonra çekildiği ve sömürgelerine bağımsızlık verdiği göze çarpmaktadır. Belçika her ne kadar sömürgelerine bağımsızlık verse de sömürge bölgelerinde doğrudan sömürünün yerini dolaylı/örtülü sömürüye bıraktığını ifade etmek mümkündür. Bu olayların temelinde Ruanda ve çevresinde var olan değerli madenlere sahip olma isteği yatmaktadır. Örtülü sömürü yöntemiyle etki alanını devam ettirmeye çalışan Belçika, daha çok ekonomik baskı araçlarını kullanmıştır. Ayrıca dinî sömürünün benimsenmesiyle diğer Avrupalı sömürgeci devletler gibi misyonerlik faaliyetlerine devam ettiği ifade edilebilir.²⁶⁷

2.5. Afrika'da Büyük Güçlerin Nüfuz Mücadelesi

Avrupa'da siyasal dönüşümün yaşanması ile birlikte, Avrupalı güçlü devletler Avrupa sınırının ötesine (dünya coğrafyasına) yayılmışlardır. Avrupalı sömürgeci devletlerin Portekiz başta olmak üzere; İspanya, Hollanda, Fransa, İngiltere ile daha sonraları ulusal birliklerini tamamlayan Almanya, İtalya ve Belçika gibi kolonyalistlerin özellikle Afrika kıyılarına doğru yönelmeye başlaması, Afrika'nın genel bir sömürge haline gelmesine neden olmuştur.

Afrika'nın derinliklerindeki değerli madenleri ele geçirmek adına burayı istila edip burada egemenlik tesis eden Avrupalı sömürgeci devletlerin dünya coğrafyasında söz sahibi olmaya başlamaları, diğer büyük güçlerin de dikkatini çekmiştir. Bu güçler ise Amerika Birleşik Devletleri, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler

²⁶⁶ Okur, *a.g.e.*, 45-53.

²⁶⁷ Öztürk, *a.g.m.*, ss. 70-73.

Birliği (Bugün ise Rusya Federasyonu olarak devam etmektedir.) ve Çin Halk Cumhuriyeti'dir.

2.5.1. Amerika Birleşik Devletleri

Avrupalı gezginlerce keşfedilen Amerika kıtası, kısa sürede Avrupa'dan gelen göçmen kitlesi ile büyük bir değişime uğramıştır. Bu göçmen topluluğu içerisinde en çok İspanyollar, Portekizliler, Fransızlar ve İngilizler yer almaktaydı. Amerika'nın geleceğinde önemli bir faktör olan İngiliz yerleşimciler ilk olarak Virginia Eyaleti'nde Jamestown kasabasını kurmuşlardır. Giderek artan İngiliz etkisi ve İngiliz göçmen topluluğu büyük bir bölgeye daha doğrusu 13 koloniden oluşan bir yerleşim bölgesine egemen olmuştur. Bu 13 koloninin İngiltere'ye vergi vermekle mükellef olduğu bilinmektedir.²⁶⁸

Nitekim zamanla İngiltere'nin girmiş olduğu savaşlar, İngiltere'nin büyük bir ekonomik çöküntüye uğramasında önemli rol oynamıştır. Özellikle İngiltere ve Fransa arasında geçen (1756-1763) Yedi Yıl Savaşları buna örnek gösterilebilir. Ekonomik durumunu düzeltmeye çalışan İngiltere'nin uygulamaya çalıştığı politikalardan biri de Amerika'daki kolonilerinden aldığı vergi oranlarını yükseltmek olmuştur. Böylece bu ağır vergi oranlarına tepki gösteren koloniler, İngiltere ile olan bağlarını keserek bağımsızlık mücadelesine hazırlanmaya başlamışlardır.²⁶⁹

Amerika'daki kolonileriyle savaşa giren İngiltere savaşı kaybederek geri çekilmeye başlamıştır. İngiltere'nin savaşı kaybetmesindeki en büyük etken, diğer sömürgeci güçlerin (Fransa-Hollanda ve İspanya) kolonilere destek vermesidir. Bu bağlamda bağımsızlık mücadelesi veren koloniler 4 Temmuz 1776 tarihinde yayınlamış oldukları bir bildirge ile bağımsızlıklarını ilan ederek, Amerika Birleşik Devletleri'nin temelini atmışlardır.²⁷⁰

Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) kurulması ile birlikte dünya siyasetine yeni bir aktör müdahil olmuştur. Kısa süre içerisinde Avrupalı sömürgeci devletler

²⁶⁸ Allan Nevins, Henry Steele Commager, *ABD Tarihi (4.Baskı)*, Çev. Halil İnalcık, Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2011, ss. 193-197.

²⁶⁹ Woodruff, *a.g.e.*, ss. 102-105.

²⁷⁰ Nevins ve Commager, *a.g.e.*, ss. 122-125.

gibi ABD de yayılcılık politikasına yönelmiştir. Fakat ABD'nin daha çok Amerika kıtasında etkin olduğu söylenebilir. Avrupalı sömürgeci devletlerin Afrika'daki sömürge faaliyetleri, ABD'nin dikkatini Afrika'ya yöneltmesine neden olmuştur. Bu doğrultuda 1776 yılında bağımsızlığını kazanan ABD de 19. yüzyıldan itibaren Afrika kıtasına yönelmiştir.²⁷¹

ABD'nin Afrika kıtasına yönelmesini sağlayan etken, 'köle haklarının' giderek genişlemesi ve kölelere yönelik 'özgürleşme politikasının' uygulanmaya başlanmasıdır. ABD topraklarında var olan Afrika kökenli kölelerin gelecekte sorun teşkil etmemeleri için ABD'nin izlemiş olduğu politika, kölelerin Batı Afrika sahillerine bırakılması olmuştur. Bunu gerçekleştirmek için de 1816 yılında ABD, American Colonization Society (Amerikan Kolonizasyon Topluluğu) adlı kölelere ve ABD yayılcılığına yönelik bir topluluk kurmuştur. Ardından 1819'da almış olduğu bir kararla, köleleri Batı Afrika sahiline götürerek orada Hristiyanlık dini başta olmak üzere, kültürel yayılcılık ve sömürgecilik faaliyetlerine de başlamıştır.²⁷²

Fakat Batı Afrika'da etkili olan İngiltere'nin sorun çıkarması üzerine, ABD, Amerikan Kolonizasyon Topluluğu'nun etkisi ile 1821 yılında yerli kabilelerden bazıları ile anlaşıp 60 millik bir kıyı uzantısını satın alarak buraya köleleri yerleştirmeye başlamıştır. ABD, bölgeye kölelere ait 'özgür bölge' yani 'Liberya' ismini vererek bu bölgeyi sömürge alanı haline getirmiştir. O dönemin ABD Başkanı olan Monroe'ya ithafen, Amerikan Kolonizasyon Topluluğu buraya daha sonraları Monrovia ismini verse de bugün bu isim Liberya'nın başkenti olarak anılmaktadır.²⁷³

Günümüzde Liberya (özgür bölge), Amerikalılar tarafından oluşturulan bir Batı Afrika devletidir. Batı Afrika'nın bazı bölgelerinde kurulmuş olan koloniler bir araya gelerek Monrovia'ya katılmış ve böylece Liberya kolonisini oluşturmuşlardır. Bu nedenle Liberya, Amerikalıların Afrika'ya yönelik sömürgecilik politikalarının başlamasında etkili olmuştur. Kolonilerin birleşmesiyle oluşan Liberya'nın

²⁷¹ Roberts, *a.g.e.*, ss. 344-345.

²⁷² Tom W. Shick, *Behold The Promised Land: A History Of Afro-American Settler Society In Nineteenth Century Liberia*, Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1980, ss. 11-15.

²⁷³ Robert Rinehart, "Historical Setting," der. Harold D. Nelson, *Liberia: A Country Study*, Washington D.C.: American University, 1985, ss. 6-12.

valiliğine, Amerikan Kolonizasyon Topluluğu yönetim kurulu başkanı olan Thomas Buchanan getirilmiştir. Buchanan, koloniler arasındaki farklılıkları düzenlemiş, barışı sağlamış ve ekonomi adına bazı hakların oluşturulmasına öncülük etmiştir.²⁷⁴ Bu hakların içine Amerikalı Liberyalıların yerli kabilelerden vergi almaları da eklenmiştir. Fakat bazı güçlü yerli kabilelerin tepkileri sonucu oluşan iç karışıklıklar ve bu yerli kabilelere destek veren İngiltere gibi sömürgeci devletlerin varlığı, Amerikan Kolonizasyon Topluluğu'nu zor duruma düşürmüştür. Bu süreçte Amerikan Kolonizasyon Topluluğu'nun, Liberya'yı koloni sisteminden devlet statüsüne getirmek için geniş haklar oluşturduğu ve Liberya'nın Amerika'ya olan bağlılığını devam ettirmeye çalıştığı görülmüştür.²⁷⁵

Nitekim 1846 Ekim'inde yapılan halk oylaması sonucu alınan bir kararla Liberya, 27 Eylül 1847 tarihinde Afrika'nın ilk bağımsız cumhuriyeti (Liberya Cumhuriyeti) olmuştur. Liberya Cumhuriyeti'ni tanıyan ilk devlet İngiltere olmuştur. Amerika ise bazı problemlerden dolayı Liberya'yı 1862 yılında tanımıştır. Liberya'nın bağımsız olması ile İngiltere, Liberya'ya yönelik sömürgecilik faaliyetlerini hızlandırmıştır. Liberya'da önemli hammaddelerden olan kauçuğun varlığı, İngiltere'nin dikkatini çekerek bölgede şirketler kurmasına neden olmuştur.²⁷⁶

İngiltere'nin kurduğu şirketlerden biri Liberya Lastik Şirketi'dir. Bu şirket, ticareti geliştirmek amacıyla kauçuk ekimlerine önem vermiştir. Fakat hasatlar verimsiz olunca bu uygulama şirket tarafından iptal edildi. Bu durum ABD'nin kurmuş olduğu lastik firmasından Firestone'un Liberya üzerindeki etki alanını genişletti. 1926 yılında Liberya ile yapılan bir anlaşma, 99 yıllığına kauçuk tarlaları Firestone'a kiralandı. Bu minvalde ABD'nin etki alanı Firestone tarafından devam ettirilmeye çalışıldı.²⁷⁷

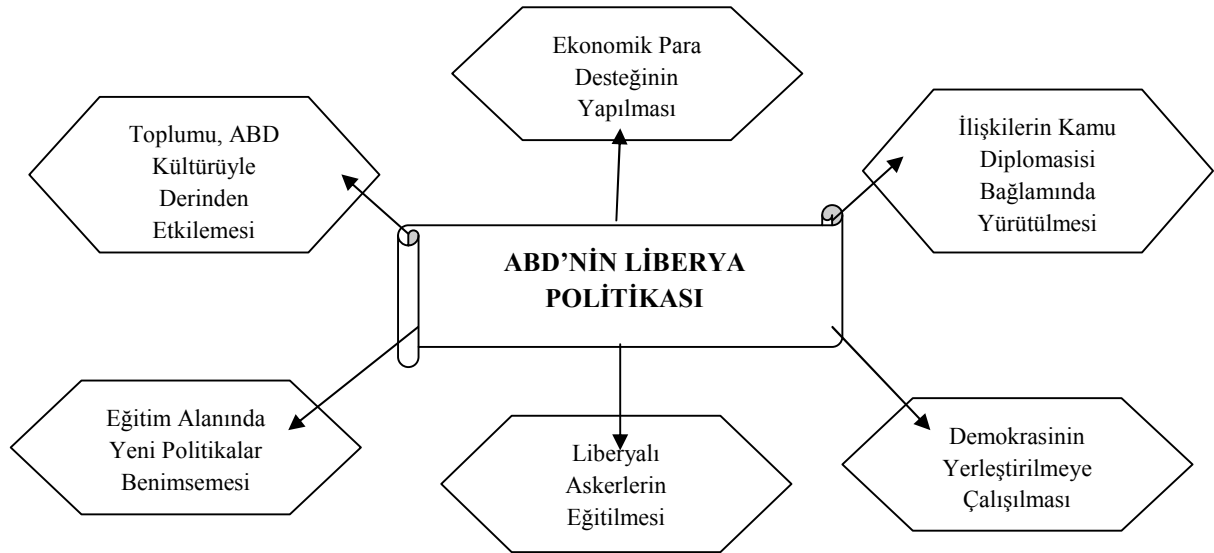
²⁷⁴ Shick, *a.g.e.*, ss. 17-20.

²⁷⁵ Augustine Konneh, *Religion, Commerce, And The Integration Of The Mandingo in Liberia*, Lanham: University Press of America, 1996, ss. 60-70.

²⁷⁶ Haluk Hastürk, "Liberya'da Özgürlük ve Ölüm: Bir İç Savaşı Anlamak", http://www.birikimdergisi.com/birikim-yazi/4450/liberyada-ozgurluk-ve-olum-bir-ic-savasi-anlamak#_ftn9pdf Erişim Tarihi: 23.10.2015.

²⁷⁷ Rinehart, *a.g.e.*, ss. 5-16.

ABD'nin Afrika'ya yönelik politikasında Liberya'nın önemli bir yeri vardır. Çünkü ABD'nin Liberya üzerinden Afrika'nın diğer bölgelerine de yönelmeye başladığı bilinmektedir. Liberya ile tarihî derinlik bağlarına sahip olan ABD, 1864 yılından itibaren Liberya ile politik/diplomatik ilişkiler doğrultusunda önemli gelişmelere imza atmıştır. Ancak ABD, I. Dünya Savaşı'nın sonundan itibaren özellikle İngiltere'ye karşı Liberya başta olmak üzere Afrika'nın bazı bölgelerinde şirketler kurarak etki alanını genişletmeye çalışmış ve ekonomik sömürüyü devam ettirmiştir.²⁷⁸ Genel itibariyle ABD'nin dostluk ve düşmanlıktan çok 'çıkar' temelli bir politika izlediğinin değerlendirilmesi yapılabilir. ABD'nin Liberya'ya yönelik dekolonizasyon sürecinin başlamasıyla (II. Dünya Savaşı sırasında) daha çok şu konular üzerinde politik bir yol izlediği görülmektedir.

ŞEKİL-VIII: ABD'nin Liberya Politikası Üzerinden Afrika'ya Açılımı (Bu şekil yazar tarafından çizilmiştir.)

Şekil-8'de de görüldüğü gibi, ABD'nin Liberya üzerinde uyguladığı politikalar çok yönlü bir perspektif sunar. ABD, gerçekleştirmeye çalıştığı/gerçekleştirdiği bu politikalar ekseninde tarımsal ürünlere ve gerekli teçhizat makinelerin ihracatının yapılmasına da önem vermiştir. Eğitim alanında da yeni projeler uygulayan ABD, iki devlet arasında öğrenci değişim programlarına ağırlık vermiştir. Ayrıca Uluslararası

²⁷⁸ Edmond J. Keller, "Africa and the United States: Meeting the Challenges of Globalization", (Ed.) Donald Rothchild-Edmond J. Keller, *Africa-US Relations: Stratejik Encounters*, U.S.: Lynne Rienner Publishers, 2006, ss. 2-5.

Ziyaretçi ve Liderler Programları'nın yapılması, Liberya'dan yüksek lisansa ve doktora programlarına öğrencilerin alınması, Amerikan-Liberya vatandaşları arasında ortak kültür anlayışını artırmak, Gençlik Değişim ve Eğitim Programlarını faaliyete geçirmek gibi konuların ABD'nin Liberya'da ki etkisinin somut göstergeleridir.²⁷⁹

Eğitim fırsatları başta olmak üzere birçok alanda etkin bir faaliyet gösteren ABD'nin son yıllarda askerî yapılanma konularında da yeni fikirler ortaya attığı gözlemlenmektedir. ABD'nin son zamanlarda askerî yapılanmaya gitmesindeki temel nedenler arasında;

- 1) Büyük güçlerin (özellikle Çin Halk Cumhuriyeti) Afrika'ya olan politikalarını engellemek,
- 2) Afrika'daki petrol rezervleri başta olmak üzere, diğer yeraltı ve yerüstü kaynaklarına sahip olmak,
- 3) ABD'ye karşı yapılan gerilla savaşlarını ortadan kaldırmak,
- 4) ABD'ye ait bölgelerde güvenlik bölgesi oluşturmak, gibi temel şartlar göz önüne alınarak Birleşik Devletler Afrika Gücü (AFRICOM: United States Africa Command) adı altında bir askerî yapılanma oluşturulmuştur.²⁸⁰

2001'den sonra ABD'nin büyük güçlere karşı yoğun bir önlem almaya başlaması ile birlikte 2007 yılında temelleri atılan ve 2008 yılından itibaren geniş bir etki alanına yayılan AFRICOM, ABD'nin Afrika kıtasındaki askeri etkisini etkin kılmaktadır. Afrika başta olmak üzere Pasifiklerde ve Hint Okyanusu'nda da etkili olan AFRICOM'un ABD'nin dünya coğrafyasında ne kadar geniş bir etkiye olduğunu göstermektedir. AFRICOM'un oluşmasındaki en büyük etkenin ABD'nin Liberya'daki faaliyetleri olduğu söylenebilir. Liberya ordusunu eğitmekle göze

²⁷⁹ Public Diplomacy", Embassy of the United States: Monrovia-Liberia, <http://monrovia.usembassy.gov/pd.html> Erişim Tarihi: 23.10.2015.

²⁸⁰ Esra Pakin Albayrakoglu, "Amerika'nın AFRICOM Açılımı" (29 Aralık 2009), <http://www.bilgesam.org/incele/1288/-amerika'nin-africom-acilimi/#.Vi1Mj9LhDIV> Erişim: Erişim Tarihi: 26.10.2015.

çarpan ABD'nin, ekonomik anlamda önemli madenleri elde tutmak için askerî açıdan büyük bir etki/baskı oluşturduğu görülmektedir.²⁸¹

AFRICOM, Mısır hariç Afrika'nın tamamında faaliyet göstermekte olup Atlantik ve Hint okyanuslarında da etkilidir. AFRICOM'un Mısır'da etkili olmamasının temel nedeni ise Amerika Birleşik Devletleri Merkez Komutanlığı (CENTCOM)'nın aktif bir şekilde faaliyetlerine devam etmiş olmasıdır. 1 Ocak 1983 tarihinde kurulan CENTCOM, Avrupa ve Pasifik Komutanlıkları arasında yer alan dünyanın “merkezi” alanını kaplamaktadır. Bu anlamda Mısır ise İsrail nedeniyle Ortadoğu'dan sorumlu CENTCOM'un ilgi alanında yer almaktadır. Dünya coğrafyasının önemli deniz yollarını da etki alanına dâhil etmek isteyen AFRICOM'un deniz güvenliğini sağlamakla ilgili projelerinin de mevcut olduğu söylenebilir. Ayrıca bu projede 9 Avrupa ülkesinin yanında Afrika'dan da 15 ülke yer almaktadır. Söz konusu olan bu projenin yönetimi ise ABD'nin öncülüğünde idare edilmekte olup ABD'nin 6.Filosu olarak nitelendirilmektedir.²⁸²

ABD'nin kurmuş olduğu AFRICOM askerî yapılanmasının temel amacı ‘ekonomik çıkar endeksli’ politikalarının Afrika'da etkin olmasını sağlamaktır. Bu bağlamda daha çok enerji ve petrol kaynaklı politikalar ışığında hareket ederek son zamanlarda önemli başarılar elde etmiştir. ABD, şirketlerin oluşturulmasına/çoğalmasına öncülük ederek ekonomik olarak da büyük bir pay elde etmiştir. Dünya petrol tüketiminde ABD'nin payı yaklaşık %25 oranındadır. ABD'nin tükettiği bu petrolün %13 ila %18'inin Orta ve Batı Afrika'dan sağlandığı bilinmektedir.²⁸³ Bu minvalde ABD, Afrika petrolü/enerjisi üzerindeki politikalarını

²⁸¹ Esra Pakin Albayrakoglu, “Amerika'nın AFRICOM Açılımı” (29 Aralık 2009), <http://www.bilgesam.org/incele/1288/-amerika'nin-africom-acilimi/#.Vi1Mj9LhDIV> Erişim: Erişim Tarihi: 26.10.2015.

²⁸² Özdemir Akbal, “ABD'nin Afrika'ya Uzanan Eli: U.S. AFRICOM” (12.06.2012) http://www.21yyte.org/tr/arastirma/amerika-arastirmalari-merkezi/2012/06/12/6636/abdnin-afrikaya-uzanan-eli-u-s-africom#_ftnref8 Erişim Tarihi: 26.10.2015

²⁸³ Sandra T. Barnes, "Terror, Oil, and Strategic Philanthropy", *African Studies Review*, Cilt 48, Sayı 1, Nisan 2005, ss. 2-6.

17 Mayıs 2001 tarihinde hazırlanmış olan ‘Ulusal Enerji Politikası’na (National Energy Policy) dayandırmaktadır.²⁸⁴

ABD’nin Afrika politikasında II. Dünya Savaşı, önemli bir gelişme olarak yer alır. 1941’de İngiltere ile yaptığı Atlantik Bildirgesi sözleşmesiyle sömürge altında olan tüm devletlere bağımsızlıklarının verilmeye başlanması ABD için önemli bir dönüm noktasıdır. Bu bağlamda başlanan dekolonizasyon (sömürgelerin bağımsızlığı) süreci büyük devletleri de çok etkilemiştir. Bu durum Afrika üzerinde uygulanan politikaların çeşitlenmesine sebep olmuştur. Böylece ABD başta olmak üzere, SSCB ve II. Dünya Savaşı sonrasında kurulan Çin Halk Cumhuriyeti ve Birleşmiş Milletler gibi yeni aktörlerin de Afrika’ya olan ilgilerinin arttığı göze çarpmaktadır.²⁸⁵

Sonuç itibariyle, II. Dünya Savaşı’ndan sonra SSCB’nin de Afrika’ya olan ilgisinin artması ve 1977 yılında Çin Halk Cumhuriyeti’nin (ÇHC) Liberya ile diplomatik ilişkiler kurmaya başlaması, akabinde ÇHC’nin ekonomik yatırım fırsatlarını kullanmaya başlaması gibi örtülü sömürgecilik politikalarının benimsemesi, ABD için uyarı sinyalleriydi.²⁸⁶ Ayrıca 1945-1976 yılları arasında ABD’nin Afrika’ya olan ilgisinin görece düşük olması, SSCB’nin ve ÇHC’nin etkilerinin artmasıyla ABD, Afrika politikasında büyük bir dönüşüme gitmiştir. ABD’nin Afrika politikasını SSCB, ÇHC gibi yeni aktörlerin ortaya çıkmasıyla etkilediği gibi petrol, altın, elmas ve enerji kaynaklarının varlığı da etkilemiştir.²⁸⁷

ABD, artan enerji ihtiyacını karşılamak, petrol rezervlerine ve doğal gazı sahip olabilmek için önemli şirketlerin kurulmasına öncülük etmiştir. Bu bağlamda ABD’nin büyük petrol devlerinden biri olan Exxon’un Afrika’daki faaliyet alanının

²⁸⁴ ABD’nin benimsemiş olduğu ‘Ulusal Enerji Politikası’ projesi ile Afrika’dan elde ettiği petrol ve diğer enerji kaynaklarının daha düzenli kontrol edilmesinde ve ülkeye getirilmesinde büyük bir fayda sağladığı söylenilebilir. Bu bağlamda hazırlanan Ulusal Enerji Politikası hakkında daha detaylı bilgi için bkz: <http://www.wtrg.com/EnergyReport/National-Energy-Policy.pdf> Erişim Tarihi: 26.10.2015.

²⁸⁵ Cenap Çakmak, "American Foreign Policy and September 11", *Perceptions*, 8.Sayı, Mart-Mayıs 2003, ss. 2-6.

²⁸⁶ İzzettin Artokça, “Liberya Cumhuriyeti”, *Afrika Ülke Raporları-4*, 2013, ss. 30-31.

²⁸⁷ Buğra Sarı, “Amerikan Ulusal Çıkarları ve Afrika”, Ankara Üniversitesi: *Afrika Çalışmaları Dergisi*, Cilt 1, Sayı 2, Bahar 2012, s. 97.

geniş çapta olması, ABD için büyük önem arz etmektedir.²⁸⁸ Çünkü Exxon'un gelişerek dünya çapında petrol rezervleri açısından büyük bir paya sahip olması ABD'nin de etki alanını genişletmesi demektir. Bu durum ise ABD'nin 'ekonomik çıkar eksenli' politika alanının diğer devletlere nazaran daha canlı ve ileriye dönük olmasında etkilidir.²⁸⁹ Nitekim ABD'nin Afrika'daki faaliyetleri arasında; askerî yapılanma sistemi olduğu sürece, petrol şirketleri aktif çalıştığı müddetçe, ekonomik yatırımlar ve siyasal hareketlere destek verildiği sürece ABD'nin Afrika'dan çekilmeyeceği söylenebilir.

2.5.2. Rusya Federasyonu

Rusların tarihî geçmişinin, 5. yüzyılda Slav topluluklarının Rus topraklarına yerleşmesiyle başladığı ve 9. yüzyılda Bizans İmparatorluğu'nun başkenti Konstantinopolis ile ticari ilişkiler kurmak için Rus nehirlerine kadar geldikleri varsayımına dayandırılmaktadır. Rus adı verilen bir grup İskandinav, Slav topraklarında Novgorod ve Kiev'de ticari amaçlı merkezler kurmuşlardır.²⁹⁰

Rusların kurduğu ilk büyük devletin ise Kiev Knezliği olduğu belirtilmektedir. 13. yüzyılda Moğollar tarafından yıkılan Kiev Knezliği'nin yerine, Altın Ordu Devleti'nin de zayıflaması sonucu Moskova Knezliği kurulmuştur. Moskova Knezliği 16. yüzyılda, Roma İmparatoru olan Sezar'a atıfla Rus Çarlığı haline gelmiş ve 18. yüzyılda, I. Petro döneminde geniş topraklar elde ederek Rus İmparatorluğu'na dönüşmüştür.²⁹¹

Ancak 1904-1905 yıllarında Rusların Japonlara karşı yenilgisi siyasal anlamda büyük bir değişimi beraberinde getirmiştir.²⁹² Bu gelişmeler doğrultusunda Bolşevikler, Vladimir Lenin'in önderliğinde I. Dünya Savaşı sıralarında işçi ve köylülerin de desteğini alarak 1917 Ekim Devrimi'ni gerçekleştirmiş ve böylece Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği adıyla yeni bir devlet kurmuşlardır. Bu devlet

²⁸⁸ <http://www.exxon.com/USA-English/GFM/default.aspx> Erişim Tarihi: 26.10.2015.

²⁸⁹ Micheal Klare ve Daniel Volman, "The African "Oil Rush" and American National Security", *Third World Quarterly*, Cilt 27, Sayı 4, Mayıs 2006, ss. 2-5.

²⁹⁰ Woodruff, a.g.e., ss. 146-147.

²⁹¹ Murat Çemrek, "Rusya Hakkında Genel Bilgiler", *SDE Rusya Raporu*, Ankara: Mayıs, 2010, s.18.

²⁹² Armaoğlu, a.g.e., s. 95.

ise 1991 Aralık'ında dağılarak Rusya Federasyonu olarak günümüze kadar varlığını devam ettirmiştir.²⁹³

Çarlık Rusya'sının kısa sürede hem doğu yönünde hem de batı yönünde genişlemeye başlaması ile birlikte büyük bir güç haline gelmiştir. Rusya İmparatorluğu'nun en önemli amacı, güneye doğru genişleyerek sıcak denizlere inmekti.²⁹⁴ Bu bağlamda Çarlık Rusya'sının Etiyopya ile temasları Afrika ile yapılan ilk temaslardı. Fakat Osmanlı İmparatorluğu'nun varlığı, Rusya İmparatorluğu'nun Afrika ve sıcak denizlere açılma politikasını zora sokmuştur.²⁹⁵ Nitekim Osmanlı ve Rusya arasında gerçekleşen 1877-78 (93 Harbi) Savaşı, Osmanlı'nın büyük bir yenilgiye uğramasına sebep olmuştur.²⁹⁶ Bu durum Rusya'nın Afrika'ya (özellikle de Kuzey Afrika'ya) açılmasında büyük bir öneme sahiptir.

SSCB'nin kurulmasıyla da Afrika ile temaslar devam ettirilmiştir.²⁹⁷ SSCB'nin Kuzey Afrika bölgesi (Bugünkü: Mısır, Tunus, Fas ve Cezayir) ile temasları, Arap dünyasındaki ilk Sovyet elçiliğinin Cidde'de açılmasıyla ve Suudi Arabistan'ın tanınmasıyla hız kazanmıştır. SSCB Afrika ülkeleriyle daha çok ticari yönden ikili ilişkiler kurmuştur. Fakat Stalin döneminde Arap sosyalistlerin desteklenmesiyle askeri ve diplomatik ilişkiler de kurulmaya başlanmıştır. Dekolonizasyon (sömürgelerin tasfiyesi) sürecinin başlamasıyla ikili ilişkiler çok boyutlu bir duruma gelmiştir. Bu durum neticesinde SSCB'nin etki alanı Kuzey Afrika'dan iç bölgelere kadar genişlemiştir.²⁹⁸

Dekolonizasyon süreci ile iktidara gelen ilk Afrika liderlerinin “Afrika Sosyalizmi” fikrini benimsedikleri ve bu doğrultuda yol alarak SSCB ile ekonomik, politik, diplomatik ve askerî olmak üzere birçok alanda ilişkiler kurmaya başladıkları

²⁹³ Çemrek, *a.g.e.*, s. 18.

²⁹⁴ Oral Sander, *Siyasi Tarih: İlk Çağlardan 1918'e (28.Baskı)*, Ankara: İmge Yayınları, 1989, ss. 15-20.

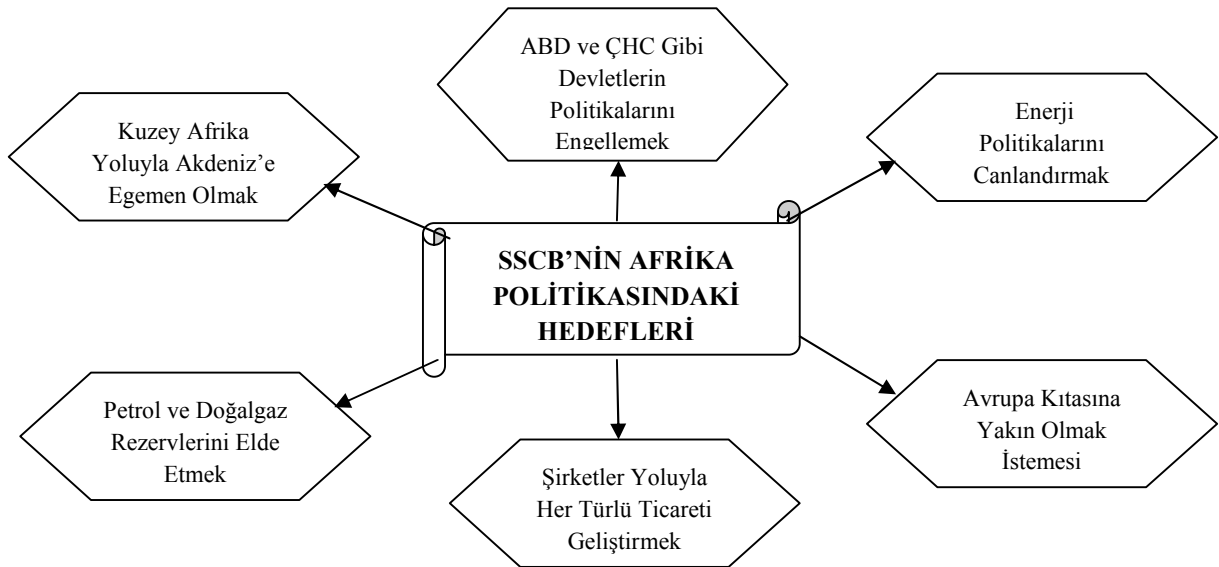
²⁹⁵ Öztürk, *a.g.e.*, s. 55.

²⁹⁶ Nükhet Elüt, “1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı Ve İki Ülke Açısından Sonuçları”, ss.124- 125. <http://www.ayk.gov.tr/wp-content/uploads/2015/01/ELTUT-N%C3%BCKhet-1877-1878-OSMANLI-RUS-SAVA%C5%9EI-VE-%C4%B0K%C4%B0-%C3%9CLKE-A%C3%87ISINDAN-SONU%C3%87LARI.pdf> Erişim Tarihi: 28.12.2015.

²⁹⁷ Dominic Lieven, *The Cambridge History of Russia Volume:2*, London: Cambridge Universty Press, 2006, ss. 2-3.

²⁹⁸ Mustafa Öztürk, “Çarlık'tan Federasyon'a Rusya'nın Sıcak Deniz Algısındaki Öncelikli Konuların Genel Bir Değerlendirmesi”, *Ortadoğu Analiz*, Cilt:5, Sayı: 60, Aralık 2013, s. 55.

bilinmektedir.²⁹⁹ Dekolonizasyon süreci (II. Dünya Savaşı sonrası) Sovyetlerin Afrika'ya yönelik politikalarında en zorlu dönemlerden biri olmasına rağmen büyük bir yol kat ettikleri görülmüştür. 1943 yılında Mısır ve Güney Afrika Cumhuriyeti ile diplomatik ilişkilerin kurulması, 1955 yılında Libya halkına bağımsızlık mücadelesinde destek sağlanması ile ilerleme kaydeden SSCB, 1958 yılında Tunus ve 1959 yılında da Fas ile temaslarını arttırmıştır. 1950-1960 yılları arasında Sudan, Somali ve Moritanya gibi ülkelerle de diplomatik ilişkiler kurmuştur. Ayrıca 1960 yılında Birleşmiş Milletler (BM) nezdinde diplomatik yöntemlerle Cezayir'i desteklemiş ve 1960 yılında da Cezayir'i resmen tanıdığını ilan etmiştir.³⁰⁰

ŞEKİL-IX: SSCB'nin Afrika Kıtasına Açılımı (Bu şekil yazar tarafından çizilmiştir.)

Afrika'da dekolonizasyon sürecinin oluşmaya başlaması ile birlikte, SSCB'nin Afrika politikasında büyük bir değişim yaşanmıştır. Kuzey Afrika ülkelerinden Cezayir ile politik ilişkiler başta olmak üzere, iktisadi, askerî ve mali destekli yardım paketleri yapılmaya başlanmıştır. Bu bağlamda ilişkilerin geliştirilmesindeki temel motivasyon, Cezayir'den doğalgaz ve petrol gibi önemli kaynakların elde edilmesi olmuştur. SSCB'nin dağılmasıyla her ne kadar Rusya-Afrika ilişkilerinde durgunluk

²⁹⁹ Hazar, *a.g.e.*, ss. 56-57.

³⁰⁰ Öztürk, *a.g.e.*, s. 55.

yaşanmış olsa da, Cezayir'in sahip olduğu zengin petrol ve doğalgaz rezervleri, Rusya Federasyonu'nun Afrika gündeminden düşmemiştir.³⁰¹

TABLO - I: Rusya'nın Dünya Devletleri Arasındaki Doğalgaz Yüzdelik Oranı

Kuzey Amerika	4.6
Avrupa	2.9
Rusya	30.0 üzeri
Orta Asya	3.7
Suudi Arabistan	4.1
İran	14.8
Katar	9.2
Birleşik Arap Emirlikleri	3.9
Afrika	7.6
Orta ve Güney Amerika	4.5

Kaynak:Nodari Simonia, "The West's Energy Security and The Role of Russia", *Russia In Global Affairs* Volume:2, No: 3, July-September 2004.

Şekil-X'da da görüldüğü gibi Rusya Federasyonu'nu dünyada doğalgaz üretiminde %30'luk oranla önemli bir yere sahiptir. Cezayir ise, Afrika kıtasındaki doğalgaz üretiminde önemli bir paya sahip olmakla birlikte doğalgaz üretiminin yarısından fazlasını kıta ülkeleri arasında tek başına gerçekleştirmektedir.³⁰² Bu bağlamda Rusya'nın Cezayir politikasının temelinde Cezayir doğalgazında söz sahibi olarak, dünya doğalgaz üretim ve dağıtımında sahip olduğu pay dilimini arttırmak vardır.

Sonuç itibarıyla SSCB'nin Akdeniz'e inme emelleri, Kuzey Afrika ülkeleri ile yoğun bir temas içine girmesinde büyük bir etki oluşturmuştur. SSCB'nin dağılmasıyla yerine kurulan Rusya Federasyonu da bu emelleri devam ettirmiş ve öncelikli politikalarından birisi de Afrika olmuştur. Cezayir ile yoğun bir şekilde diplomatik, siyasi, ekonomik ve askerî alanlarda ikili ilişkiler geliştirmeye çalışan

³⁰¹ Nodari Simonia, "The West's Energy Security and The Role of Russia", *Russia In Global Affairs* Volume: 2, No: 3, July-September 2004, ss. 101-103.

³⁰² Ufuk Tepebaş, *Büyük Güçler ve Afrika: 21. Yüzyılda Çok Boyutlu Afrika Rekabeti*, İstanbul: TASAM, 2010, s. 122.

Rusya'nın diğer Afrika ülkeleriyle de temasları yoğunlaştırdığı görülmektedir.³⁰³ 2006 yılında Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin'in Cezayir ile çok sayıda anlaşmalar (bu anlaşmaların çoğu askerî alanda yapılmıştır.) yaptığı bilinmektedir. 2008 yılında Putin'den sonra devlet başkanı olan Dimitri Medvedev, Büyükelçilerle birçok toplantı düzenlemiştir. Bu toplantılarda Afrika'nın önemi üzerinde durulmuştur. Rusya Dışişleri Bakanı Igor Ivanov'un da Afrika ülkeleri ile ikili ilişkilerin hız kazanmasına önem vermesi, Rusya'nın günümüz Afrika politikasını ne kadar canlı tutmaya çalıştığının bir kanıtı olarak gösterilebilir.³⁰⁴

Rusya sadece Kuzey Afrika ülkeleriyle değil, aynı zamanda Güney Afrika ülkeleriyle de ikili ilişkiler geliştirmeye özen göstermiştir. Bu bağlamda Güney Afrika Kalkınma Topluluğu (SADC) ülkeleriyle ticaretin gelişmesi için 5 milyar dolarlık bir yardım/destek paketi vermiştir.³⁰⁵ Rusya'nın Afrika'daki en büyük ticaret ortakları arasında Cezayir başta olmak üzere, Mısır, Fas ve Nijerya'nın ön sıralarda yer aldığı görülmektedir.³⁰⁶ Ayrıca Kuzey Afrika politikası üzerinden hareket eden Rusya, genel bir Afrika politikasını geliştirerek diğer güçlü devletlerle mücadele etme yolunda ilerlemeye çalışmaktadır.

2.5.3. Çin Halk Cumhuriyeti

Çin, dünyanın en eski uygarlıklarından biridir. Yazılı tarihinin ise günümüzden 4 bin yıl öncesine dayandığı varsayılmaktadır. Ayrıca Çin'in dört kuşak halinde günümüze kadar geldiği bilinmektedir.³⁰⁷

Birinci kuşak; Eski Çağ'da (M.Ö. ve M.S.1840) yapılan araştırmaların Çin'deki ilk insan varlığının 350 bin yıl öncesine dayandığı dönem. İkinci kuşak; 1840-1919 yılları arasında geçen ve 1911 yılında demokratik burjuva devrimiyle, Çin'de hüküm süren Qing Hanedanlığı'nın son bulması neticesindeki Yakın Çağ

³⁰³ Antonio Sanchez Andres, "Political-Economic Relations Between Russia and North Africa", Real Instituto Elcano, 2006, ss. 5-7.

³⁰⁴ Tepebaş, a.g.e., ss. 122-123.

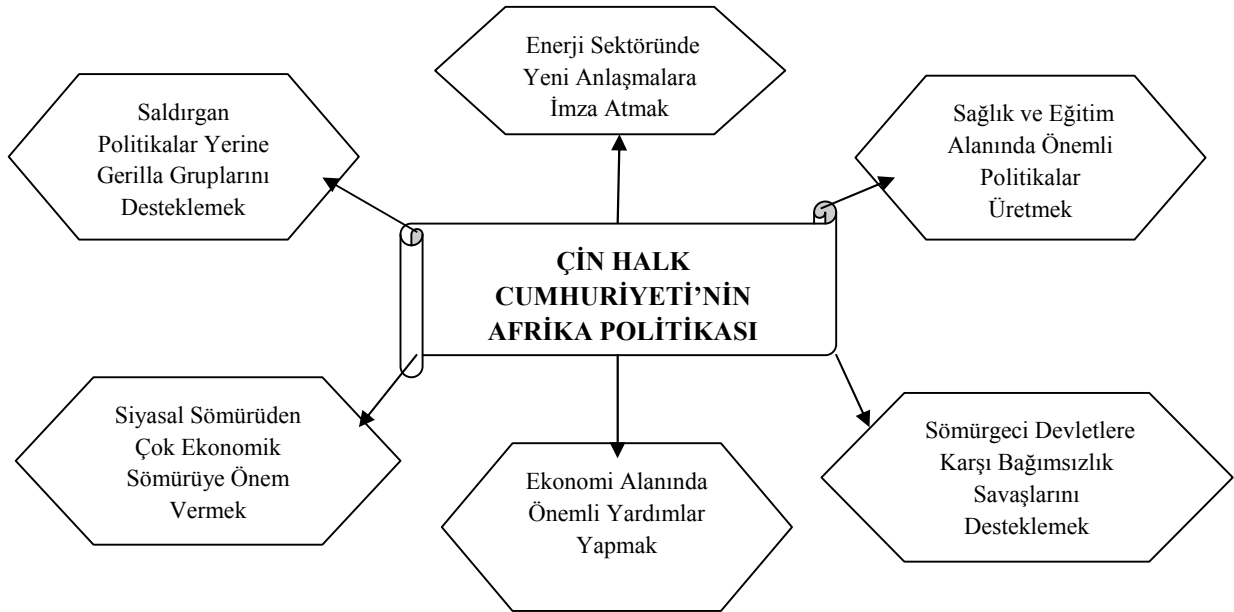
³⁰⁵ Kester Kenn Klomegah, "Trade Russia: Africa Should Shake Off Mineral Dependency", (18 Mayıs 2009) <http://www.ipsnews.net/2009/05/trade-russia-lsquoafrika-should-shake-off-mineral-dependencyrsquo/> Erişim Tarihi: 30.10.2015.

³⁰⁶ Tepebaş, a.g.e., s. 124.

³⁰⁷ Recep Kızılcık, " Çin Halk Cumhuriyeti Yönetim Sistemi", ss.525-527 http://www.arem.gov.tr/ortak_icerik/arem/Projeler/21yy/cin.pdf Erişim Tarihi: 01.11.2015.

dönemi. Üçüncü kuşak; 1919-1949 yılları arasında geçen ve II. Dünya Savaşı'ndan sonra Chiang Kai Shek liderliğindeki Kuomintang'ın (Milliyetçi Partisi) dağılmasına kadarki geçen Yeni Demokrasi Devrimi dönemi. Son olarak da dördüncü kuşağa baktığımızda; 1 Ekim 1949 tarihinde Çin Halk Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla başlayıp günümüze kadar devam eden dönemdir.³⁰⁸

II. Dünya Savaşı sonrası kurulan Çin Halk Cumhuriyeti'nin (ÇHC) dünya düzeninde yer edinebilmek için, dünyanın güçlü devletleri gibi emperyalizmde etkisiyle yayılmacılık politikasına önem verdiği görülmüştür. Orta Asya ve Pasifiklerde etkili olan Çin'in, 20.yüzyıl öncesi ve sonrası boyunca sömürgeci devletlerin Afrika'ya olan ilgisini yakından izlediği söylenebilir. Bu bağlamda Çin de hem Rusya hem de ABD gibi büyük devletlerin yanı sıra Avrupalı sömürgeci devletleri de göz önüne alarak Afrika politikasını geliştirmeye çalışmıştır.³⁰⁹

ŞEKİL-X: Afrika'nın Çinileşmesi (Bu şekil yazar tarafından çizilmiştir.)

³⁰⁸ Milattan Öncesine dayanan Çin tarihinin, günümüze kadar çeşitli yönetim ve sistemler yoluyla devam etmesi ve 21.yüzyılın önemli aktörleri arasında yer alması büyük bir önem arz etmektedir. Bu bağlamda Çin'in tarihi ile ilgili detaylı bilgi için bakınız: Atilla Sandıklı-İlhan Güllü, *Geleceğin Süper Gücü Çin: Uzakdoğu'daki Entegrasyonlar ve Şangay İşbirliği Örgütü*, İstanbul: TASAM, 2005, ss. 14-20.

³⁰⁹ Ozan Örmeci, "21. Yüzyılda ABD-Çin Rekabeti", *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Ağustos 2013, Sayı: 29, ss. 1-5.

Şekil-XI (11)' de görüldüğü gibi Çin'in Afrika politikasında daha çok ekonomik etkenlerin yer aldığı görülmektedir. Bandung Konferansı ile Afrika'ya açılan Çin'in Afrika ile temasının, Kuzey Afrika ülkelerinden Mısır'ın başkenti Kahire'de ilk Afrika elçiliğini açmasıyla başladığı görülmüştür.³¹⁰

1949-1976 yıllarında iktidarda olan Kızıl Çin lideri Mao'nun dış politika fikrinin daha çok Afrika kıtasına yönelik olması, Afrika-Çin ilişkilerinde canlılık oluşturmuştur. Nisan 1955 Bandung Konferansı'nda Çin'in dış politikasının temelinde ekonomik yardım paketleri önemli bir araç olarak görülmüştür. Ticari anlamda ön planda olmaya çalışan Çin'in Mısır'dan 15 bin ton pamuk satın alarak diğer Afrika ülkeleriyle de ikili ticari ilişkilere öncelik verdiği görülmektedir.³¹¹

Ticari ilişkilerin canlı tutulmasındaki en büyük etkenlerden biri de, Çin'in Afrika'da oluşturduğu şirketlerin varlığıdır. Bu kapsamda, Çinli şirketlerin özellikle Doğu Afrika'daki (Kenya) faaliyetlerinin giderek arttığını ve önemli yatırımlara ortak olduğunu belirtmek mümkündür.³¹² Şirketler yoluyla Afrika'da ekonomik anlamda etkili olmaya çalışan Çin'in, Afrika kıtasında 800 şirket firmasıyla faaliyet gösterdiği bilinmektedir.³¹³

Çin, sadece şirketler aracılığıyla değil, diplomatik, siyasi ve bağımsızlık mücadelesi veren veya diğer sömürgeci devletlere karşı mücadele eden ülkelere de askerî yardım yaparak Afrika'daki etkinliğini genişletmeye çalışmaktadır. Örneğin; Darfur sorunundan dolayı ABD'nin Sudan'a yaptırım uygulamaya başlaması sonucu, Çin'in Sudan'a mali destek yaptığı ve güvenliği koruma amaçlı 4 bine yakın asker sevk ettiği bilinmektedir.³¹⁴

Bu minvalde Sudan'da doğalgaz ve petrol alanında yatırımlar yapan Çin'in, Batı dünyasından büyük tepki alsa da, aynı doğrultuda Zimbabwe ile de iyi ilişkiler

³¹⁰ Çağdaş Üngör, "Çin Ve Üçüncü Dünya", *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi No:41 (Ekim 2009)*, ss. 28-30.

³¹¹ Okur, *a.g.e.*, s. 127.

³¹² Tsidiso Disenyana, "China in the African Solar Energy Sector: Kenya Case Study", *South African Institute of International Affairs*, February 2009, ss. 8-10.

³¹³ Okur, *a.g.e.*, s. 132.

³¹⁴ Afrika Gündemi, *Ankara Üniversitesi Afrika Çalışmaları Araştırma ve Uygulama Merkezi Şubat 2011*, ss.19-20. <http://bultenler.ankara.edu.tr/dergiler/47/929/sayi929.pdf> Erişim Tarihi: 01.11.2015.

kurarak Afrika politikasında önemli yer edindiği söylenebilir.³¹⁵ Aslında Mao'nun Afrika politikasındaki en temel hedefi, Kongo'da etkili olabilmektir. Çünkü Kongo, dünyanın değerli madenleri olan uranyum, bakır ve demire sahip ülkelerinden biriydi ve uranyum, nükleer silah yapımında kullanılan temel maddeydi. Bundan dolayı 1964 yılında Mao Ze Tung'un Kongo için, *Eğer Kongo'yu alabilirsek, Afrika'nın hepsini almaya muktedir oluruz*³¹⁶ söylemi Kongo'nun hem Çin hem de Afrika için ne kadar önemli olduğunu göstermektedir.

Çin'in Afrika politikası değerlendirildiğinde, diğer güçlü devletlerden farklı bir yol izlediğinin altı çizilebilir. Bu minvalde Çin, demokrasiyi getirme vaadi ve askerî destek söylemlerinden çok, ekonomik yapının oluşturulmasına önem vermiştir. Ayrıca Çin'in Afrika'da devasa şirket firmalarına sahip olduğu ve Afrika ülkelerini etkilediği bilinmektedir.³¹⁷ Ekonomik yapının oluşturulmasına öncülük eden Çin'in, ABD, Rusya, İngiltere ve Fransa gibi güçlü devletlerin Afrika politikalarına karşı siyasi ve askerî alanlarda da etkili olmaya çalıştığı görülmektedir. Bunun yanı sıra Etiyopya, Kenya, Nijerya ve Güney Afrika'da eğitim ve sağlık sektörleri başta olmak üzere; ulaşım, iletişim, çevre düzenleme ve güvenlik sağlama gibi politikalar da izlemeye çalıştığı göze çarpmaktadır.³¹⁸

Bu bağlamda Çin, 10-12 Ekim 2000 tarihlerinde başkent Pekin'de Çin-Afrika İşbirliği Forumu gerçekleştirmiş ve bu Forum'a çok sayıda Bakan ve farklı düzeylerdeki temsilciler katılmıştır.³¹⁹ Forum'da Pekin Deklarasyonu ile Ekonomik ve Sosyal Kalkınma Programı adı altında Afrika'nın kalıcı sorunlarının çözümünde etkili olacağı görüşü hâkim kılınmaya çalışılmıştır. Bu Deklarasyon'da Çin-Afrika ilişkilerinin uzun vadeli olmasının sağlanması, karşılıklı ticaret hacminin artırılması, istikrar oluşturulması ve sosyal sorunların çözümü üzerinde durulması gibi ilkelerin

³¹⁵ Tepebaş, *a.g.e.*, s. 117.

³¹⁶ Okur, *a.g.e.*, ss. 127-128.

³¹⁷ Ian Taylor, "Unpacking China's Resource Diplomacy in Africa", (compiled by) Henning Melber, *China in Africa*, Nordiska Afrika Institutet, Uppsala, 2007, ss. 10-12.

³¹⁸ Donovan C. Chau, *Political Warfare in Sub-Saharan Africa: U.S. Capabilities and Chinese Operations in Ethiopia, Kenya, Nigeria and South Africa*, Strategic Studies Institute, March 2007, ss.50-52.

³¹⁹ Hazar, *a.g.e.*, s. 62.

yer aldığı ifade edilebilir.³²⁰ Forum'un ardından Çin'in Etiyopya, Zambiya, Gabon ve Sudan gibi ülkelerde hükümete bağlı çeşitli komiteler oluşturmaya da önem verdiği görülmüştür.³²¹

Sonuç itibariyle Çin'in, günümüzde 50'ye yakın Afrika ülkesinde ekonomik anlamda çeşitli yatırımlarda bulunduğu bilinmektedir. Bu yatırımların başında genel olarak inşaat sektörü, Çinli Çok Uluslu Şirketlerin büyütülmesi, alt yapı sektörlerini geliştirmek ve ticari kuruluşların projelerini gerçekleştirmek gibi başlıklar yer almaktadır. Özellikle şirketler, Çin'in Afrika politikalarını gerçekleştirmesinde önemli bir araçtır. Çin, şirketler aracılığıyla ithal ettiği toplam petrolün %28'ini, Afrika'nın Angola, Nijerya, Sudan, Tanzanya ve Zambiya gibi ülkelerinden karşılamaktadır.³²² Bu bağlamda Çin'in Afrika politikasının ekonomik yatırımlar ile giderek diğer güçlü devletlerin ekonomik politikalarını zayıflatığı ve Çin'in Afrika'da ekonomik sömürünün en büyük gücü haline gelmeye çalıştığı söylenebilir.

³²⁰ Margaret C. Lee, Henning Melber, Sanusha Naidu and Ian Taylor, *China in Africa*, (compiled by) Henning Melber, Nordiska Afrika Institutet, Uppsala, 2007, ss. 41-43.

³²¹ Tepebaş, *a.g.e.*, s. 111.

³²² Julius Coles, "Africa: Americans Shouldn't Give Up on Africa", (10 Mart 2008), <http://allafrica.com/stories/200803100315.html> Erişim Tarihi: 02.11.2015.

BÖLÜM DEĞERLENDİRMESİ

Afrika kıtasının 15.yüzyılda Avrupa devletleri tarafından istilaya uğramasıyla dünyanın ilgi odağı haline geldiği göze çarpmaktadır. Portekizlilerin öncülüğünde başlayan yayılcılık politikasının, İspanya, Hollanda, Fransa ve İngiltere ile devam ettiği görülmüştür. Özellikle dünyanın önemli bir bölgesini oluşturan Afrika'nın, Avrupalı sömürgeci devletler tarafından paylaşarak sömürge haline gelmesi, 19. yüzyılın önemli bir tarihî meselesi olarak görüldüğü söylenebilir. Bu bağlamda değerli madenlere sahip olan Afrika'nın, sömürgeci güçler arasında rekabet haline geldiği ileri sürülebilir.

Avrupalı sömürgeci güçlerin nüfuz alanlarını genişletmeleri ile birlikte, altın başta olmak üzere elmas, platin, tantal, uranyum, petrol, doğalgaz, bakır, krom ve daha birçok yer altı ve yerüstü zenginliklere sahip olmak için mücadeleye giriştikleri ve sömürge alanlarını oluşturmaya çalıştıklarının altı çizilebilir. 19. yüzyılın sonlarında başlayan sömürgecilik faaliyetlerinin II. Dünya Savaşı sırasında ABD ve İngiltere tarafından yayımlanan 1941 Atlantik Bildirgesi ile sona erdirilmeye çalışılmıştır. Nitekim sözde sömürge sisteminden kurtulan Afrika devletlerinin, tam anlamıyla bağımsız birer devlet haline geldiklerini söylemek mümkün değildir. Hatta II. Dünya Savaşı sonrası başlayan Soğuk Savaş dönemi ile Afrika'nın yeni büyük devletler tarafından istilaya maruz kaldığının değerlendirmesi de yapılabilir. Bu minvalde Afrika'da kalıcı bir şekilde etkili olmaya çalışan ABD, SSCB ve Çin'in örtülü sömürgecilik yöntemiyle yer edinmeye başladığı göze çarpmaktadır.

ABD ve SSCB çatışmasının temelinde süper güç olma arzusunun yanı sıra Afrika'daki önemli madenlere sahip olabilmek amacıyla örtülü yollarla gerçekleştirdikleri sömürgecilik faaliyetleri vardır. ABD'nin özellikle dünya sahnesine dev gibi atılan Çin Halk Cumhuriyeti'ne karşı büyük önlemler aldığı bilinmektedir. Bu bağlamda bütün sömürgeci devletlere karşı ve özellikle de Çin'e karşı AFRICOM adında bir askerî birlik kurma yoluna gitmiştir. 1945 sonrası dönemden günümüze kadar İngiltere, Fransa, ABD, Rusya ve Çin gibi sömürgeci devletlerin Afrika'da önemli faaliyetlerde bulunduğu söylenebilir. Bu bağlamda;

- 1) Fransa'nın askerî üs'ler olmak üzere imtiyaz şirketleriyle Afrika'da nüfuz oluşturmaları,
- 2) İngiltere'nin de aynı şekilde şirket firmalarını yaygınlaştırarak ve eğitim alanında etkili olarak yer bulması,
- 3) ABD'nin askerî alanda AFRICOM birliğini meydana getirmesi,
- 4) Rusya'nın önemli Afrika topluluklarına katılarak anlaşmalara taraf olmaya çalışması,
- 5) Çin'in ekonomik anlamda geniş yer kapsayarak 800'e yakın şirket firmasıyla ticari ilişkiler başta olmak üzere, siyasi ve askerî alanlarda da etkili olduğunu göstermeye çalışması gibi durumların Afrika'da örtülü sömürgeciliğin devam ettiğinin birer göstergesidir.

Sonuç itibariyle günümüzde İngiliz Milletler Topluluğu'nun varlığı, FRANKOFON Ülkeler Birliği'nin devam etmesi, AFRICOM askerî birliğin yer edinmesi ve sömürgeci güçlere ait imtiyaz şirketlerinin varlığı Afrika'nın sömürge sisteminden kurtarılamadığının birer kanıtıdır. Bu bağlamda 1945'lerde başlayan dekolonizasyon sürecinin gerçek anlamda Afrika ülkelerine bağımsızlık getirmediği, sömürgeciliğin kılıf değiştirerek günümüze kadar halen devam ettiği söylenebilir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AFRİKA KITASININ BAĞIMSIZLIĞA KAVUŞ(TURUL)MASI

3.1. Afrika'nın Sömürge Sisteminden Kurtuluşu

20. yüzyılın en önemli savaşlarından biri de II. Dünya Savaşı'dır. II. Dünya Savaşı'nın doğurduğu olumsuz sonuçlardan büyük ölçüde etkilenen sömürgeci devletler, savaşın getirdiği maliyeti azaltmak için sömürgecilikte yeni bir dönemin başlamasına ön ayak oldular. II. Dünya Savaşı devam ederken ABD Başkanı Franklin D. Roosevelt ile İngiltere Başbakanı Winston S. Churchill ortak bir beyanname yayınladılar. Bu beyanname, Asya bölgesi başta olmak üzere, Afrika ve dünyanın diğer bölgelerinde ulus-devlet bilincinin oluşarak yeni devletlerin kurulmasına olanak sağlamıştır.³²³

14 Ağustos 1941 tarihinde ilan edilen Atlantik Beyannamesi, sömürgeci devletlerin dekolonizasyon sürecini geçte olsa tanıdıklarının bir göstergesidir. Nitekim bu beyanname ile;

- 1) ABD ve İngiltere başta olmak üzere diğer sömürgeci devletlerin de sömürge alanlarından geri çekilmesine,
- 2) Savaştan sonra toprak kazanılmayacağına,
- 3) Sömürgeleştirilmiş halklara özgürlüklerinin verilmesine,³²⁴
- 4) ABD ve İngiltere, sömürgelerin dekolonizasyon süreci ile birlikte, istedikleri hükümet biçimini seçmelerinde özgür olabilmeleri için destek vereceklerine,³²⁵
- 5) Sömürgelerde yaşayan halkların rızaları olmadan toprak değişikliği yapılmayacağına,

³²³ The Atlantic Charter (Aug. 14, 1941), <http://web.ics.purdue.edu/~wggray/Teaching/His300/Handouts/Atlantic-Charter.pdf> Erişim Tarihi: 07.11.2015.

³²⁴ Atlantic Charter (1941), <http://www.pawelfilipek.info/pliki/Atlantic%20Charter%20and%20UN%20Declaration.pdf> Erişim Tarihi: 08.11.2015.

³²⁵ Hazar, *a.g.e.*, s. 44.

- 6) Uluslararası işbirliği yoluna gidilecek ve insan hakları başta olmak üzere, demokrasi, şiddetten kaçınma, korku oluşturmama gibi kararların desteklenmesine kadar birçok maddenin yer aldığı Atlantik Beyannamesi ile Afrika halklarının bağımsızlık mücadelesine girdiği görülmektedir.³²⁶

II. Dünya Savaşı'nın bitmesi ve Birleşmiş Milletler gibi yeni bir teşkilatın kurulması ile birlikte, Afrika halklarında bağımsızlık ateşi gün geçtikçe yayılmaya başlamıştır. Savaştan sonra ilke edinilen demokrasi, insan hakları ve ulus-devlet bilinci gibi rejim anlayışlarının benimsenmesi, sömürgeci devletleri (özellikle İngiltere ve Fransa) zor duruma düşürmüştür. Böylece Afrika halkları köle ticareti, ırkçılık, şiddet kullanma, sınırların paylaşılması ve emperyalizmin getirdiği 'parçala ve yönet' gibi anlayışlardan kurtulmak için sömürgeci devletlere karşı dekolonizasyon sürecine girmişlerdir.³²⁷

3.2. Dekolonizasyon Süreci ile Afrika'nın Bağımsızlığa Kavuş(turul)ması

Dekolonizasyon (sömürgelerin tasfiyesi) süreci ile Asya ve Afrika halkları bağımsızlıklarına kavuşmak için ulusal mücadele yoluna başvurmuşlardır. Bu bağlamda, Afrika halkları kıtada etkinliğini korumakta olan özellikle İngiltere ve Fransa başta olmak üzere, Avrupalı sömürgeci güçlere karşı ayaklanmışlardır. Bu durum büyük güçlerin zayıflamasına yol açarak sömürge alanlarından zamanla geri çekilmelerine sebebiyet vermiştir.³²⁸

Dekolonizasyon süreci, Asya ve Afrika halkları için siyasal kurtuluş yıllarının önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Atlantik Beyannamesi'nin imzalanmasından 1965'li yıllara kadar birçok Afrika ülkesinin bağımsızlık elde ettiği görülmüştür. Nitekim 1960 yılında yani sadece bir yıl içerisinde 16 Afrika ülkesinin bağımsızlığını kazandığı görülmektedir.³²⁹ Afrika halklarının bağımsızlık yılları, genel itibariyle 1950 ile 1970 yılları arasını kapsayan bir dönemdir. Bu dönemde 'Altın Sahili'

³²⁶ Yui Hachō, "The Atlantic Charter of 1941: A Political Tool of Non-belligerent America", *The Japanese Journal of American Studies*, No. 14, 2003, ss. 124-125.

³²⁷ Türkkaya Ataöv, *Emperyalizmin Afrika Sömürüsü*, İstanbul: İleri Yayınları, 2010, ss. 61-62.

³²⁸ Paul Kennedy, *Büyük Güçlerin Yükselişi ve Çöküşleri: 16. Yüzyıldan Günümüze Ekonomik Değişim ve Askeri Çatışmalar (11.baskı)*, (çev.) Birtane Karanakçı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2009, ss. 243-246.

³²⁹ Ataöv, *a.g.e.*, s. 61.

olarak bilinen ve günümüzde Gana olarak adlandırılan Batı Afrika ülkesinin 1957 yılında Kwame Nkrumah liderliğinde bağımsızlığını kazanması dekolonizasyon sürecinde yankı yaratmıştır.³³⁰

Gana'nın bağımsızlığı diğer Afrika ülkelerine örnek teşkil etmiştir. Nkrumah'ın liderliğinde başlatılan bağımsızlık hareketi, şiddete ve çatışmalara dönüştürülmeden grevler, barışçıl faaliyetler, yoğun gösteriler ve protestolar yoluyla diğer Afrika ülkelerine örnek olacak bir şekilde uluslararası arenada yer edinmiştir.³³¹ Ayrıca Nkrumah'ın "Afrika kıtası bütünüyle sömürgecilikten kurtarılmadığı sürece, sadece Gana'nın bağımsız olması hiçbir şey ifade etmez."³³² sözü ile birlik beraberlik üzerine yaptığı vurgulama, Pan-Afrika düşüncesinin yayılmasına ve bu konu üzerine toplantılar yapılmasına yol açmıştır.

Böylece 1957 yılında Gana'nın başkenti Akra'da düzenlenen 'Birinci Pan-Afrika Toplantısı' ile bağımsızlıklarını kazanan ülkeler bir araya gelmiştir.³³³ Bu doğrultuda devam eden toplantıların ikincisi Liberya'nın başkenti Monrovia'da (1959), Üçüncüsü de Etiyopya'nın başkenti ve daha sonra bu toplantının merkezi olarak seçilen Addis Ababa'da gerçekleştirilmiştir. Bu toplantılar sonucunda 25 Mayıs 1963 tarihinde Afrika ülkelerinin sömürgecilikten tamamen kurtarılması ve özgürlüklerinin sağlanması adına Afrika Birliği Örgütü'nün (ABÖ) kurulduğu ilan edilmiştir.³³⁴

Afrika Birliği Örgütü'nün nihai hedefleri ise bağımsızlıklarını kazanan ülkelerin egemenliklerini korumak, sömürge altındaki ülkelerin bağımsızlıklarına destek vermek, iç çatışmaları önlemek ve barışı kalıcı hale getirmek gibi ilkeler

³³⁰ William Mark Habeeb, *Civil Wars in Africa*, Broomall: Mason Crest Publishers, 2007, ss. 31-33.

³³¹ Hazar, *a.g.e.*, s. 44.

³³² Ataöv, *a.g.e.*, ss. 68-69.

³³³ Can Altan, "Afrika Birliği", (Ed.) Fatma Günce Kanlı, *Türkiye-Afrika Birliği*, İstanbul: TASAM Yayınları, 2008, s. 15.

³³⁴ African Union Handbook 2014, <http://www.un.org/en/africa/osaa/pdf/au/au-handbook-2014.pdf> Erişim Tarihi: 08.11.2015.

doğrultusunda hareket etmektedir.³³⁵ Bu bağlamda dekolonizasyon sürecinin etkisiyle bağımsızlıklarını kazanan ülkelerin önceliği Afrika Birliği Örgütü'ne üye olmaktır.³³⁶

Dekolonizasyon sürecinin başlaması ve kısa sürede geniş yankı uyandırması ile Afrika'da uygulanan doğrudan sömürgeciliğin etki alanının azaldığı ve yerini dolaylı (örtülü) sömürgeciliğe bıraktığı görülmüştür. Sömürgeci devletler arasında Atlantik Beyannamesi'ne en çok karşı çıkan Fransa, İngiltere ve diğer devletler, sömürgelerinden vazgeçmemek için Afrika devletleri ile savaşa girdiler.³³⁷

Fakat savaşların uluslararası arenada itibarlarına zarar vermesi sonucu, doğrudan savaş ilan etmek yerine dolaylı olarak farklı yöntemlere başvurmuşlardır. Bu kapsamda oluşturulan Batı Afrika Fransız Birliği ve FRANKOFON³³⁸ Ülkeler Birliği gibi kuruluşların ortaya çıkması dolaylı sömürgeciliğe bir örnektir. Ayrıca İngiltere her ne kadar Atlantik Bildirgesi'nde yer almış olsa da COMMONWEALTH³³⁹ adında İngiliz Milletler Topluluğu'nu kurması Afrika'daki etkisini devam ettirmek istediğinin bir göstergesidir.

Fransa'nın kurmuş olduğu Batı Afrika Fransız Birliği'nin, başarısız bir girişim olması 1960'lı yıllarda bu birliğe üye ülkelerin (sözde) bağımsızlıklarını elde etmesini sağlamıştır. Birlik her ne kadar dağılmış olsa da, (sözde) bağımsız olan devletlerin ekonomik ve sosyokültürel anlamda günümüze kadar Fransız etkisinde olmaya devam ettikleri iddia edilebilir. İngiltere ise, Fransa'dan farklı bir yöntem izleyerek 'Birlik' gibi teşkilatlar kurmayıp sömürgeleriyle doğrudan bir savaşı engellemek için ilk olarak kâğıt üzerinde bağımsızlıklarını tanımış fakat daha sonra iç karışıklıkların şiddetlenmesi üzerine 1960 ila 1970 yılları arasında doğrudan bağımsızlık vermiştir.³⁴⁰

³³⁵ African Union, <http://cns.mii.edu/inventory/pdfs/au.pdf> Erişim Tarihi: 08.11.2015.

³³⁶ OAU Charter, http://www.au.int/en/sites/default/files/OAU_Charter_1963_0.pdf Erişim Tarihi: 09.11.2015.

³³⁷ Ataöv, 2010, s. 62.

³³⁸ Öncel Sencer, "Batılı Kolonyel Güçlerin 1994 Ruanda Soykırımına Etkisi", *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, Yıl: 9, Sayı: 18, ss. 58-59.

³³⁹ The Role And Future Of The Commonwealth, <http://www.publications.parliament.uk/pa/cm201213/cmselect/cmfaif/114/114.pdf> Erişim Tarihi: 10.11.2015.

³⁴⁰ Reunion Island, <http://moia.gov.in/pdf/Reunion.pdf> Erişim Tarihi: 11.11.2015.

Ancak İngiltere'nin doğrudan bağımsızlık vermesine rağmen bu ülkeler üzerindeki örtülü sömürgeciliği ekonomik, kültürel ve siyasi anlamda halen devam etmektedir. Somali ve Nijerya 1960'da, Sierra Leone, Tanzanya ve Güney Afrika 1961'de, Burundi, Ruanda, Uganda 1962'de, Tanzanya'ya bağlı Zanzibar adası ve Kenya 1963'te, Malavi ve Zambiya 1964'te, Gambiya 1965'de Botsvana ve Lesotho 1966'da İngiltere'den ayrılarak bağımsız birer devlet olmuşlardır.³⁴¹

Portekiz ve Belçika, egemenlik tesis ettikleri sömürge alanlarında bağımsızlık hareketlerine karşı acımasız politikalar izlemişlerdir. Bu kapsamda şiddete ve çatışmalara başvuran iki devlet, kısa süre sonra sömürge bölgelerine bağımsızlık vermeyi kabul etmişlerdir. Belçika'nın egemenliğinde bulunan Kongo, dünyanın önemli maden yataklarına sahiptir.³⁴² Kongo'da yüksek miktarda potasyum, bakır ve özellikle de askerî amaçlı olarak nükleer silah yapımında kullanılan uranyum kaynağının bulunması, sömürgeci güçleri bir anlaşmazlığa doğru götürmüştür. Bu durum neticesinde Kongo, sömürgeci güçlerin arasında kalmıştır. Fakat tüm bunlara rağmen Kongo halkı ayaklanarak bir iç savaş çıkartmış ve bağımsızlıklarını kazanmışlardır. Böylece bağımsızlık mücadelesi diğer bölgelere de sıçramış ve sonuçta Portekiz sömürgeleri olan Angola'da 1961, Gine'de 1963 ve Mozambik'te 1964 yıllarında başlayan bağımsızlık hareketleri 1974 yılına kadar sürmüştür.³⁴³

Fakat 25 Nisan 1974 tarihinde Portekiz'de meydana gelen Karanfil Devrimi sonucu yaşanan rejim değişikliği ile Portekiz, sömürgelerine bağımsızlık vermiş ve günümüze kadar kültürel alanda sömürgeciliğe devam etmeye çalışmıştır.³⁴⁴ İtalya ise genel olarak kuzey ve kuzeydoğu Afrika'da etkili olmuştur. Dekolonizasyon sürecinin geniş yankı bulması ile birlikte, uluslararası alanda söz sahibi olmaya başlayan Afrika devletleri, sömürgecilikten kalan acımasız politikalara yönelik tazminat davaları açmaya başlamışlardır. Bu kapsamda İtalya, Libya'da gerçekleştirdiği katliamlar sebebiyle 30 Ağustos 2008 tarihinde Libya ile imzalamış

³⁴¹ Özkan, *a.g.e.*, ss. 449-450.

³⁴² Luraghi, *a.g.e.*, s. 305.

³⁴³ *A.g.e.*, ss. 304-307.

³⁴⁴ Fatih Yalçın, " Afrika Kıtasındaki Bir İç Savaş Dinamiği: İsyancı Gruplar", *Stratejik Analiz*, Ankara: ASAM Yayınları, 2008, ss. 83-90.

olduğu bir anlaşma sonucu özür dileyerek Libya'ya 5 milyon dolar tazminat ödemeyi kabul etmiştir.³⁴⁵

3.2.1. Birleşmiş Milletlerin Afrika Bağımsızlığına Etkisi

1945 yılında kurulan Birleşmiş Milletlerin (BM) Kurucu Antlaşması'nın ön gördüğü(1. Madde) “barışa ve güvenliğe yönelik tehditlerin engellenmeye çalışılması, uluslararası alanda ilişkilerin dostane bir şekilde yürütülmesi, insan hakları başta olmak üzere, temel hak ve özgürlüklere saygılı olunması ve dekolonizasyon süreci ile bağımsızlıklarını yeni kazanmış devletlere karşı barışçıl faaliyetler sergilenmesi.”³⁴⁶ gibi kararların alınması, BM'yi uluslararası ilişkiler bağlamında aktif bir konuma taşımaktadır. Bu kapsamda hareket eden BM'nin, bağımsızlığını yeni kazanmış Afrika devletleri arasında işbirliği ve dayanışmayı güçlendirecek adımlar atmaya başladığı görülmüştür.³⁴⁷

193 üye ülkenin yer aldığı Birleşmiş Milletlere³⁴⁸ Afrika kıtasından 53 ülkenin üye olduğu bilinmektedir. Ancak Afrika'dan 53 ülkenin üye olmasına rağmen Birleşmiş Milletler, Afrika'da yaşanan iç savaşlara ve büyük güçlerin kıta ülkelerinin iç işlerine müdahale etmesine karşı önlem alamamaktadır. Bu minvalde BM'ye olan dış desteklerin sınırlı olması ve bazen de BM'nin kararlarına karşı gelinmesi örgütün yeterli ve gerekli adımları atabilmesinde büyük bir engel teşkil etmektedir. Bu doğrultuda özellikle temelleri büyük oranda sömürgecilik döneminde atılan etnik ayrımcılık sorunları ve ekonomik fakirleştirme gibi politikaların kalıcı bir sorun haline dönüşmesi BM'nin yetersiz kalmasına sebep olan bir diğer önemli faktördür.³⁴⁹

Ancak Soğuk Savaş sonrası dönemde ilk olarak 1992 yılında, Genel Sekreterlik görevine getirilen ve kendisi de Afrika kökenli olan Boutros Boutros Ghali'nin

³⁴⁵ Özey, *a.g.e.*, s. 10.

³⁴⁶ Tepebaş, *a.g.e.*, s. 84.

³⁴⁷ Ufuk Tepebaş, “Bölgesel Sorunların Çözümünde Uluslararası Örgütlerin Rollerini”, *Stratejik Öngörü Dergisi*, TASAM Yayınları, Sayı: 10, Yıl: 2007, ss. 88-89.

³⁴⁸ Birleşmiş Milletler Teşkilatı ve Türkiye, <http://www.mfa.gov.tr/birlesmis-milletler-teskilati-ve-turkiye.tr.mfa> Erişim Tarihi: 13.11.2015.

³⁴⁹ United Nations, *Meeting the Challenges of a Changing World*, New York: United Nations Publications, 2006, ss. 32-34.

Afrika'nın içinde bulunduğu sorunları birçok kez gündeme getirmeye çalışması ve "Barış Gündemi"³⁵⁰ oluşturmaları, BM'nin Afrika sorunlarına karşı tamamen kayıtsız kalmadığını göstermektedir. Ayrıca BM'nin kötü bir ekonomik yapıya sahip olan Afrika kıtasının bir an önce iyileştirilmesi için uluslararası toplumdan yardım talep ettiği de bilinmektedir.³⁵¹

Ghali'nin Afrika'daki ekonomik yapının iyileştirilmesine dair talepleri ancak 1996 yılında uygulanmaya başlanmıştır. Bu kapsamda Dünya Bankası tarafından %85 oranında finanse edilen 25 milyar dolarlık bir yardım paketi hazırlanmıştır.³⁵² Ayrıca BM tarafından seçim bölgelerinin güvenliğini sağlamak amacıyla da ekonomik olarak yardım destekleri yapılmıştır. Bu bağlamda, 2006 yılında Demokratik Kongo Cumhuriyeti'nde yapılan seçimlerde BM tarafından 432 milyon dolarlık bir yardım paketi hazırlanmıştır.³⁵³

Bu uygulamalar, kıtadaki yoksulluğun azaltılmasına ve bağımsızlığını yeni kazanmış ülkelerin sosyoekonomik anlamda kalkınmasına yönelik yapılmıştır. Ayrıca BM'nin kalkınmaya yönelik oluşturduğu Kalkınma Programı çerçevesinde yer alan Dünya Sağlık Örgütü (WHO) ile Dünya Gıda ve Tarım Örgütü (FAO) gibi kuruluşların da Afrika'daki çatışmaların sonucunda kötüye giden ekonomiyi ve sağlık problemlerini iyileştirme yönünde yardıma teşvik edici rollerde bulunduğu bilinmektedir.³⁵⁴

6-8 Eylül 2000 tarihleri arasında bir araya gelen BM Genel Kurulu üyelerinin, insan hakları, demokrasi, eşitlik ve adalet ilkelerine bağlılık, bağımsız egemen devletlerin toprak bütünlüklerine ve siyasal bağımsızlıklarına saygılı olma gibi prensipler doğrultusunda 9 Eylül 2000 tarihinde Binyıl Bildirgesi olarak bilinen

³⁵⁰ Kristian Berg Harpviken ve Bernt A Skara, "Humanitarian Mine Action And Peace Building: Exploring The Relationship", *Third World Quarterly*, Vol: 24, No: 5, 2003, s. 810.

³⁵¹ Uğur Yasin Asal, "21. Yüzyılda Sürdürülebilir Barış İçin Küresel Stratejiler", *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimleri Dergisi*, Yıl: 12 Sayı: 23 Bahar 2013, ss. 2-6.

³⁵² Sola Akinrinade, "Africa and the United Nations", (Ed.) Sola Akinrinade and Amadu Sesay, *Africa in the Post Cold War International System*, Michigan Üniversitesi: Pinter Press, 1998, ss. 178-180.

³⁵³ Nations, *a.g.e.*, ss. 70-72.

³⁵⁴ Tepebaş, *a.g.e.*, s. 85.

Milenyum Deklarasyonu'nu yayınladıkları görülmüştür.³⁵⁵ Tüm dünyada adil ve kalıcı barışı sağlamak için bir araya gelen BM Genel Kurulu üyelerinin Afrika kıtası üzerinde önemli çalışmalar yaptıkları bilinmektedir.

Ghali'den sonra BM Genel Sekreterlik görevine gelen ve 1997 ile 2006 yılları arasında aktif bir şekilde çalışmalarını yürüten Kofi Annan da Afrika'daki çatışmalara son vermek, barışı tesis etmek ve güvenliği sağlamak gibi konular üzerinde aktif politikalar yürütmeye çalışmıştır. Bu doğrultuda ekonomik kalkınma yardımları başta olmak üzere, insan hakları, azınlık hakları ve tüm grupların dengeli bir şekilde temsil edilebileceği yönetim biçimlerinin oluşturulması, sağlıklı ve dengeli ekonomik yardımlarının yapılması gibi faaliyetlere öncelik vermeye çalıştığı göze çarpmaktadır.³⁵⁶

Kofi Annan, bağımsız Afrika ülkelerinde barışın tesisi ve güvenliğinin sağlanması için birçok ülkede çeşitli yöntemler izlemiştir. Bu kapsamda Batı Sahra'da (MINURSO), Etiyopya ve Eritre'de (UNMEE), Demokratik Kongo Cumhuriyeti'nde (MONUC), Liberya'da (UNMIL) ve Sierra Leone'de (UNAMSIL) barışın korunmasına yönelik operasyonlar gerçekleştirmiştir. Ayrıca barış sürecinin desteklenmesi ve insan haklarının gözetilmesi amacıyla Afrika Cumhuriyeti'nde (BONUCA), Angola'da (UNMA), Burundi'de (UNOB), Fildişi Sahili'nde (MINUCI), Gine Bissau'da (UNOGBIS) ve Somali'de (UNPOS) çeşitli ofisler açılmıştır. Böylece bu bölgelerde barışın korunması daha yakından izlenmiş ve çatışmaların da en aza indirgenmesi sağlanmıştır.³⁵⁷

2007 yılında BM Genel Sekreterlik görevine gelen Ban-Ki Moon da Afrika sorunlarıyla yakından ilgilenmeye çalışmıştır. Milenyum Deklarasyonu'nun kararları doğrultusunda hareket eden Ban-Ki Moon'un, Afrika'daki sorunlar üzerinde bölgesel ve ulusal çapta eşitsizliğin önlenmesi, uzun vadeli süreçte kalkınmanın gerçekleştirilmesi ile 2015 yılı ve sonrası için amaçlanan hedeflerin yaşatılması

³⁵⁵ United Nations, *The Millennium Development Goals Report 2013*, New York: United Nations Publication, 2013, ss. 3-6.

³⁵⁶ Kofi Annan, "21. Yüzyılda Birleşmiş Milletler" Raporu, 3 Nisan 2000, http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/milen_raporu.pdf Erişim Tarihi: 15.11.2015.

³⁵⁷ Tepebaş, a.g.e., s. 85.

yolunda ilerlemeye çalıştığı görülmektedir.³⁵⁸ Bu bağlamda Ban-Ki Moon'un şu sözleri dikkat çekicidir;

*"2015 ve sonrasına dair yaptığımız öngörülerde, geniş kapsamlı hedefimize ulaşabileceğimizi açıkça görüyoruz: yoksulluğa bir son verebiliriz. Şu güne kadar gerçekleşen neredeyse tüm örneklerde, deneyimlerle görülmüştür ki, kat edilecek yolda önceki anlaşmalar hâlen geçerliliğini korumaktadır. Diğer bir deyişle, ne yapacağımızı zaten biliyoruz. Tek ihtiyacımız olan sağlam, kolektif ve uzun vadeli girişimlerde bulunmamız"*³⁵⁹

Böyle bir politika, bağımsızlıklarını yeni kazanmış ülkeler açısından bir ümit olsa da bazı kesimlerce bu, Afrika'daki değerli madenlerin doğrudan sömürü yöntemi ile değil örtülü sömürme yöntemleri ile ele geçirilmeye çalışıldığının göstergesiydi. Fakat şu da bir gerçektir: Afrika ülkeleri dünya gündemindeki yerini sahip oldukları değerli madenlerle değil yaşanan insani trajedilerle edinmiştir.³⁶⁰

Dekolonizasyon sürecinden günümüze kadar Afrika'nın en çok insan güvenliği konusunda büyük problemlerle karşı karşıya kaldığı görülmektedir. Bu minvalde BM'nin 1990 yılında yayımlamış olduğu İnsani Gelişim Raporu'nda en az gelire sahip ülkelerin kalkınması için ekonomik gelişmişlik oluşturulmasına ve insan güvenliğinin korunmasına önem verilmeye çalışılmış olsa da yeterli düzeyde çaba gösterilmemiştir. Bu kapsamda Somali örnek gösterilebilir.³⁶¹

Ekonomik sömürünün yoğun olduğu Afrika'da, insan güvenliğinin yetersizliğinden ve BM tarafından pek de önemsenmediğinden söz edilebilir. Bu anlamda 2012'de BM'nin yayınladığı Afrika hakkındaki İnsani Gelişim Raporu'nun göreceli bir yükselişe sahip olması ve bu raporda özellikle Sahra Altı Afrika ülkelerinin çok düşük bir oran ile nitelendirilmesi, yer altı ve yerüstü madenleriyle

³⁵⁸ United Nations, *a.g.e.*, ss. 3-5.

³⁵⁹ Theunis Keulder, "Milenyum Kalkınma Hedefleri'ne Ulaşılması Sürecinde Sivil Toplumun Rolü", http://www.tasamafrika.org/pdf/afk5/14-Theunis-Keulder_TR.pdf Erişim Tarihi: 17.11.2015.

³⁶⁰ Gonca Oğuz Gök, "Birleşmiş Milletler Düzleminde Afrika: İnsan Güvenliği Meselesi ve Somali Örneği", (ed) İsmail Ermağan, *Dünya Siyasetinde Afrika 1*, Ankara: Nobel Yayınevi, 2014, s. 320.

³⁶¹ Ahmet Kavas, "Afrika'da Siyasi Bunalıma Mahkûm Edilen Ülke: Somali", 09.01.2007, http://tasam.org/tr-TR/Icerik/492/afrikada_siyasi_bunalima_mahkum_edilen_ulke_somali Erişim Tarihi: 18.11.2015.

zengin olan Afrika'nın ekonomik alanda ne kadar çok sömürüldüğünün bir göstergesidir.³⁶²

BM'nin Afrika'ya dair politikalarının çerçevesini, genel olarak BM Güvenlik Konseyi'nin daimi üyeleri olan Fransa, İngiltere, SSCB, Çin Halk Cumhuriyeti ve ABD çizmeye çalışmıştır. SSCB'nin dağılması ile birlikte ortaya çıkan Rusya Federasyonu, SSCB'nin devamı olarak BM Güvenlik Konseyi'ndeki yerini korumuş ve barış çalışmaları ile güvenlik konuları bağlamında Afrika ülkelerindeki istikrarsızlıkların iyileştirilmesi adına faaliyet göstermiştir.³⁶³

Ancak SSCB'nin dağılmasının doğurduğu birtakım sorunlar, Rusya Federasyonu'nun dış politikadaki etki alanında az da olsa duraklama dönemi yaşatmıştır. Ayrıca BM Güvenlik Konseyi daimi ülkeleri de Soğuk Savaş döneminin getirdiği bazı olumsuzluklar nedeniyle dış politikada geniş yankı uyandıramamıştır. Bu durum Afrika'ya olan ilginin kısa bir süreliğine gerilemesine neden olmuştur.³⁶⁴ Bu doğrultuda gerilemeye başlayan ilişkilerin tekrar düzelmesi ile birlikte, BM Güvenlik Konseyi daimi ülkeleri başta olmak üzere diğer Avrupa devletlerinin de Afrika politikasında hareketlilik söz konusu olmuştur. Fakat bu süreçte Afrika'nın değerli madenlerine sahip olabilmek adına gerçekleştirilen doğrudan sömürgecilik faaliyetleri yerini emperyalizmin de etkisiyle ekonomik emperyalist sömürü faaliyetlerine bırakmıştır.³⁶⁵

Sonuç olarak zengin fakat fakirlikle anılan Afrika'nın, BM tarafınca kalıcı sorunlarının çözülmediği ayrıca yapılan yardımların hedefler doğrultusunda tam olarak yerini bulmadığı söylenebilir. BM'nin kuruluşundan günümüze kadar Afrika'da birçok olumlu faaliyetleri olsa da, Afrika halen açlıkla mücadele etme, güvenlik sorunlarıyla karşılaşma, iç çatışmalarla boğuşma ve siyasal bağımsızlıkla istikrarsızlaşma gibi durumlarla anılmaktadır. Bu bağlamda BM'nin yeterli düzeyde Afrika'nın bağımsızlık yılları boyunca istikrarlı ve sağlam temellere dayalı bir Afrika politikası izleyemediğinin altı çizilebilir.

³⁶² Jakkie Cilliers, "Human Security in Africa: A Conceptual Framework For Review", http://C:/Users/tosh%C4%B1ba/Desktop/2004_06_01_Monograph.pdf Erişim Tarihi: 18.11.2015.

³⁶³ Nations, *a.g.e.*, ss. 61-62.

³⁶⁴ Akinrinade, *a.g.e.*, ss. 179-181.

³⁶⁵ Callinicos, *a.g.e.*, s. 15.

3.2.2. Avrupa Birliği'nin Afrika Bağımsızlığına Etkisi

Ekonomi, siyaset ve insan hakları gibi konularda dış politika uygulamalarının çeşitlenmesi, demokrasi ve özgürlük gibi konuları kapsayan ve çok sektörlü bütünleşmenin temeli niteliğinde olan Avrupa Birliği'nin (AB) ortaya çıkma süreci çeşitli antlaşmalarla olmuştur. Bu bağlamda, 1951 Paris Antlaşması ile kurulan Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT), 1957 Roma Antlaşması ile kurulan Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (AAET, EURATOM), 1986 Avrupa Tek Senedi Antlaşması ve 1992 yılında Maastricht Avrupa Birliği Antlaşması sonucu ile 1993 yılında Avrupa Birliği'ne dönüşmüştür.³⁶⁶

Demokrasinin güvence altına alınması, iyi işleyen bir pazar ekonomisinin oluşturulması, hukukun üstünlüğünün sağlanması ve yurttaş hakları çerçevesinde azınlık haklarının korunması gibi hedefleri amaçlayan AB'nin uluslararası alanda önemli bir aktör olarak görüldüğü iddia edilebilir.³⁶⁷ Bu kapsamda dekolonizasyon sürecinde savaş yaralarını sararak toparlanan AB ile bağımsızlığa kavuşan Afrika devletleri arasında siyasi egemenlikleri başta olmak üzere, serbest ekonomik alan, yurttaş hakları ve demokrasi gibi önemli meselelerde ve stratejik ortaklık konularında da anlaşmalara gidilmiştir.³⁶⁸

AB'nin Afrika ülkeleri ile 'işbirliği ve ticareti geliştirme' adına birçok anlaşmalar düzenlediğı söylenebilir. 1964-75 yılları arasında AET'nin imzaladığı ve o dönemde geçerliliğini koruyan Yuounde Konvansiyonu, bu yılları takiben 1976-2000 yılları arasındaki Lome Konvansiyonu ile 2001 yılında imzalanan Cotonou Anlaşması, AB ile Afrika arasındaki işbirliği ticaretinin geliştirilmesi yönünde atılan en önemli adımlardır. Görüldüğü gibi AB'nin öncelikli hedefi, Afrika'daki ekonomik

³⁶⁶ Avrupa Birliğinin Tarihçesi, https://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/AB/ab_tarihce.pdf?p=38 Erişim Tarihi: 19.11.2015.

³⁶⁷ Avrupa Birliği Tarihçesi, <http://did.ormansu.gov.tr/did/Files/AB%20TAR%C4%B0H%C3%87ES%C4%B0.pdf> ss.2-3.Erişim Tarihi: 20.11.2015.

³⁶⁸ The Africa-EU Strategic Partnership, http://www.africa-eu-partnership.org/sites/default/files/documents/eas2007_joint_strategy_en.pdf Erişim Tarihi: 20.11.2015.

yapının iyileştirilmesine yönelik politikalar üretebilmek ve kaynaklarından yararlanmayı sürdürebilmektir.³⁶⁹

Afrika ülkeleri ekonomik yapının güçlendirilmesi için sadece AB'ye bağlı kalmamıştır. Kıta içerisinde de önemli adımlar atılmıştır. Kurumsallaşma ve işbirliği içerisinde bir arada olabilme ve kıtadaki kötü ekonominin iyileştirilebilmesi adına Afrika'da bölgesel örgütler oluşturulmuştur. Bu kapsamda oluşturulan bölgesel örgütler şöyle sıralanabilir:

- 1) Doğu ve Güneydoğu Afrika Ortak Pazarı (COMESA)
- 2) Doğu Afrika Topluluğu (EAC)
- 3) Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu (ECOWAS)
- 4) Hükümetler arası Kalkınma Otoritesi (IGAD)
- 5) Afrika Kalkınma Bankası (AfDB)
- 6) Afrika'nın Kalkınması İçin Yeni Ortaklık (NEPAD)³⁷⁰ gibi teşkilatların

Kurulması ile Afrika ülkeleri hem kıta içinde hem de kıta dışında önemli faaliyetlere imza atmıştır. Bu örgütler içerisinde NEPAD' ın, Afrika Birliği üye ülkeleri arasındaki ilişkilerin üst düzeye çıkarılması ve istikrarlı bir ekonominin oluşturulması kapsamında önemli bir dönüşüm içerisine girdiği görülmüştür.³⁷¹

NEPAD, Afrika'nın gelişip kalkınmasında önemli bir yer edindiği gibi, AB ile ticari ilişkilerde de önemli bir konuma sahiptir. NEPAD, değerli madenlerin kullanımından ticaretin yapılmasına, insan kaynaklarının gelişiminden sağlık ve eğitim politikalarının oluşturulmasına kadar birçok alanda etkili olmaya çalışmıştır.³⁷²

³⁶⁹ Tepebaş, *a.g.e.*, s. 100.

³⁷⁰ Sâlih Bûrvîn, “Afrika Birliği ve Libya'nın Afrika Siyaseti”, (çev) Ekrem Sert, <http://www.tasamafrika.org/pdf/yayinlar/22-BRAKI.pdf> Erişim Tarihi: 21.11.2015.

³⁷¹ African Peer Review Mechanism (APRM), <http://www.nepad.org/economicandcorporategovernance/african-peer-review-mechanism/about> Erişim Tarihi: 21.11.2015.

³⁷² The Africa-EU Strategic Partnership, http://www.africa-eu-partnership.org/sites/default/files/documents/eas2007_joint_strategy_en.pdf Erişim Tarihi: 20.11.2015.

Avrupa Birliği, Afrika başta olmak üzere Karayip ve Pasifik gibi bölge ülkeleriyle işbirliğini artırmak, ülkelerin kalkınması için destek sağlamak ve ikili ilişkileri canlı tutmak amacıyla Avrupa Kalkınma Fonu'nu oluşturmuştur. Bu Fon'un 2008 ile 2013 yılları arasında Sahra Altı Afrika ülkelerine 20 milyar dolarlık bir yardım desteğinin yapılacağını belirtmesi, AB'nin Afrika bölgesine ne kadar çok önem verdiğini ortaya koymaktadır.³⁷³ Ayrıca AB, 2006 yılından itibaren Afrika ile 92 milyar avro ihracat ve 126 milyar avro ithalat gerçekleştirerek bu bölgeyle bir ticari ilişkiler ağı oluşturmuştur.³⁷⁴

Bu bağlamda Afrika ülkeleri ile AB arasında gerçekleştirilen Kahire ve Lizbon Zirveleri önemlidir. 3-4 Nisan 2000 tarihinde gerçekleştirilen Kahire Zirvesi AB-Afrika ilişkilerinin ağırlıklı olarak siyasi bir kılıfa girmesi açısından önemli bir girişimdir. Kahire Deklarasyonu ve Kahire Eylem Planı'nın temel hedefleri doğrultusunda yapılan görüşmelerin, Afrika'nın çok taraflı kalıcı sorunlarının çözümüne yönelik projeler olduğu görülmektedir.³⁷⁵

Kahire Eylem Planı'na (KEP) göre;

- 1) Bölgesel ekonomik işbirliği ile bütünleşmenin sağlanması,
- 2) Afrika'nın dünya ekonomisine entegre edilmesi,
- 3) Ticaretin zenginleştirilmesi, özel sektörün geliştirilmesi ve yatırımların artırılmasına yönelik adımların gerçekleştirilmesi,
- 4) Alt yapı sorunlarının giderilmesi ve sanayinin geliştirilmesi,
- 5) Barışın tesis edilmesi ve insan haklarının gözetilmesi,
- 6) İnsan kaynaklarına yönelik politikaların üretilmesine yol açan sağlık, eğitim, demokratik açılımlar, sivil toplumun güvencesi ve göç hareketlerindeki dalgalanmaların adil bir şekilde uygulanması³⁷⁶ gibi

³⁷³ John Kotsopoulos, The EU and Africa: coming together at last?, European Policy Centre, July 2007.

³⁷⁴ Tepebaş, *a.g.e.*, s. 101.

³⁷⁵ *A.g.e.*, s. 101.

³⁷⁶ Cairo Declaration, "Africa-Europe Summit Under the Aegis of the OUA and EU Cairo, 3-4 April 2000", file:///C:/Users/tosh%C4%B1ba/Desktop/PRES-00-901_EN.pdf, Erişim Tarihi: 21.11.2015.

Konuların gözetilmesi AB ile Afrika'nın daha da çok yakınlaşmasına sebebiyet vermiştir. Kahire Zirvesi ile derinleşen AB-Afrika ilişkileri Hükümet ve Devlet Başkanları düzeyinde toplanan Lizbon Zirvesi'nde de tekrar masaya yatırılmıştır.

2007 yılında düzenlenen Lizbon Zirvesi, 2000 yılındaki Kahire Zirvesi'nin bir devamı niteliği olarak düşünülebilir. AB'nin yeni üyelerinin katılımı, Afrika Birliği üye devletlerinin bulunduğu, BM Sekretaryasının ve gözlemci sıfatıyla Türkiye'nin de aralarında yer aldığı, Hırvatistan ile Makedonya gibi AB'ye aday ülkelerin ve kıta dışında bulunan devletlerin de katılımlarıyla gerçekleşen Lizbon Zirvesi Afrika için bir dönüm noktası olarak değerlendirilebilir. Nitekim Portekiz'in başkenti Lizbon'da düzenlenen Zirve, geniş bir yankı uyandırmış ve dünyanın çeşitli yerlerinden gelen ülkelerin de katılımları ile daha evrensel bir çerçeve çizmiştir.³⁷⁷

Bu kapsamda gerçekleşen Lizbon Zirvesi ile AB-Afrika arasındaki ilişkiler yasal bir çerçeve olan "Afrika-AB Ortak Stratejisi" üzerinde ilerletilmiştir.³⁷⁸ Bu strateji 24-25 Ekim 2007 tarihlerinde Afrika Birliği Komisyonu ile Avrupa Birliği Komisyonu arasında düzenlenen bir toplantı sonucu altyapı ve işbirliği çerçevesinde stratejik ortaklığı öngören bir bildirge olarak Lizbon Zirvesi'nde imzalanmıştır.³⁷⁹

Bu doğrultuda kabul edilen Ortak Strateji'nin söz konusu, Birinci Eylem Planı'nın 2008-2010ve ikinci Eylem Planı'nın 2011-2013 süreçlerini kapsayan dönemlerde uygulanmasına karar verilmiştir. 2014-2016 yıllarını kapsayan Üçüncü Eylem Planı da aynı doğrultuda uygulanmaya çalışılmaktadır.³⁸⁰

Dekolonizasyon süreci ile bağımsızlıklarına kavuşmuş olan Afrika ülkeleri AB'yi ekonomik kalkınma alanında büyük bir fırsat olarak görmüşlerdir. Bu yüzden stratejik bir ortaklığın oluşturulmasına yönelik olan AB'nin Afrika politikası, ekonomik yapının iyileştirilmesinden kalkınma sürecine kadar birçok aşamayı

³⁷⁷ Ahmet M. Güneş, "Lizbon Antlaşması Sonrasında Avrupa Birliği", Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt: XII, Sayı: 1-2, Yıl: 2008, ss. 740-742.

³⁷⁸ Strategic Partnership , <http://www.africa-eu-partnership.org> Erişim Tarihi: 20.11.2015.

³⁷⁹ Tepebaş, a.g.e., s. 105.

³⁸⁰ Avrupa Birliği (AB) – Afrika Zirvesi, http://tasam.org/Files/Icerik/File/4_avrupa_birligi_ab_%E2%80%93_afrika_zirvesi_bbc48d95-676f-48b0-b98a-9f0c2275c76b.pdf Erişim Tarihi: 22.11.2015.

kapsayan bir proje olmasından dolayı Afrika için önem arz etmektedir.³⁸¹ Bu bağlamda Lizbon Zirvesi'nde alınan kararlar;

- 1) Özgürlük, demokrasi ve eşitlik ilkelerinin yerleştirilmesi,
- 2) Hukuk devletinin sağlanması,
- 3) Bağımsızlığa kavuşan devletlerin egemenliklerine saygılı olunması,
- 4) Ekonomik yapının iyileştirilmesi,
- 5) İnsan onuru ve insan haklarının korunmasıdır.³⁸²

Lizbon Zirvesi'nden sonra 2010 yılında düzenlenen Tripoli Zirvesi ve Brüksel Zirvesi de genel anlamda aynı motivasyonlarla gerçekleştirilmiştir. Ancak Kahire Zirvesi'nden Lizbon'a kadarki süre içerisinde yaşanan gelişmeler ile 2005 yılında AB'nin benimsemiş olduğu Afrika Stratejisi iki kıta arasındaki ilişkileri büyük bir dönüşüme uğratmıştır.³⁸³

Sonuç itibari ile Afrika'nın uluslararası alanda en önemli ekonomik partnerinin AB olduğu belirtilebilir. Bu bağlamda Kahire, Lizbon, Tripoli ve Brüksel Zirveleri'nin gerçekleşmesi AB-Afrika arasındaki gelişmelerin geniş bir yankı uyandırmasında, ikili ilişkilerde istikrarın sürdürülmesinde ve Afrika'nın bağımsızlık sürecinde yaşanan kötü ekonomik yapının iyileştirilmesinde önemli bir rol oynadığı söylenebilir. Günümüzde iki kıta arasındaki ticari gelişmelerin halen devam etmekte olduğunu söylemek mümkündür. 2007-2012 yıllarında AB, Afrika'dan ithalatı %46 oranında arttırmıştır.³⁸⁴ Afrika'nın AB'den yaptığı ithalatın ise 2012 yılında 152 milyar avro olduğu görülmüştür. Bu kapsamda AB'nin küresel 'Doğrudan Yabancı Yatırımları' Afrika'ya yönelik politikalar olarak değerlendirilebilir.³⁸⁵

³⁸¹ John Kotsopoulos and Elizabeth Sidiropoulos, "Continental Shift? Redefining EU-Africa Relations", European Policy Centre, November 2007.
file:///C:/Users/tosh%C4%B1ba/Desktop/PB_Nov07_EU-Africa.pdf Erişim Tarihi: 12.02.2016.

³⁸² Güneş, *a.g.e.*, ss. 746-747.

³⁸³ Bahadır Yakut, "Lizbon Sonrası AB'nin Yeni Kurumsal Yapısı Ve Karar Alma Süreçlerinin Özgürlük, Güvenlik Ve Adalet Alanındaki Yansımaları", *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, Yıl:1, Sayı: 2, Temmuz 2010, ss. 54-57.

³⁸⁴ Avrupa Birliği (AB) – Afrika Zirvesi, *a.g.e.*, Erişim Tarihi: 22.11.2015.

³⁸⁵ FACTSHEET – EU-Africa Relations,
http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/141975.pdf Erişim Tarihi: 22.11.2015.

Görüldüğü üzere AB, Afrika'nın en önemli stratejik ortağıdır. Fakat AB ticari ve yatırım ilişkileri doğrultusunda ekonomik kalkınma yardımlarıyla ilişkilerini sürdürse de, Kahire, Lizbon, Tripoli ve Brüksel Zirveleri'nde Afrika'ya yönelik aldıkları kararları yeterince yerine getiremedikleri söylenebilir. Çünkü AB üye ülkeleri arasında emperyalist faaliyetlerini devam ettirmeye çalışan İngiltere ve Fransa gibi önemli sömürgeci güçlerin bulunması, AB'nin Afrika politikası dönüşümünü imkânsızlaştırmaktadır. Alınan tüm kararların arka planında ekonomik sömürünün olduğu söylenebilir. Bu doğrultuda Zirvelerde alınan kararlar Afrika için sadece gerçekleştirilmek istenen bir hayalden öteye gidememiştir. Afrika'nın yapısına işlenmiş olan, derin ve köklü izler bırakan sömürgeciliğin varlığı, kıtanın yakın gelecekte tamamen özgürleşemeyeceği veya sömürgeci güçlerden arındırılmayacağına göstergesidir. Bu bağlamda AB'nin de Afrika'daki kronikleşen sorunları tamamen ortadan kaldıracıcağı düşüncesi bir ütopyadan ibarettir.

3.3. Dekolonizasyon Süreci Sonrasında Afrika ve Uluslararası Sistem

Uluslararası sistem; “belirlenen sınırlar dâhilinde birbirlerinden ayrıldığı ancak düzenli ve karşılıklı bağımlılık çerçevesinde bulunan devletlerin oluşturduğu yapısal faaliyetler bütünü” olarak tanımlanabilir.³⁸⁶ Uluslararası sistemin temel aktörlerinden olan egemen devletler ve uluslararası örgütler dekolonizasyon süreci ile Afrika'da geniş yankı uyandırmıştır.³⁸⁷

Hem dekolonizasyon sürecinin yaşanması, hem Soğuk Savaş'ın başlaması hem de BM'nin kurulması uluslararası sistemi derinden etkilemiştir. Bu anlamda uluslararası sistemin de etkisi ile Afrika ülkeleri bölgesel örgütler başta olmak üzere, uluslararası örgütlerin kurulması ve bu örgütlere başvurulmasına önem vermişlerdir. Dekolonizasyon sürecinden sonra Afrika'da ortaya çıkan yeni devletler, demokrasinin teşvikinden insan haklarına, yurttaş haklarından bireysel özgürlüklere ve egemen devlet olma isteğine kadar etkili olmaya çalışmışlardır. Ayrıca siyasi,

³⁸⁶ Bilgehan Emekler, “Soğuk Savaş Sonrası Uluslararası Sistemin Analizi”, <http://www.bilgesam.org/incele/1901/-soguk-savas-sonrasi-uluslararasi-sistemin-analizi/#.VlxaoNLhDIV> Erişim Tarihi: 30.11.2015.

³⁸⁷ Tayyar Arı, “Uluslararası Sistem”, <http://www.enfal.de/sosyalbilimler/u/006.htm> Erişim Tarihi: 30.11.2015.

ekonomik ve kültürel birlik, sınıfsal bütünlük ve çatışmasız bir ortam oluşturulması içinde faaliyetlerde bulunmuşlardır.³⁸⁸

Uluslararası sistemde dönüm noktası olarak kabul edilen Atlantik Beyannamesi kararları doğrultusunda uygulanan sömürgelerin tasfiyesi önemli bir basamaktır. Uluslararası sistemdeki değişim, Avrupalı kolonyalist/sömürgeci güçleri Afrika'daki bağımsız devletler ile anlaşmalar çerçevesinde ikili ilişkiler kurmaya zorlamıştır. Fakat Avrupalı sömürgeci güçlerden bazılarının sömürge alanlarını baskı altında tutması veya Fransa'nın oluşturduğu "Batı Afrika Fransız Birliği" gibi örgütlerin varlığı kıta genelinde bağımsızlık mücadelelerinin yayılmasına sebep olmuştur.³⁸⁹ Bu kapsamda uluslararası sistemdeki değişim Afrika bağımsızlık savaşlarının çıkmasına sebep olmuştur denebilir. Bunun yanında Soğuk Savaş'tan dolayı ABD-SSCB arasında oluşan olumsuz rekabet ortamı da Afrika'yı olumsuz yönde etkilemiştir. Bu anlamda ABD ve SSCB'nin Afrika kıtasında kolonyalist güçler olmamalarına rağmen uluslararası sistemin gerektirdiği koşullar doğrultusunda Afrika'da rekabet ortamı oluşturdukları söylenebilir.³⁹⁰ ABD ve SSCB kıtaya askerî birliklerini sevk etmek, kendine yakın siyasal yönetimleri desteklemek ve bağımsızlıklarını yeni kazanmış devletlere ekonomik yardım sağlamak gibi amaçlar doğrultusunda kıtada yer edinmeye çalışmışlardır. Soğuk Savaş döneminin getirdiği gergin atmosfer, Afrika devletleri üzerinde başkalaşıma uğrayarak sıcak çatışmalara dönüşmüştür.³⁹¹

SSCB'nin Afrika politikası ekonomik, siyasi ve askerî alanda yayılmacılığı hedeflerken, ABD'nin Afrika politikası ise kıtada yer edinmeye çalışan SSCB'yi durdurmak ve SSCB'nin etki alanını sınırlandırmak olmuştur. Bu durum kıtada iki süper gücün gerek iç gerekse kıtasal bir çatışmayı tetiklemesine sebep olmuştur. Buna Etiyopya ve Somali arasındaki sınır anlaşmazlığı, Angola ve Mozambik'teki temsili savaşlar, Afrika'nın güneyinde ve Namibya'da siyasal ve sosyal dengenin

³⁸⁸ Tepebaş, *a.g.e.*, ss. 13-14.

³⁸⁹ Tepebaş, *a.g.e.*, ss. 14-15.

³⁹⁰ Zbigniew Brzezinski, *Büyük Satranç Tahtası*, (çev.) Yelda Türedi, İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 2005, ss.126-127.

³⁹¹ Goran Hyden, *African Politics in Comparative Perspective*, New York: Cambridge University Press, 2006, ss. 19-20.

kurulmasına yönelik çabaların çatışmaya dönüşmesi ile Eritre'nin ulusal bağımsızlık savaşları gibi olaylar örnek gösterilebilir.³⁹²

İç çatışmalarda ve bölgesel/kıtasal olaylarda çıkan istikrarsızlıklar ve şiddet, iki süper güç tarafından yapılan silah yardımları ile gittikçe tırmandırılmıştır. Bu minvalde Soğuk Savaş döneminde özellikle Ruanda, Somali ve Sudan gibi ülkelerin önemli oranda silahlanma yoluna gittikleri görülmüştür.³⁹³

Soğuk Savaş'ın etkisiyle rekabet alanı haline gelen Afrika, ABD ve SSCB gibi iki süper gücün getirdiği istikrarsızlık ciddi boyutlara ulaşmıştır.³⁹⁴ Kıtadaki istikrarsızlık, BM'nin bölge genelinde kalıcı politikalar izlemesine engel teşkil etmiştir.³⁹⁵ Diğer bir sorun ikinci bölümde ele alındığı gibi Fransa, İngiltere ve diğer Avrupa devletleri sömürgecilik faaliyetlerini uluslararası sistemin değişmesiyle başka isimler altında devam ettirmeye çalışmalarıdır.³⁹⁶

Ancak 1960'lı yıllardan sonra Avrupa ülkeleri Afrika'dan askerî olarak büyük oranda geri çekilmeye başladılar. Fransa'nın 1960'lı yıllardaki 60 bin asker sayısını 5 bine kadar azaltması Avrupa devletlerinin geri çekilmeye başladıklarının ancak azalan bir etki ile emperyalist faaliyetlerini devam ettirdiklerinin bir örneği olarak gösterilebilir.³⁹⁷

Sonuç olarak II. Dünya Savaşı'nın etkisi ve Atlantik Beyannamesi'nin kabulü neticesiyle oluşan yeni uluslararası sistem Afrika'yı derinden etkilemiştir. Bu anlamda Afrika üzerinde sömürgeci Avrupa devletlerinin etkisi aşama aşama azalırken iki süper gücün çevreleme politikası çerçevesinde kıta üzerinde hâkimiyet elde etme çabası gün geçtikçe artmıştır. ABD ve SSCB Afrika üzerinde sömürge

³⁹² Edmond J. Keller, "Introduction: Towards New African Political Order", (Ed.) Edmond J. Keller & Donald Rothchild, *Africa in the New International Order: Rethinking State Sovereignty and Regional Security*, Boulder: Lynne Rienner Publishers, 1996, ss. 3-5.

³⁹³ Tepebaş, *a.g.e.*, s. 18.

³⁹⁴ Hyden, *a.g.e.*, s. 20.

³⁹⁵ Keller, *a.g.e.*, s. 4.

³⁹⁶ Scott Thomas, "Africa and the end of the Cold War: an overview of impacts", (Ed.) Sola Akinrinade & Amadu Sesay, *Africa in the Post-Cold War International System*, London: Washington Pinter, 1998, ss. 14-16.

³⁹⁷ *A.g.e.*, ss. 8-11.

geçmişleri olmamasına rağmen aralarındaki rekabet Afrika'yı büyük bir şiddet sarmalının içine sürüklemiştir.

3.3.1. Soğuk Savaş Döneminde Afrika

Soğuk Savaş, İki süper güç olan ABD ile SSCB arasında 1947'den 1991 yıllarına kadar devam eden bir dönemdir. Bu dönemde ABD Başkanı Truman, SSCB ve diğer sosyalist devletlere karşı 'çevreleme politikası' izlemiştir.³⁹⁸ Bu kapsamda ABD, dekolonizasyon süreci ile bağımsız olan yeni devletlere, SSCB tehdidine karşı ekonomik ve askerî yardıma dayalı bir doktrin ilan etti. Nitekim SSCB'nin de bağımsızlığını kazanmış bu yeni ülkelere ekonomik ve askerî yardımda bulunması ile birlikte, iki süper güç dekolonizasyon süreci altında olan Afrika kıtasında karşı karşıya gelmiş oldu.³⁹⁹

Moskova yönetimine yakın olmaya çalışan, Amerikan yönetiminden destek bekleyen ve Çin'den yardım isteyen gruplar ortaya çıktı. Bu minvalde, ABD ve SSCB'den askerî ve ekonomik anlamda yardım isteyen Afrika ülkeleri kıta içerisinde kutuplaşmaya doğru sürüklendiler. Avrupa devletlerinin batı bloğunda olması Afrika ülkelerini genel olarak SSCB önderliğindeki doğu bloğuna doğru itmiştir. Gana, Mali, Kongo (Brazzaville) Tanzanya ve Gine gibi bağımsızlıklarını yeni kazanmış devletleri açık bir şekilde sol eğilimli bir politika izlemişlerdir.⁴⁰⁰

SSCB'ye sol eğilimiyle yakın olmaya çalışan Gine Devlet Başkanı Sekou Toure, 1960 yılında SSCB'den teknik yardım istemiştir. Ancak SSCB'nin 1961 yılında Gine iç siyasetine karışması ve muhaliflerle işbirliğine gitmesi gibi egemenlik haklarını zedeleyici tavırlar sergilemesi Başkan Toure'nin dikkatini çekmiştir. Bu doğrultuda devam eden politik eylemler, Toure'ye bütün Sovyet

³⁹⁸ Ayfer Selamoğlu, *ABD'nin Büyük Ortadoğu Politikası Ve Küresel Yansımaları*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Atılım Üniversitesi, 2007, ss. 8-10.

³⁹⁹ <http://www.rug.nl/research/portal/files/9817310/c1.pdf> Erişim Tarihi: 03.12.2015.

⁴⁰⁰ Benjamin Talton, "The Challenge of Decolonization in Africa", <http://exhibitions.nypl.org/africanaage/essay-challenge-of-decolonization-africa.html> Erişim Tarihi: 04.12.2015.

diplomatik personellerinin Gine'den çıkartılması kararını aldırılmıştır. Bu durum SSCB-Gine ilişkilerinin kısa sürmesine neden olmuştur.⁴⁰¹

Diğer bir durum ise, Gana lideri Nkrumah'ın SSCB ile olan siyasi ve ekonomik ilişkilerinin gelişme aşaması olmuştur. Burada da sol eğilimli olarak görünen Nkrumah'ın gerçekte nasıl bir tavır sergilediği SSCB tarafından anlaşılamamıştır. Bu kapsamda sosyalist tarzda devlet planlamasına önem veren Nkrumah'ın, gerçekte Marksist-Leninist bir düşünceye sahip olmaması SSCB tarafından ilişkilerin zayıflamasına sebebiyet vermiştir.⁴⁰²

Tanzanya Devlet Başkanı Julius Nyerere'nin de Nkrumah gibi kendine özgü bir sosyalizm anlayışının olması, Marksist-Leninist bir görüş benimsememesi SSCB ile olan bağların zayıflamasına neden olmuştur. Bu anlamda SSCB Gana, Gine ve Tanzanya gibi ülkelerle işbirliğine gidememesi sonucu dikkatini Somali'ye çevirmiştir. Somali'nin Berbera'daki limanlarıyla yakından ilgilenen SSCB, ikili ilişkilerin gelişmesine önem vermiştir.⁴⁰³

Bu bağlamda SSCB'nin Somali dışında diğer ülkelerle çok az ilgilendiğinin altı çizilebilir. Fakat Afrika ülkelerine özellikle ekonomide kapitalist sistemin komünist sisteme göre daha çok imkân vaat etmesi, Avrupalı sömürgeci devletlerin etki alanlarını genişletmeye çalışması, AB'nin Afrika'ya açılımı, BM'nin Afrika'ya yönelmesi ve ABD ile ÇHC gibi büyük devletlerin Afrika politikasında önemli adımlar atmaya başlaması sonucu SSCB Afrika ile daha da yakından ilgilenmeye başladı.⁴⁰⁴

Afrika'daki ülkelerin iç siyasetinde çıkan anlaşmazlıklar, kıta dışı devletlerin ilgi odağı olmuştur. Kıta dışı özellikle ABD, SSCB ve ÇHC gibi Soğuk Savaş'ın etki alanını genişleten devletler, Afrika'daki ülkelerin iç siyasetine karışarak siyasal parti gruplarını birbirlerine karşı kışkırtma politikası gütmüştür. Bu kapsamda Angola, Etiyopya, Eritre, Gine-Bissau, Mozambik ve Zimbabwe, bu devletlerin kışkırtıcı

⁴⁰¹ Best, *a.g.e.*, s. 449.

⁴⁰² <http://www.rug.nl/research/portal/files/9817310/c1.pdf> Erişim Tarihi: 03.12.2015.

⁴⁰³ Tepebaş, *a.g.e.*, s. 17.

⁴⁰⁴ Thomas, *a.g.e.*, ss. 9-10.

politikalarına büyük oranda maruz kalarak ciddi boyutta iç karışıklıklarla mücadele etmek zorunda kalmışlardır.⁴⁰⁵

Portekiz'in sömürgeleri olan Angola, Mozambik ve Gine-Bissau gibi devletlerde hem iç karışıklıkların çıkması hem de Portekiz'in geri çekilmesi gibi nedenlerden dolayı bu devletlerde meydana gelen iç çatışmalar şiddetlenmiş ve büyük oranda ölümlere sebebiyet vermiştir. Özellikle de Angola'da büyük bir iç karışıklık patlak vermiştir. Nitekim Portekiz'in 1970'li yıllardan sonra Afrika'dan çekilmesi ile birlikte bu bölgelerde ABD, SSCB ve Çin etki alanını genişletmiştir.⁴⁰⁶

Angola'daki iç savaşta ABD ve SSCB'nin büyük rol oynadığı iddia edilebilir. Bu anlamda Angola'da, Angola Halk Kurtuluş Hareketi (AHKH), Angola Ulusal Kurtuluş Cephesi (AUKC), ve Angola Tam Bağımsızlık Ulusal Birliği (ATBUB) gibi birbirleriyle çatışan örgütlenmelerin bulunması kıta dışı devletler için büyük bir fırsat olmuştur. Bu minvalde ABD ve Güney Afrikalı Birlikleri; AUKC ile ATBUB örgütlerini desteklerken SSCB ve Kübalı askerler de AHKH' yi desteklemişlerdir. Nitekim AUKC ve ATBUB' a karşı AHKH hem başarılı olmuş hem de Angola bağımsız devletinin kurulmasında büyük bir rol oynamıştır.⁴⁰⁷

İzlenen bu politikalar sonucunda Angola'da Angola Ulusal Kurtuluş Cephesi (AUKC), Angola Halk Kurtuluş Harekâtı (AHKH) ve Angola Tam Bağımsız Ulusal Birliği'nin (ATBUB) Mozambik'te ise; en büyük parti olan Mozambik Kurtuluş Cephesi (MKC), Portekiz'in etkisini kaybetmesi ile birlikte komünist bloğuna yakın bir yaklaşım içerisine girmişlerdir.⁴⁰⁸

Zimbabve'de yaşanan iç karışıklık ise hem SSCB'nin hem de Komünist Çin'in işine yaramıştır. Bu doğrultuda, Joshua Nkomo liderliğindeki Zimbabve Afrika Halk Birliği (ZAHB) SSCB'ye, Robert Mugabe liderliğindeki Zimbabve Afrika Ulusal

⁴⁰⁵ Best, *a.g.e.*, ss. 450-451.

⁴⁰⁶ <http://www.uhim.org/images/karne/1309770217.pdf> Erişim Tarihi: 09.12.2015.

⁴⁰⁷ Ana Leao and Martin Rupiya, "A Military History of The Angolan Armed Forces From The 1960s Onwards As Told By Former Combatants", https://www.issafrica.org/pubs/Books/Evol_Revol%20Oct%2005/Chap1.pdf Erişim Tarihi: 11.12.2015.

⁴⁰⁸ Ahmet Kavas, "Mozambik", <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/pdf/c30/c300192.pdf> Erişim Tarihi: 10.12.2015.

Birliği (ZAUB) de Çin'e (komünist bloğa) yakın politikalar izlemiştir.⁴⁰⁹ Zimbabwe'de yaşanan bu durum neticesinde bu ÷lke, sömürgeci Avrupalı devletler tarafından SSCB ve Çin'in birer kuklası olarak gör÷lmüştür.⁴¹⁰

Soğuk Savaş, Afrika'nın sadece güney ve batı kısımlarında etkili olmamıştır. Sovyetlerin etki alanını genişletmeye çalıştığı Doğu Afrika'da da etkisini göstermiştir. Bu kapsamda Etiyopya örnek gösterilebilir. 1974 yılında Etiyopya'da çıkan iç karışıklık 1975'te askerî darbenin yaşanmasına sebebiyet vermiştir. Bu durum sonucunda Etiyopya İmparatoru Haile Selassie tahttan indirilmiş ve yönetim askerî bir konseyin eline geçmiştir.⁴¹¹

Bu askerî konseyin sosyalist fikirlere sahip olması, Sovyetlerin Etiyopya üzerinde etkisini arttırmasına olanak sağladı. Fakat görünürde sosyalist olursa da daha çok Marksist görüşlere sahip danışmanlardan faydalanmaya çalışılmıştır.⁴¹² Etiyopya'nın sol eğilimli bir yol izlemesi Amerika ile olan ilişkilerin de bozulmasına neden olmuştur.⁴¹³ 1977 yılında iktidara gelen Mengitsu Haile Mariam'ın benimsediği Marksist-Leninist görüş diğer komşu devletlerin ilgisini Etiyopya yönetiminin üzerine çekmiştir. Özellikle aralarındaki sınır anlaşmazlıkları ve Etiyopya'da yönetimin değişmesi üzerine ilişkiler iyice gerilmiştir.⁴¹⁴

Somali'nin, Etiyopya'ya savaş açması ile Sovyetlerle olan iyi ilişkileri de bozulmuştur. Bu süreçte Etiyopya'da 'sol eğilimli yeni bir rejim' olmasından dolayı SSCB açık bir şekilde Etiyopya'yı desteklemiştir. Somali'nin Etiyopya'ya karşı izlediği olumsuz politikalar sonucu Sovyetler Mogadişu (Somali'nin başkenti) yönetimi ile ilişkilerini kesmiştir. Bu dönemde Etiyopya'nın yanında yer alan Sovyetler, ciddi oranda Etiyopya'ya silah yardımında bulunmuştur.⁴¹⁵ Fakat 1975'ten 1991 yılına kadar sol eğilimli bir politikanın etkisinde kalan Etiyopya'nın, bu

⁴⁰⁹ Best, *a.g.e.*, s. 450.

⁴¹⁰ Thomas, *a.g.e.*, ss. 12-14.

⁴¹¹ Best, *a.g.e.*, s. 451.

⁴¹² Özey, *a.g.e.*, ss. 364-365.

⁴¹³ Hyden, *a.g.e.*, s. 22.

⁴¹⁴ Özey, *a.g.e.*, s. 364.

⁴¹⁵ Best, *a.g.e.*, s. 451.

tarihten sonra oluşan koalisyon grupları ile birlikte sol eğilim içeren politikalardan uzaklaşmaya çalıştığını da vurgulamak gerekir.⁴¹⁶

Genel olarak, Soğuk Savaş'ın en önemli aktörleri olan ABD, SSCB ve Çin'in Afrika kıtasındaki rekabetlerinin temelinde ekonomik gücü elinde bulundurma isteğinin olduğu ileri sürülebilir. Bu anlamda emperyalizmin ekonomik sömürsünü iyi değerlendiren Çin, ABD ve SSCB'den farklı politikalar izlemiştir. ABD ve SSCB'nin izlediği politika, emperyalizmin ekonomik sömürsünden çok siyasal bir sömürü politikasıdır. Bu durum ise SSCB'nin Afrika devletlerinin iç siyasetine müdahalede bulunmasının yolunu açmıştır. Fakat genelde Soğuk Savaş boyunca ABD tarafından izlenen politikalar SSCB'nin etki alanını daraltmıştır. Çünkü Angola'daki iç karışıklıklarda ABD'nin Güney Afrikalı birliklerle SSCB'ye karşı Angola'ya tam destek vermesi, aynı şekilde SSCB'nin öncülüğünde kurulan Karşılıklı Ekonomik Yardım Konseyi'ne Mozambik'in alınmaması da SSCB'nin Afrika'daki etkisini kırmıştır. Ayrıca Etiyopya'nın iç işlerinde yaşanan kalıcı sorunların buradaki Marksist-Leninist görüşü de zayıflattığı belirtilebilir. Kısacası Soğuk Savaş'ın Afrika kıtasında SSCB için olumlu bir hava oluşturmadağının altı çizilebilir. Bu süreçte Çin'in siyasi politikalar yerine ekonomik yardım paketleri oluşturması, Çin'i Afrika kıtasında vazgeçilmez bir aktör konumuna getirmiştir.

3.3.2. Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Afrika

1990'lı yıllardan itibaren SSCB'nin yıkılması, iki kutuplu sistemin son bulması, Berlin Duvarı'nın yıkılması, Doğu ve Batı Almanya'nın birleşmesi, küreselleşme olgusunun hız kazanması ve Afrika'daki iç savaflara dış devletlerin daha da çok karışmaya başlaması ile Yeni Bir Dünya Düzeni'nin oluşmaya başladığı göze çarpmaktadır.⁴¹⁷

Fakat yaşanan bu olaylar neticesinde dünya gündemine damgasını vuran "Küreselleşme" gibi bazı olgular Afrika açısından eski sömürgecilik faaliyetlerinin kılıf değiştirilerek devam ettirilmeye çalışılması olarak algılanmıştır. Bu yeni

⁴¹⁶ <http://www.mfa.gov.tr/etiopya-siyasi-gorunumu.tr.mfa> Erişim Tarihi: 12.12.2015.

⁴¹⁷ Tepebaş, a.g.e., s. 19.

versiyon sömürgeciliğin odağında ise ekonomik emperyalizmi benimseyen Çin yer almıştır.⁴¹⁸

Soğuk Savaş boyunca Afrika'nın daha çok ABD ve SSCB'nin etkisi altında kaldığı ileri sürülebilir. Nitekim SSCB'nin yıkılması ile birlikte, iki kutuplu bir yapıdan çok kutuplu bir yapıya geçiş sağlanmış ve Afrika başta olmak üzere dünyanın farklı bölgelerinde Avrupa'nın güçlü devletleri ile Çin'in etki alanları genişlemeye başlamıştır. 1990'lardan sonra Afrika'daki etki alanını genişleten Çin'in, siyasal faaliyetlerden çok ekonomik emperyalizm odaklı bir dış politika benimsediği belirtilmiştir.⁴¹⁹

Bu bağlamda Çin'in, Soğuk Savaş'ın bitmesi ile birlikte Afrika konusunda aktif bir politika üretmeye başladığı söylenebilir. Bu kapsamda Çin daha çok şirketler aracılığıyla bu politikaları hayata geçirmeye çalışmıştır.⁴²⁰ Dünyanın önemli ekonomik gücünü elinde bulunduran Çin, dekolonizasyon süreciyle bağımsız olan Afrika devletlerine ekonomik anlamda büyük yardımlarda bulunmuştur. Afrikalı liderlerin dikkatini çeken Çin'in bu tutumu, Afrika-Çin ilişkilerinin olumlu yönde gelişmesine yol açmıştır. 1997 yılında 30 Afrika ülkesi liderlerinin Çin'i ziyaret etmesi de buna örnektir.⁴²¹

Çin'in 2006 Yılı'nı, 'Afrika Yılı' olarak ilan etmesi kıta ile olan ilişkilerin ne derece olumlu olduğunun bir göstergesidir. Nitekim Çin-Afrika ilişkilerinin karşılıklı ekonomik işbirliğine dayanması 1999 yılında bu ilişkilerdeki ticaret hacmini 6,5 milyar dolara çıkarmıştır. Bu doğrultuda geliştirilen ilişkiler, Çin'i Afrika kıtasıyla bütünleşmeye yöneltmiştir.⁴²²

Afrika'nın enerji ve petrol başta olmak üzere doğalgaz ve diğer maden yatakları bakımından da zengin olması, kıtayı küresel ekonomik alanda değerli hale getirmiştir. Uluslararası Enerji Ajansı'nın (UEA) verilerine göre; Afrika dünya doğal

⁴¹⁸ A.g.e., s. 20.

⁴¹⁹ http://news.xinhuanet.com/english2010/china/2011-04/21/c_13839683_21.htm Erişim Tarihi: 16.12.2015.

⁴²⁰ Sara Lengauer, "China's foreign aid policy: Motive and method", *Culture Mandala: The Bulletin of the Centre for East-West Cultural and Economic Studies*, Vol: 9, Issue 2, 2011, s. 32.

⁴²¹ Okur, a.g.e., s. 130.

⁴²² A.g.e., s. 130.

gaz rezervinin %8'ine, petrol rezervinin %10'una, uranyum, elmas, kobalt rezervlerine ve küresel altın üretim oranında da %22'lik bir paya sahiptir. Bu durum Afrika'nın küresel güçler tarafından sürekli elde tutulmak istenmesi ile gündemde kalmasına neden olmuştur.⁴²³

Dünyanın en yüksek nüfus oranına sahip olan Çin'in hem enerji hem de petrol bakımından da önemli bir tüketici olması Çin'in Afrika ülkeleri için büyük bir pazar olarak düşünülmesini sağlamıştır. Buna karşılık Çin de enerji ve petrol açısından zengin olan Afrika ülkeleriyle ilişkilerin daha istikrarlı ve ileri düzeyde olmasına dikkat etmiştir. Bu bağlamda Çin, enerji veya petrol alanında zengin olan Kongo, Cezayir, Sudan, Angola, Nijerya, Nijer, Çad ve Libya gibi ülkelerle antlaşmalar imzalamıştır.⁴²⁴

Aslında Çin'in Afrika politikasını, olumlu yönde şekillendiren gelişmelerin Soğuk Savaş döneminden beri süregeldiği belirtilebilir. Çünkü Soğuk Savaş dönemi boyunca diğer kıta dışı devletlerin Afrika'nın toprak bütünlüğüne ve egemenlik haklarına müdahalede bulunmaya çalışması, Çin'in daha çok ekonomik bir politika izlemesine sebebiyet vermiştir. Bu bağlamda Çin, Afrika'ya yönelik politikalar üretirken; toprak bütünlüğü ve egemenlik hakları başta olmak üzere, içişlerine müdahale etmeme, karşılıklı ekonomik işbirliği, barışçıl bir ortam için mücadele ve karşılıklı saldırmazlık ilkelerinin hâkim olduğu bir dış politika izlemeye çalışmıştır.⁴²⁵

Genel anlamda kıta dışı ülkelerin Afrika politikasındaki en nihai hedefleri Afrika'daki zengin kaynaklara sahip olmaktır. Böylece ülkelerini ekonomik anlamda refaha kavuşturabileceklerdi. Bu durumu ise, Soğuk Savaş dönemi ve sonrasında iyi bir strateji ile sürdürülebilir bir politika haline getirenin Çin olduğu söylenebilir. Bilindiği üzere 2006 yılını 'Afrika Yılı' olarak ilan eden Çin, bir yıl sonra (2007 yılında) Afrika ülkelerini ziyaret ederek ekonomik konular ağırlıklı olmakla birlikte bu ülkelerle askerî konularda da bazı antlaşmalar yapmıştır. Ayrıca 2009 sonu itibarı

⁴²³ Hasan Öztürk, Hatice Eke, "Gelecek Vadeden Kıta: Afrika", *BİLGESAM*, Rapor No: 70, Aralık 2015, s. 3.

⁴²⁴ Lengauer, *a.g.e.*, ss. 60-62.

⁴²⁵ Çağdaş Üngör, "Çin ve Üçüncü Dünya", *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, No:41, Ekim 2009, ss. 29-30.

ile 35 Afrika ülkesinin Çin'e olan 3 milyar dolarlık borcunu da kayıtlardan silmiştir.⁴²⁶

Silinen bu borç yerine 13 milyar dolarlık yeni bir kredinin açılması Afrika ülkelerini Çin ile ticari ilişkileri yoğunlaştırmaya yöneltmiştir.⁴²⁷ Enerji veya petrol bakımından zengin olan Afrika devletlerinden Kongo, Mao'nun Çin'i için çok önemli bir yere sahipti. Çünkü Kongo sadece enerji ve petrol kaynaklarıyla değil aynı zamanda askerî amaçlı kullanılan uranyum maden yataklarıyla dünyanın en zengin ülkelerinden biri olarak bilinir.⁴²⁸

Uranyum aynı zamanda 'nükleer silah yapımında kullanılan' temel kaynaktır. Ancak Çin'in, Kongo'nun yanı sıra Sudan, Nijerya ve Angola'ya da önemli yatırımlar yaptığı bilinmektedir. Sudan'da enerji sektörü alanında 3 milyar dolarlık yatırım yapan Çin, kısa süre içerisinde günde 300 bin varil petrol çıkaran Nile Petroleum Operating Company'nin %40 hissesini almıştır.⁴²⁹

Çin, enerji sektörü alanında yaptığı yatırımlarda en büyük payı Sudan'a ayırmıştır. Angola ve Nijerya'da ise; petrol konusunda önemli adımlar attığı görülmüştür. Nijerya'dan petrol almaya çalışan Çin'in, Nijer havzasındaki petrol yataklarına yatırımlar sonucu Nijer havzasındaki petrol yatağının %45'lik hissesini 2,3 milyar dolar karşılığında Nijerya'dan satın almıştır.⁴³⁰

Sudan ve Nijer havzalarında enerji alanında söz sahibi olmaya çalışan Çin'in, aynı zamanda Angola'nın açık denizdeki petrol alanlarına da yatırımlar yaparak Angola ile işbirliğine gittiği göze çarpmıştır. Bunun yanı sıra Çin; Angola ve Sudan başta olmak üzere Çad ve Cezayir'den de petrol ihtiyacının %25'lik kısmını karşılamaya devam etmektedir.⁴³¹

⁴²⁶ http://news.xinhuanet.com/english2010/china/2011-04/21/c_13839683_9.htm Erişim Tarihi: 17.12.2015

⁴²⁷ Okur, *a.g.e.*, ss. 130-131.

⁴²⁸ Chuka Eureka, "The Forum on China-Africa Cooperation (FOCAC): A Framework for China's Re Engagement with Africa in the 21st Century", *Pakistan Journal of Social Sciences*, Vol 30, No 2, Eylül 2010. s. 208.

⁴²⁹ Okur, *a.g.e.*, s. 131.

⁴³⁰ *A.g.e.*, s. 131.

⁴³¹ *A.g.e.*, s. 131.

Çin'in, küresel ekonomik bağlamda gerçekleştirmeye çalıştığı faaliyetler kıta dışı devletler tarafından olumsuz karşılanmıştır. Özellikle bu durum ABD ile Çin arasında önemli bir tartışma konusu olmuştur. Bilindiği üzere ABD'nin Afrika'daki faaliyetlerinin yoğunlaşmasına öncülük eden devlet Liberya'dır. Bu kapsamda ABD, Afrika'nın daha çok askerî ve güvenlik yapılanmalarında söz sahibi olmaya çalışmıştır.⁴³² 2007'de temelleri atılan ve 2008 yılında Liberya ve komşu ülkelerin güvenliğini korumak amacıyla ABD'nin kurmuş olduğu AFRICOM askerî birliklerinin güvenlik anlayışının temelinde yatan ana düşünce, Çin'in faaliyetlerine engel olmaktır. Bu durum ise, ABD-Çin ilişkilerine olumsuz yönde yansımıştır.

Bu anlamda ABD, AFRICOM ile askerî ve güvenlik yapılanmaları üzerinden enerji ve petrol yataklarını elde etmeye çalışarak Çin'in etki alanını daraltmaya çalışmıştır. Nitekim ABD'nin AFRICOM'a dayanarak şirketler kurması da bu amaca yönelik bir stratejiydi. İkinci bölümün ABD kısmında da belirtildiği gibi, büyük petrol devlerinden biri olan Exxon'un⁴³³ Afrika'daki faaliyet alanının geniş olması, ABD için büyük önem arz etmektedir.

Çünkü Exxon petrol şirketi, Çin ve diğer güçler tarafından önemli bir rakip olarak görülmektedir. Fakat Afrika kıtasının genelinde Çin'in, ABD'den daha fazla şirketlere sahip olduğunu da söylemek mümkündür. Bu doğrultuda Afrika kıtasında 1000'e yakın Çin şirketlerinin bulunduğu ve aktif faaliyetler yürüttüğü bilinmektedir.⁴³⁴

ABD'nin Afrika'ya yönelik politikalarının yoğunlaşmasına yol açan önemli bir isim ise, 2008 yılında ülkenin ilk Afro-Amerikan kökenli Başkanı seçilen Barack H. Obama'dır. Afrika kökenli olan Obama'nın kıtaya yönelik politikalarının ekonomik anlamda Çin'le benzerlik gösterdiğini söylemek mümkündür. Çünkü ABD'nin Afrika ile tanışmasından bu yana en fazla ekonomik yardım ve yatırımların Obama döneminde gerçekleştiği görülmektedir.⁴³⁵

⁴³² Euka, *a.g.e.*, s. 210.

⁴³³ <http://www.exxon.com> Erişim Tarihi: 26.10.2015

⁴³⁴ Martin Jacques, *When China Rules The World: The End of the Western World and the Birth of a New Global Order*, London: Penguin Books (Second Edition), 2012, s. 421.

⁴³⁵ Okur, *a.g.e.*, s. 134.

Obama'dan önce 2006 yılında kıtaya yapılan yardım yaklaşık 1,5 milyar dolar iken Obama döneminde 2011 yılıyla beraber bu miktarın 7 milyar dolara kadar yükseldiği ve halende yükselmekte olduğu görülmektedir. ABD, 2011 yılından itibaren 50'ye yakın (neredeyse Afrika'nın tamamı) Afrika ülkesine yönelik yatırımlarını artırmıştır. Bu minvalde Doğu ve Orta Afrika bölgelerine 8 milyar dolarlık bir yardım paketinin aktarıldığı belirtilmektedir. Aynı şekilde Güney Afrika ülkelerine de yaklaşık 2,5 milyar dolarlık yardımın yapıldığı ifade edilmektedir.⁴³⁶ Bu bağlamda Çin'in Afrika üzerindeki etkisini azaltmaya çalışan ABD'nin, askerî ve güvenlik yapılanmasından, ekonomik bir yapılanmaya doğru yol aldığını da söylemek mümkündür.

ABD'nin yanı sıra Fransa ve İngiltere gibi Avrupalı güçlerin de Çin'e karşı politikalar üretmeye çalıştıkları görülmüştür. Çünkü Çin; ABD, Fransa, İngiltere ve diğer kıta dışı devletlerin benimsediği sert güç kullanma politikasından uzak durarak, yumuşak güç kullanma politikası izlemiştir. Bu doğrultuda Çin'in Afrika'da ekonomik yardım ve yatırımlar yapması Çin'i bölgede büyük bir güç haline getirmiştir. Fransa başta olmak üzere ABD ve diğer Batılı ülkeler için büyük bir tehdit olarak görülen Çin, Afrika devletleri tarafından bir fırsat olarak değerlendirilmiştir.⁴³⁷

Çünkü kıta dışı her devlet, askerî kuvvet içerisinde faaliyet gösterirken Çin ekonomik yardım ve yatırım faaliyetleri içerisinde olmuştur.⁴³⁸ Ancak bu fırsat algısının bazı Afrika ülkeleri için iyi sonuçlar doğurduğu söylenemez. Nitekim 2010 yılında Nijer'de gerçekleştirilen askerî bir darbenin arka planı incelendiğinde, Nijer Devlet Başkanı'nın petrol ve uranyum ticareti konusunda kapılarını Çin'e açması sonucu, kıta dışı Batılı ülkelerin yardımıyla Nijer'de askerî bir darbe gerçekleştirilmiş ve yönetim değişmiştir.⁴³⁹

İkinci bölümün Fransa kısmında da belirtildiği gibi Fransa, Afrika'nın bazı önemli bölgelerinde hem üs kurmuş hem de deniz yolları üzerindeki nüfuzunu

⁴³⁶ Ted Dagne, "Africa: U.S. Foreign Assistance Issues", *ABD Kongresi Araştırma Servisi*, 15 Eylül 2011, s. 2. <http://www.fas.org/sfp/crs/row/RL33591.pdf> Erişim Tarihi: 17.12.2015.

⁴³⁷ Okur, *a.g.e.*, ss. 129-132.

⁴³⁸ Dagne, *a.g.e.*, ss. 2-6.

⁴³⁹ Ferhavi, *a.g.e.*, s. 58.

artırmıştır. Ancak Çin'in, Afrika içlerindeki faaliyetlerinden Afrika sahillerine yönelmesi Fransa'yı tedirgin etmiştir. Bu yüzden son yıllarda Fransa'nın Çin'e karşı aldığı askerî tedbirler artmıştır.⁴⁴⁰ Öte yandan 2008 yılında Fransız Savunma Bakanlığı tarafından yayınlanan Beyaz Kitap'ta, Afrika'da sömürge geçmişleri olmayan Çin, Hindistan ve ABD gibi yeni aktörlerin kıtada etkinliklerini artırmaya başlamasının, Fransa için büyük bir tehdit olduğu vurgulanmıştır.⁴⁴¹

Özellikle Çin'in hem Doğu Afrika hem de Güney Afrika üzerinden Afrika'ya yerleşmeye çalışması, Fransa'yı ciddi önlemler almaya sevk etmiştir. Fransa'nın, Cibuti'deki üssü ile Doğu Afrika'da deniz yollarının güvenliğini sağlaması, Madagaskar yönetimindeki etkisi ile Afrika'nın güney kesimini koruması ve Mali üzerinden de Batı Afrika deniz sahillerinde aktif rol üstlenmesi aldığı önlemlerden bazılarıdır.⁴⁴² Bununla da kalmayıp, Çin'in 'stratejik çevreleme' faaliyetlerine karşılık Fransa, 2009'da Birleşik Arap Emirlikleri'nde yeni bir deniz üssü inşa etmeye başlamıştır. 2011 yılında ise Cibuti ile daha önceden yapmış olduğu savunma anlaşmasını yenilenmiştir.⁴⁴³

Bu doğrultuda Fransa'nın üstün olduğu deniz kuvvetlerinde de asker sayısını artırdığı bilinmektedir. Dakar'da (Senegal'in başkenti) 1200 asker, Abidjan'da (Fildişi Sahili'nin eski başkenti) 1000 asker, Libreville'de (Gabon'un başkenti) 800 asker, Cibuti'de 2700 asker bulundurduğu ve Mauritius adalarında ise deniz manevrası (manevra: denizde çatışmaya karşı savunulan yer) inşa etmeye çalıştığı bilinmektedir.⁴⁴⁴ Çin'e karşı Batılı güçlerin de desteğini almaya çalışan Fransa, Çin'in etkisini engellemeye yönelik ABD ile birlikte, Hindistan ile de anlaşma yapmıştır.⁴⁴⁵

Kenya, Tanzanya, Uganda, Zimbabwe, Zambiya ve Güney Afrika Cumhuriyeti'nin yer aldığı Doğu ve Güney Afrika Bölgesi'nin yanı sıra Gana,

⁴⁴⁰ Lengauer, *a.g.e.*, ss. 30-33.

⁴⁴¹ Fuad Ferhavi, "Afrika'da Küresel Rekabet: Mali Krizi", *USAK*, Rapor No: 13-03, Nisan 2013, s.56.

⁴⁴² Okur, *a.g.e.*, ss. 97-99.

⁴⁴³ Tepebaş, *a.g.e.*, ss. 60-63.

⁴⁴⁴ Ferhavi, *a.g.e.*, s. 56.

⁴⁴⁵ Melek Fırat, "Hindistan'ın Afrika Politikası", *Ankara Üniversitesi Afrika Çalışmaları Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 2, Bahar 2012, s. 39.

Gambiya, Nijerya vs. gibi Batı Afrika Bölgesi ile Afrika'nın diğer bölgelerinde etkili olan İngiltere'nin de Çin'i önemli bir tehdit unsuru olarak gördüğü bilinmektedir.⁴⁴⁶ Çin'in Batı Afrika'ya yönelmesi ile birlikte Afrika'nın en önemli ülkelerinden biri olan ve dekolonizasyon sürecinde önemli bir politika uygulayan Gana da, Çin'in stratejik çevreleme politikasına müdahil olmuştur. Bu durum ise İngiltere tarafından olumsuz karşılanmıştır. Çünkü İngiltere'nin eski sömürgelerinden biri olan Gana, 'altın, elmas ve petrol' üretiminde önemli bir paya sahipti ve İngiltere'nin denetiminde yer alıyordu.⁴⁴⁷

Nitekim Gana, Afrika kıtasının tarihini derinden etkilediği kadar İngiltere'nin tarihinde de önemli bir etki bırakmıştır. Bu anlamda, İngiltere-Gana ilişkilerini uzun bir tarihî geçmişe dayandırmak mümkündür. 1600'lü yıllardan itibaren oluşan ilişkiler 1821'de İngiliz Avam Kamarası tarafından Batı Afrika bölge sorumlusu olarak atanan Sir Charles McCarthy'nin başarılı bir politika izlemesi ile geliştirilmiştir. 1844 yılında ise bugünkü Gana'nın⁴⁴⁸ da yer aldığı Batı Afrika bölgesinin bir kısmı İngilizlerin denetimine girmiştir. Böylece İngiltere ve Afrika arasındaki ilişkiler canlılık kazanmıştır.⁴⁴⁹

1884-85 Berlin Afrika Konferansı kararlarından sonra 1906 yılında bugünkü Gana'nın sınırları İngilizler tarafından belirlendi. İngilizlerin sömürgesi olan bu ülke altın üretiminde Afrika'nın ikinci büyük madenine sahipti. Bu anlamda Gana adını almadan önce 'Altın Sahili' olarak anılmaktaydı. Dekolonizasyon süreci, 6 Mart 1957⁴⁵⁰ tarihinde Altın Sahili'nin İngilizlerin denetiminden kurtularak bağımsızlığını kazanmasına yol açmıştır. Böylece ülkenin ismi değiştirilerek Gana olmuş ve bağımsızlığın sembolü olan lider Kwame Nkrumah ülkenin ilk başkanı olmuştur.⁴⁵¹

⁴⁴⁶ Yalın Alpay, "Çin Afrika'da Ne Yapıyor", http://tasam.org/Files/Icerik/File/cin_afrikada_ne_yapiyor_94dfb679-9030-48a3-aafe-6a0646a55dc4.pdf ss. 9-10. Erişim Tarihi: 20.12.2015.

⁴⁴⁷ Yılmaz Altuğ, *Çin Sorunu*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1995, s. 180-183.

⁴⁴⁸ Ülke; 'Gana' ismini almadan önce 'Altın Sahili' ismini taşımaktaydı. İngilizler tarafından Ashanti İmparatorluğu'nun yenilmesiyle buraya 'Altın Sahili' ismi verildiği bilinmektedir. Nitekim Kwame Nkrumah tarafından bağımsızlık elde edilince ülke, 'Gana' ismini almıştır.

⁴⁴⁹ İzzettin Artokça, "Gana Cumhuriyeti", *Afrika Ülke Raporları 2*, 2012, s. 8.

⁴⁵⁰ Hazar, *a.g.e.*, s. 44.

⁴⁵¹ Artokça, *a.g.e.*, s. 9.

Bağımsızlıktan hemen sonra Gana, hem BM'ye hem de İngiliz Milletler Topluluğu'na üye olmuştur. İngilizlerin devam eden etkisi ise Nkrumah'ın Pan-Afrikanizm ve Bağlantısızlık fikirlerini benimsemesiyle kırılmaya başlamıştır. Afrika sosyalizmi gibi düşüncelere yakın olmaya çalışan Nkrumah, Çin ile ikili ilişkileri geliştirmeye çalışmıştır. Bu durum İngiltere ve diğer Batılı ülkeler tarafından hoş karşılanmamıştır.⁴⁵²

Soğuk Savaş döneminde başlayan Çin-Gana ilişkileri, hem iki kutuplu bir sistemin oluşturduğu tehditten hem de Gana'da meydana gelen iç karışıklıklardan dolayı fazla bir ilerleme kat edememiştir. Ancak Soğuk Savaş sonrası dönemde oluşan yenedünya düzeni ile Çin-Gana ilişkilerinin ekonomik anlamda gelişme gösterdiği görülmüştür. Bu anlamda 2000'li yıllardan itibaren Çin yatırımlarında artma gözlemlenmiştir. 2001 yılında 6,93 milyon dolar yatırım yapan Çin'in, 2002 ile 2004 yılları arasında bir düşüşe gitmesinin ardından tekrar 2005 yılında 17,87 milyon dolarlık bir yatırım ile Gana'da aktif bir ekonomik iyileştirme siyaseti güttüğü göze çarpmıştır.⁴⁵³

Gana'daki Çin şirketlerinin yatırımlarını genel olarak, imalathaneler, turizm ve ihracat üzerinden yaptığı bilinmektedir.⁴⁵⁴ Çin etkisinin büyüme göstermesi sonucunda ABD de bölgede, diplomatik ilişkileri geliştirmenin yanı sıra ekonomik ilişkileri de geliştirmeye çalışmıştır. Bu minvalde Cargill, Coca Cola, Newmont, Ralston Purina, Star-Kist, A.H.Robins, Sterling, Pfizer, Motorola, Stewart & Stevenson, Price Waterhouse Coopers, United Airlines, Delta Air Lines ve National Cash Register⁴⁵⁵ gibi şirketler aracılığıyla yatırım yapan ABD'nin Gana'da bulunması İngiltere-Çin arasındaki rekabete bir üçüncü oyuncunun katılmasına yol açmıştır.

İngiltere'nin Gana'da uzun bir tarihî geçmişi olmasına rağmen, Gana'nın son yıllarda Çin ve ABD'nin ekonomik çevreleme politikasına müdahil olması İngiltere'yi harekete geçirmiştir. Böylece İngiltere de Çin ve ABD tehlikesine karşın Gana'da büyük yatırımlar için sermaye ayırmaya başlamıştır. Daha çok maden ve

⁴⁵² Artokça, *a.g.e.*, ss. 9-10.

⁴⁵³ Dela Tsikata, Ama Pokuaa Fenny, Ernest Aryeetey, "China – Africa Relations: A Case Study of Ghana", *Institute of Statistical, Social and Economic Research University of Ghana*, January 2008, s.6.

⁴⁵⁴ Tsikata, *a.g.e.*, s. 9.

⁴⁵⁵ Artokça, *a.g.e.*, s.16.

enerji sektöründe yatırımlar yapan İngiltere'nin Gana'daki yatırımları 750 milyon doları geçtiği ve kıta dışı diğer güçlere oranla büyük bir paya sahip olduğu bilinmektedir.⁴⁵⁶

Bu bağlamda Gana, 2000'li yıllardan sonra Çin ve ABD gibi büyük güçlerin ekonomik çevreleme politikalarında önemli bir yer edinse de, İngiltere'nin eski sömürge alanını bırakmadığı ve ekonomik etkenler başta olmak üzere bu bölgede emperyalist kültürel faaliyetlerini devam ettirmeye çalıştığı görülmektedir. Gana'nın resmî dil olarak İngilizceyi kullanması,⁴⁵⁷ yönetimde İngiliz siyasal sistemine benzer bir yol izlemesi ve daha çok İngiliz firmaları ile işbirliği içerisinde olması, ülkede İngiltere'nin etkisinin hâlâ devam ettiğinin bir göstergesidir.⁴⁵⁸

Sonuç olarak SSCB'nin yıkılması, Berlin Duvarı'nın çökmesi ile Doğu-Batı Almanya'nın birleşmesi, Çin Halk Cumhuriyeti'nin dünya coğrafyasına hızla yayılması ve ABD'nin tek güç olma arzusu, eski Avrupalı sömürgeci güçlerin nüfuzunu tekrar artırmak istemeleri, dekolonizasyon süreci ile bağımsız olan devletlerle anılmaya başlayan az gelişmişlik sorunu vb. gibi olayların meydana gelmesi dünya gündemini derinden etkilemiştir. Bu süreçte alanını hızla genişleten Çin, eski sömürgeci devletler üzerinde büyük bir endişe oluşturmuştur. Bu etkinin daha çok Afrika'da ortaya çıkması, kıtayı büyük bir rekabet alanı haline getirmiştir. Soğuk Savaş sonrası dönemde ekonomik yapılanma Afrika devletleri için büyük bir gündem maddesi haline gelmiştir Dekolonizasyon süreci ile bağımsız olan bu devletler için sadece ekonomik yapılanma değil aynı zamanda sınır güvenliğinin sağlanması, siyasi yönetimlerin oluşturulması ve dış yardımların yapılması gibi konular da gündemde yer etmiştir.⁴⁵⁹

Nitekim Çin kısa sürede stratejik çevreleme politikası adı altında yumuşak güç siyasetini izleyerek Afrika devletlerine ekonomik durumlarını iyileştirebilmeleri için hem yardım hem de yatırımlarda bulunmuştur. Ekonomik yatırımlarını artıran Çin,

⁴⁵⁶ Yücel Akova, *Gana Ülke Raporu*, Ankara: Mart 2011, s. 10.

⁴⁵⁷ Artokça, *a.g.e.*, s. 18.

⁴⁵⁸ Okur, *a.g.e.*, ss. 178-179.

⁴⁵⁹ Thomas Lum, Hannah Fischer, Julissa Gomez-Granger, Anne Leland, *China's Foreign Aid Activities in Africa, Latin America, and Southeast Asia*, ABD Kongresi Araştırma Servisi, s. 9, 25 Şubat 2009, <http://www.fas.org/sgp/crs/row/R40361.pdf> Erişim Tarihi: 18.12.2015.

Afrika’da siyasal yönetimleri, askerî birlikleri, güvenlik bölgelerini, firma alanlarını ve eğitim kurumlarını büyük oranda etkilemiştir. Bu durum askerî ve güvenlik alanlarında öncülük yapan ABD’yi, siyasal yönetimlerde söz sahibi olan Fransa ile İngiltere’yi rahatsız etmiştir. Fakat Çin bu durum karşısında hız kesmeden stratejik çevreleme politikasını devam ettirmeye gayret göstermiştir. Nitekim 2000’li yıllardan itibaren Afrika’nın ekonomik yapılanmasında Çin, askerî ve güvenlik yapılanmasında ABD, siyasal ve kültürel yapılanmasında İngiltere ile Fransa, Marksist-Leninist görüşlerinin egemen olduğu Doğu Afrika ülkelerinin sosyalist yapılanmasında ise Rusya Federasyonu’nu rol oynamaktadır.⁴⁶⁰

⁴⁶⁰ Üngör, *a.g.e.*, s. 31.

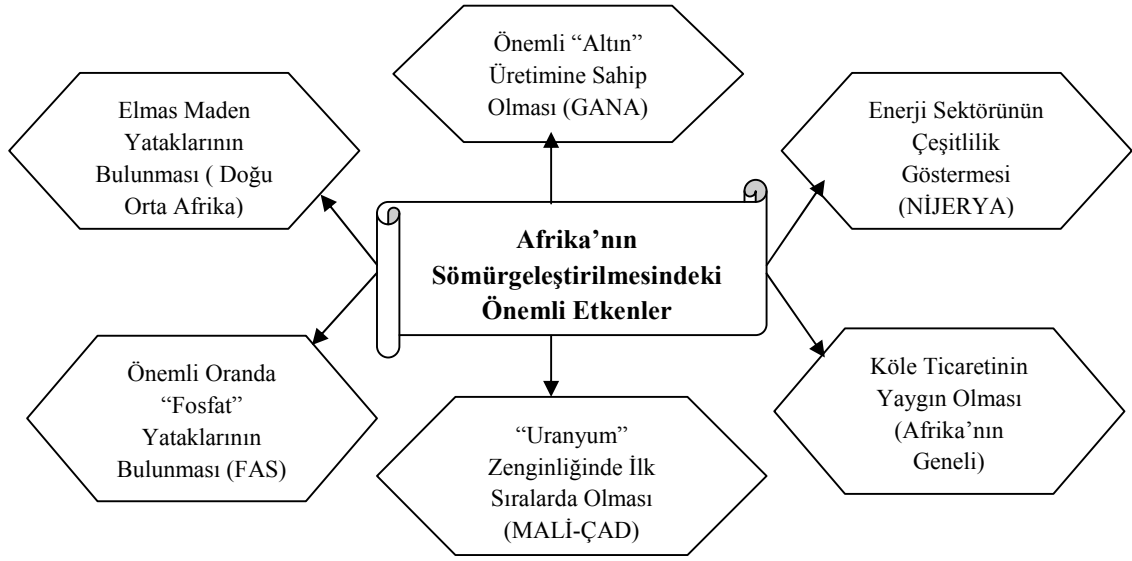
BÖLÜM DEĞERLENDİRMESİ

II. Dünya Savaşı sonrasında yayımlanan Atlantik Beyannamesi ile yeni bir dünya düzeni tekrar inşa edilmeye çalışılmıştır. Beyanname'nin en önemli etkisi ise “sömürge altında bulunan devletlerin siyasal egemenliklerine kavuş(turul)ması” olmuştur. Nitekim dekolonizasyon sürecinin başlaması ile başta Orta Asya olmak üzere Afrika ve dünyanın diğer bazı bölgeleri sömürge sisteminden kurtulmaya çalışmıştır.

Ancak dekolonizasyon süreci Afrika'ya planlanıldığı gibi huzur getirmemiştir. Çünkü dünyanın en önemli yeraltı ve yerüstü kaynaklarının çok nadir bulunduğu Afrika, sömürgeci güçler tarafından terk edilmek istenmemiştir. Bu ise günümüze kadar çatışmaların (askerî darbeler, iç karışıklık ve dış müdahale gibi.) devam etmesine sebebiyet vermiştir. Ayrıca 12 Mart 1947 tarihinde Soğuk Savaş'ın başlaması, iki kutuplu bir dünya düzeninin oluşması, Çin Halk Cumhuriyeti'nin kurulması gibi durumların neticesinde Afrika, sıcak çatışma bölgesi olma özelliğini korumuştur.

Soğuk Savaş'ın ABD-SSCB arasında bir güç gösterisi haline gelmesi iki süper gücün Afrika üzerinde egemenlik tesis etmelerine yol açmıştır. Böylece eski sömürgecilerinden kurtulmaya çalışan Afrika devletlerinin, yeni büyük güçlerle karşı karşıya kaldıkları görülmüştür. Bu anlamda BM ve AB gibi kuruluşlara başvuran Afrika devletleri, kıta sorunlarının geniş çaplı bir alana yayılmasına neden olarak çalışmaları ile kıtaya daha fazla devletin müdahale etmesine sebep olmuşlardır.

Nitekim Soğuk Savaş dönemi boyunca Afrika'da en çok ABD ve SSCB'nin etkili oldukları ileri sürülebilir. Fakat bilindiği üzere 1990'lı yıllarda meydana gelen olaylar, dünya coğrafyasının siyasal portresini derinden etkilediği kadar Afrika'yı da etkilemiştir. Çünkü SSCB'nin yıkılması, Almanya'nın birleşmesi ve çok kutuplu bir ortamın oluşması ile Afrika hem eski sömürgecileri tarafından hem de yeni sömürgeci devletler tarafından yoğun bir istilaya uğramıştır. Bunun temel nedenleri ise şöyle belirtilebilir;

ŞEKİL-XI: Afrika'nın Sömürülmesi (Bu şekil yazar tarafından çizilmiştir.)

Soğuk Savaş Sonrası dönemde, özellikle 2000'li yıllardan itibaren oluşan Çin etkisinin, kıtayı kısa süre içerisinde emperyalist ekonomik faaliyetlere dâhil ettiği göze çarpmaktadır. Çin'in Afrika'ya ekonomik yardımlarının artması, ticari firmaların oluşmasına, eğitim ve sağlık alanlarının genişletilmesine, yönetim anlayışlarının siyasi olarak etkilenmesine ve tekstil fabrikalarının kurulmasına neden olmuştur. Bu kapsamda faaliyet alanını genişleten Çin, kıta dışı diğer güçlerin dikkatini çekmiş ve bölgedeki rekabet artmıştır.

Aslında Afrika kıtası için mücadele içerisinde olan kıta dışı devletlerin, kıta ülkelerinin halkları için savaşmadıkları söylenebilir. Çünkü Afrika kıtası üzerinden yapılan savaşlar ve sömürgeleştirme politikalarının en nihai hedefi, kıtanın sahip olduğu yeraltı ve yerüstü kaynaklarını elde etmektir. Şekil XII' de görüldüğü gibi Afrika'nın dünyaca önemli madenlere sahip olması yüzyıllar boyu sömürgeleştirilmesine yol açmıştır. Bu sömürge faaliyetlerine müdahil olan kıta dışı güçlerin Afrika'daki madenlere ulaşabilmek için hem birbirleri ile hem de kıta içi kabile grupları ile çatışmalara sürüklendiği ifade edilebilir.

Sonuç itibariyle kıtada günümüzde birçok devlet tarafından ekonomik emperyalist faaliyetler başta olmak üzere, askeri, siyasi yönetim ve kültürel değişim gibi konular üzerinden emperyalist sömürü eylemleri devam etmektedir. Özellikle din faktörlü bir siyasi izlenimin Afrika'yı yapısal olarak derinden değiştirdiği

söylenebilir. Çünkü geçmiş konularda da belirtildiği gibi Kenya'nın ilk Devlet Başkanı olan Jomo Kenyatta'nın: *"Batılılar geldiklerinde ellerinde İncil, bizim elimizde topraklarımız vardı. Bize, gözlerimizi kapayarak dua etmeyi öğrettiler. Gözümüzü açtığımızda, bizim elimizde İncil, onların elinde topraklarımız vardı."* sözleri din faktörünün ne derece önem arz ettiğini göstermektedir. Kısacası Afrika'da doğal kaynaklar tükenmedikçe emperyalist güçlerin kıtadan ayrılmaları mümkün görünmemektedir.

SONUÇ

Sömürgecilik faaliyetlerinin başat unsurlarından biri, dünya coğrafyasının güçlü devletler tarafından paylaşılmasıdır. Bir diğer başat unsur ise dünyanın birleşme sürecine girmiş olmasıdır. Bu çerçevede gelişen olaylar hem sömürgeci devletler hem de diğer devletler arasında önemli farklılıklar getirmiştir. Bu farklılıklar sömürgeci devletleri zenginleştirirken sömürülen devletleri de fakirleştirerek dünya coğrafyasında güçsüz duruma düşürmüştür.

Fakat bu olayların temelinde sömürgecilik faaliyetlerinin hızlı bir şekilde yaygınlaşması ve dünya coğrafyasını çepeçevre sarması gelir. Bu anlamda sömürgeciliğin anlaşılması için dünya kıtalarının son altı yüzyıllık tarihinin incelenmesi gerekir. Çünkü sömürgecilik faaliyetlerinin hızla görünmeye ve yayılmaya başladığı tarih son altı yüzyıllık dönemi kapsamaktadır. Fakat sömürgecilik sorununun derinine inilmesi milattan öncesine dayanmaktadır.

Bilindiği üzere, 15. Yüzyıldan itibaren Avrupa devletlerinin sömürgecilik faaliyetlerini hızlandırması dünya siyasi portresini değiştirmiştir. Ancak dünya coğrafyasında el değmemiş ve başka güçler tarafından müdahale edilmemiş olan Afrika kıtası, Portekizliler tarafından değerli hammadde kaynaklarının fark edilmesi ile birlikte Avrupa sömürgecilerinin başat bölgesi olmuştur. Böylece Avrupalı sömürgeciler, Afrika'yı tanımak ve oradaki maden yataklarına el koymak amacıyla sömürgecilik faaliyetlerini hızlandırmış oluyorlardı. Bu durum Afrika kıtasının siyasal portresini büyük ölçüde değiştirdiği gibi kıtayı birçok ölüm ve acımasız işkencelere de maruz bırakmıştır.

Uzakdoğu ticaret yollarının denetlenmesi ve bu denetlemelere bağlı olarak baş gösteren sorunlar sömürgecilik faaliyetlerini geniş coğrafyalara yaymıştır. Bu bağlamda Avrupa devletlerinin egemenliği birçok bölgede üstün gelmiştir. Ancak birçok bölgenin tahrip edilmesine ve kalıcı sorunların oluşmasına da sebep vermiştir. Kalıcı sorunların başında ise Asya ve Afrika bölgelerinin başat unsur olduğu söylenebilir. Çünkü Avrupa devletlerinin egemenliği yoğun olarak Asya ve Afrika kıtalarında belirmeye başlamıştır.

Fakat Avrupa devletlerinin Asya kıtasındaki sömürgecilik faaliyetleri, Afrika'ya oranla daha az ilerleyebilmiştir. Bunun başat sebeplerinden biri Asya uygarlıklarının daha sağlam bir direnişe sahip olmalarına bağlanabilir. Nitekim Avrupa devletlerinde yaşanan iktidar değişikliklerinin etkisinden de bahsedilebilir. Bu değişiklik Avrupa'da en güçlü kapitalist burjuvazilerin işbaşına gelmesine yol açtı. Böylece burjuvazilerin etkili olduğu Fransa, İngiltere ve Hollanda gibi devletler sömürgeciliğin hızlanmasını başlatan Portekiz ve İspanya gibi devletler üzerinde üstün bir güç elde etme yoluna koyuldu.

Bu durum Afrika'da etkili olmaya çalışan Portekiz ve İspanya devletleri üzerinde yavaş yavaş ama acımasız bir üstünlük sağladı. Afrika'nın istila edilmesi ile birlikte, Kıta ilkel bir sürecin dönüşümüne uğradı. Bu da amacı sadece istila ya da değeri yüksek ürünlerin (baharat, kakao) ticareti olmayıp, değerli hammadde kaynaklarını ele geçirmek ve büyük ölçüde Uzakdoğu'ya giden ticaret yollarını denetlemek olan bir tür ticaret sömürgeciliğinin doğmasına yol açtı. Böylece fark edilen Afrika'nın da sömürülmesi başlamış oldu.

Nitekim sömürgecilik faaliyetlerinin en zirve dönemi 19. Yüzyılda gerçekleşti. Amerika ve Fransa'da siyasal devrimlerin tamamlanması ile İngiltere'de yaşanan Sanayi Devrimi'nin hızla yayılması gibi durumlar sömürgeciliğin yayılmasını ciddi oranda etkilemiştir. Çünkü Sanayi Devrimi, küçük işletmelerin büyük fabrikalara dönüşmesine ve üretimde köklü değişikliklerin yapılmasına yol açtı. Üretim hızla arttı ve fiyatlar olabildiğince düşmeye başladı. Böylece Kapitalist devletler, piyasalara ucuz fiyatlarla sayısız mal sürebildiler.

Ancak üretim o kadar çok artmıştı ki, pazar alanlarını bulmak için Avrupa devletleri arasında bir mücadele başladı. Bu durum ise Avrupa devletlerinin başka bölgelere açılmalarına yol açan sebeplerden biri oldu. Bunun üzerine dünya coğrafyasının paylaşılmasında korkunç bir yarış başladı. Böylece Afrika, paylaşılan başat bölgelerden biri haline geldi.

Avrupa devletleri tarafından hızla yayılan sömürgecilik, Afrika kıtasını büyük bir zarara uğratmış ve günümüze kadar kalıcı sorunlar bırakmıştır. Kalıcı sorunların oluşmasında ise sömürgeciliğin farklı yöntemlerine başvurulduğu söylenebilir.

Çünkü sömürgecilik, her yüzyılda farklı Avrupa devletleri tarafından üstün bir egemen güç olmuştur. Başka bir ifadeyle 15. ve 16. Yüzyıllarda Portekiz ve İspanya'nın, 17. Yüzyılda Fransa ve Hollanda'nın, 18. Yüzyılda Fransa ve İngiltere'nin, 19. Yüzyılda da sadece İngiltere'nin egemenliğinde sürdürülmüştür. Fakat 20. Yüzyılın başından itibaren ise Afrika neredeyse tüm Avrupalı sömürgeci devletler tarafından paylaşılmış ve sömürgecilik daha da yaygınlık kazanmıştır.

Sömürgeciliğin çeşitli yöntemlerle uygulanarak devam etmesi hem kalıcı sorunların oluşmasına hem de değerli hammadde kaynaklarının ele geçirilmesine yol açmıştır. Bu anlamda her Avrupalı sömürgeci devlet, farklı yöntemlerle sömürgeciliği devam ettirmeye çalıştıkları söylenebilir. Bu doğrultuda Portekiz, pek ırk ayrımı yapmamakla birlikte, büyük zararlara yol açan tek tür tarımla uğraşmıştır. Ancak zenci ticaretini sonuna kadar devam ettirmiş ve yerli halkı cahil bırakmıştır. Aynı zamanda sömürgelerinde koyu bir diktatörlük anlayışını da benimsemiştir.

Fransa, bütün Afrikalıları ırk ve ulus ayrımı yapmaksızın yurttaş kabul ediyordu. Fransa'da verilen eğitim, sömürgelerinde de veriliyordu. Kısacası Fransa'daki tüm haklar Fransa'nın Afrika sömürgelerinde uygulamaya çalışılıyordu. İngiltere'nin sömürgecilik anlayışı ise sömürgelerinde bulunan halkı, kendi kendilerini yönetmeleri için onları eğitiyordu. Başka bir ifadeyle özerklik sistemini uygulamaya çalışıyordu. Böylece özerkliği uygulayabilecek bir yönetici sınıfın oluşmasına zemin hazırlıyordu. Bu durum İngiltere sömürgeciliğinin devam etmesindeki en önemli yöntemlerden biri olarak kabul ediliyordu.

Almanya'nın sömürgeciliği, askeri anlayışa dayandığından yerli halk için çok olumsuz sonuçlar doğurmuştur. Kabileler arası anlaşmazlıklar oluşturup yerli halkı birbirine düşüren Almanya, bu sistemle halk arasında bölücülük yapmakla yetinmiştir. Belçika ise sömürgelerinde bulunan halkı birbirine düşürmek için 'yapay ırklar' oluşturmuştur. Bunun en iyi örneği, Ruanda'da bulunan 'Hutular' ile 'Tutsiler'in durumudur. Hutular ve Tutsiler, Belçikalıların egemenliğine girmeden önce birçok konuda anlaşabiliyorlardı. Fakat Belçikalıların Ruanda'yı sömürge edinmeleri ile birlikte Hutu ve Tutsi anlaşmazlıklarının başladığı görülmüştür. Bu

anlaşmazlıkların temelinde ise Belçikalıların sömürgecilik anlayışlarının bir amacı olduğu söylenebilir.

Tüm bu gelişmeler doğrultusunda İtalya'nın da sömürgecilik faaliyetlerinde farklı bir yöntem uyguladığı görülmüştür. İtalyan sömürgeciliğinin daha çok kötü davranışlar benimsediği ve özellikle Faşizmin gerçekleştiği sıralarda sert bir politika izlemiştir. Ancak hiçbir zaman ırk ayrımı gütmadiklerini ve yerlilerin ihtiyaçlarını da karşılamadıkları bir politikaya sahip olmuşlardır. Aynı zamanda tek tür tarımla uğraşmaktan ziyade, değişik türde tarım uygulamasını geliştirmeye çalıştıkları da görülmüştür.

Nitekim 20. Yüzyılın ortalarına doğru meydana gelen dekolonizasyon süreci, bağımsızlık taleplerinin artmasında büyük bir etki uyandırmıştır. Bu etki Afrika kıtasında kısa sürede yayıldı. Çünkü sömürgeciliğin egemenliğine giren insanların, bağımsızlığa kavuşma emelini beslemeleri doğal bir durumdur. Bundan dolayı dekolonizasyon süreci ile birlikte, Afrika halkları tek tek bağımsızlıklarını kazanmaya başladılar. Kimi halklar birçok kayıp vererek kimi halklar da Gana da olduğu gibi kayıplar vermeden bağımsızlıklarını elde ettiler.

Dekolonizasyon süreci ile birlikte, Afrika kıtasının siyasal portresi yeniden değişmiş oldu. Fakat değişen sınırlar yine de büyük oranda sömürgeci güçlerin istekleri doğrultusunda gerçekleşti. Bu durum sömürgeciliğin tamamen bırakılmasından ziyade, kılıf değiştirerek devam etmesini ön görüyordu. Başka bir ifadeyle, doğrudan müdahale etme yönteminin yerine örtülü bir şekilde müdahale etme yöntemi uygulanmaya başlandı. Dekolonizasyon süreci Avrupa devletleri dışında başka güçlerin de Afrika'ya müdahale etme yolunu açmış oldu. ABD, Çin Halk Cumhuriyeti ve SSCB gibi büyük güçlerin de önünü açtı. SSCB'nin yıkılması Afrika politikasında önemli bir değişiklik getirmemiştir. Çünkü Rusya Federasyonu, SSCB'nin Afrika politikasını devam ettirmiştir.

20. Yüzyılın sonlarına doğru birçok Afrika devleti, bağımsızlıklarını kazanabilmiştir. Ancak geçmiş dönemlerden kalma etnik, dinsel, sınıfsal farklılıklar ve ekonomik istikrarsızlık gibi konular birçok Kıta devletinin en büyük sorunu haline gelmiştir. 15. Yüzyıldan 20. Yüzyıla kadar ciddi oranda sömürülen Afrika kıtası,

birçok konuda geri kaldığı gibi bazı durumlarda da kalıcı sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Ulusçuluk duygusunun gelişmemesi, uzun süreli iç savaşların yaşanması, aynı devlet içerisinde birbirine düşman gurupların bulunması, yoksulluk ve az gelişmişliğin had safhada olması gibi durumlar Afrika'nın hem coğrafi yapısını hem de siyasal portresini olumsuz etkilemiştir.

Nitekim günümüzde birçok Afrika devletlerinde yaşanan askeri darbeler, çeşitli ekonomik krizler, komşu devletlerle olan sınır ve toprak anlaşmazlıkları, kötü yönetim ile doğal kaynakların paylaşımında yaşanan olaylar gibi durumlar sömürgeciliğin bırakmış olduğu kalıcı sorunlardır. Fakat bu gelişmelere büyük güçlerin de dâhil olması, Afrika kıtasını sömürgecilik sisteminden tamamen kurtarmış değildir. Aksine farklı yöntemlerle (emperyalist eylemlerle) sömürgeciliğin kalıcı bir şekilde yerleşmesine yol açmıştır.

Günümüzde Afrika devletleri, ekonomik ve siyasi açıdan önde gelen aktörlerle ilişkilerini hızlı bir şekilde geliştirmeye çalışmaktadır. Önde gelen aktörlerin de Afrika devletleri ile olan ilişkilerini canlı tutmaktadır. Çünkü Afrika'nın çeşitli enerji kaynakları bakımından sahip olduğu potansiyelin farkında olan ve kıtadaki gelişmeleri yakından takip eden büyük güçler, geçmişe oranla kıta devletleriyle daha kapsamlı ve üst düzey ilişkiler geliştirmeye yönelik politikalar izlemektedirler. Bu çerçevede Afrika'nın kıta dışı diğer devletler ile ekonomik, siyasal, kültürel ve askeri alanlar olmak üzere birçok konuda işbirliği içerisinde olduğu söylenebilir.

Özetlemek gerekirse, 21. Yüzyıl Afrika'sında sömürgeciliğin daha kapsamlı bir durum haline geldiğini söylemek mümkündür. Çünkü Avrupalı sömürgeci devletlerin yanı sıra dünyanın farklı bölgelerinde bulunan devletlerin de müdahale etmeye başladıkları görülmüştür. Bugün Afrika'nın birçok bölgesinde bulunan askeri üsler (örneğin; Fransa'nın, Cibuti, Gabon, Senegal devletleri ve Reunion Adasındaki üsleri), Avrupalı sömürgeci güçlerin kurmuş oldukları imtiyaz şirketlerinin varlığı ve siyasi partilerin büyük güçler tarafından desteklenmesi gibi durumlar Afrika'nın sömürge sisteminden kurtulamadığını göstermektedir.

Ayrıca Afrika'nın sömürgeleştirilmesinde uygulanan iskân politikasının da büyük bir etkiye sahip olduğu ifade edilebilir. Çünkü 1830 yılında Cezayir'i

sömürgeleştiren Fransa, aynı zamanda bu bölgeye kendi yurttaşlarını da yerleştirmiştir. Benimsenen bu politikanın günümüz Cezayir’inde etkisini hissettirmektedir. Cezayir başta olmak üzere birçok Afrika devletlerinin Fransızca’yı resmi dil olarak kullanması da önemli bir sömürü politikasıdır. Bu anlamda sadece Fransızca değil, İngilizce ve Portekizcenin de hâkim olması, Afrika’nın eğitim açısından da sömürüldüğünün bir kanıtı olarak gösterilebilir.

Ancak Afrika denildiğinde; savaş, hastalık, askeri darbeler, ölüm, yoksulluk, çatışmalar, ekonomik gelir dengesizlikleri vs. gibi durumlar çok sık duyulmaktadır. Ayrıca devletlerinden ayrılan insanların Avrupa’ya sığınması, iç göçlerin muazzam bir şekilde yaşanması gibi sorunlar sıklıkla görülmektedir. Nitekim Milenyum Kalkınma Hedefleri’nin hayata geçirilmeye çalışılmasındaki en büyük etken, bu tür sorunların ortadan kalkmasına yönelik olmuştur. Fakat gerçek anlamda hayata geçirilememiştir. Aslında Afrika devletlerinin en büyük sorunu kıta dışı ülkelerle değil, kıta içi ülkelerle kurmuş oldukları Afrika Birliği’ni gerçek anlamda işlevselleştiremedikleridir.

Temeli 1963 yılında atılan Afrika Birliği’nin günümüzde Afrika’yı gerçek anlamda temsil edemediğinden bahsedilebilir. Bunun en önemli başat unsurlarından biri, Afrikalı devlet başkanlarının birlik ve beraberlikten uzak olmalarıdır. Başka bir ifadeyle devlet başkanları arasında siyasi görüş farklılıklarının olmasıdır. Çünkü Afrika devletlerinin en büyük sorunu dış güçler tarafından dolaylı olarak yönetilmeye devam ettirilmesidir. Kısacası, Afrika’nın gerçek bağımsızlığı, iktidarların dış güçlerle barışık olması değil, kendi halklarıyla barışık olmalarından geçer.

KAYNAKÇA

ACHERAIOU, Amar, *Rethinking Postcolonialism:Colonialist Discourse in Modern Literatures and the Legacy of Classical Writers*, New York: Palgrave Macmillan Press, 2008.

AKIN, Kenan, *Cezayir'de Fransız Vahşeti ve Ötesi: Avrupa'nın Öbür Yüzü*, İstanbul: Derin Yayınları, 2004.

AKINRINADE, Sola, “Africa and the United Nations”, (Ed.) Sola Akinrinade and Amadu Sesay, *Africa in the Post Cold War International System*, Michigan Üniversitesi: Pinter Press, 1998.

AKOVA, Yücel, *Gana Ülke Raporu*, Ankara: Mart 2011.

ALTAN, Can, “Afrika Birliği”, (ed.) Fatma Günce Kanlı, *Türkiye-Afrika Birliği*, İstanbul: TASAM Yayınları, 2008.

ALTUĞ, Yılmaz, *Çin Sorunu*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1995.

AMOKO, Apollo Obonyo, *Postcolonialism in the Wake of the Nairobi Revolution:Ngugi wa Thiong'o and the Idea of African Literature*, , New York:Palgrave Macmillan Press, 2010.

ANDRES, Antonio Sanchez, “Political-Ekonomic Relations Between Russia and North Africa”, Real Instituto Elcano, 2006.

ARNOLD, David, *Coğrafi Keşifler Tarihi*, çev. Osman Bahadır, İstanbul: Alan Yayıncılık, 1995.

ARMAOĞLU, Fahir, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi* (Genişletilmiş 16.Baskı), İstanbul: Alkım Yayınevi, 2007.

ARTOKÇA, İzzettin, “ Gana Cumhuriyeti”, *Afrika Ülke Raporları 2*, 2012.

ARTOKÇA, İzzettin, “Liberya Cumhuriyeti”, *Afrika Ülke Raporları-4*, 2013.

ASAL, Uğur Yasin, “21. Yüzyılda Sürdürülebilir Barış İçin Küresel Stratejiler”, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimleri Dergisi*, Yıl: 12 Sayı: 23 Bahar 2013.

ASHCROFT, Bill and GRIFFITHS Gareth, and TIFFIN, Helen, *The Empire Writes Back: Theory and practice in post-colonial literatures (2nd edition)*, London and New York: Routledge Press, 2002.

ATABAY, Mithat, *Aydınlanma Çağı ve Avrupa (2.Baskı)*, İstanbul: Nobel Yayınları, 2015.

ATAÖV, Türkkaya, *Emperyalizmin Afrika Sömürüsü*, İstanbul: İleri Yayınları, 2010.

ATASOY, Emin, *Kıtalar ve Ülkeler Coğrafyası*, Bursa: Ezgi Kitapevi, 2003.

AYDAL, Doğan, *Maden Savaşları: Dünyanın Kara Talihi (3.Baskı)*, İstanbul: TİMAŞ Yayınları, 2009.

BACIK, Gökhan, *Modern Uluslararası Sistem: Köken, Genişleme, Nedensellik*, İstanbul: Kaknüs, 2007.

BARNES, Sandra T., "Terror, Oil, and Strategic Philanthropy", *African Studies Review*, Cilt 48, Sayı 1, Nisan 2005.

BEASLEY, Edward, *Empire as the Triumph of Theory:Imperialism, information, and the Colonial Society of 1868*, London And New York: Routledge Press, 2005.

BERBEROGLU, Berch, *Globalization of Capital and the Nation-State:Imperialism, Class Struggle, and the State in the Age of Global Capitalism*, Oxford: Rowman Press, 2003.

BEST, Antony, *20. Yüzyılın Uluslararası Tarihi*, çev. Taciser Ulaş Belge, Ankara: Siyasal Kitabevi, 2012.

BETTS, Raymond F. *Decolonization* (second edition), London and New York: Routledge Press, 2004.

BİLGİN, Fehmi Kerem, "Belçika'da Ulusal Kimlikler Ve Federalizmin Gelişimi", Ankara Üniversitesi, SBF Dergisi, Cilt 67, No. 1, 2012.

BOAHEN, A.Adu, "Colonialism in Africa: its impact and significance", (Ed.) A.Adu Boahen, *General History Of Africa- VII:Africa under Colonial Domination 1880-1935*, Paris: UNESCO Publishing, 1985.

BORON, Atilio A., *Empire and Imperialism*, (Çev.) Jessica Casiro, New York: Zed Books Press, 2005.

BRZEZINSKI, Zbigniew, *Büyük Satranç Tahtası*, (çev.) Yelda Türedi, İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 2005.

BURBANK, Jane ve COOPER Frederick, *İmparatorluklar Tarihi: Farklılıkların Yönetimi ve Egemenlik*, çev. Ahmet Aybars Çağlayan, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2011.

CAIN, P.J, HOPKINS, A.G., *British Imperialism: Innovation and Expansion 1688-1914*, İngiltere: London Press, 1993.

CALLINICOS, Alex, *Imperialism and Global Political Economy*, Cambridge: Polity Press, 2009.

CANTERBURY, Dennis C., *European Bloc Imperialism*, Boston: Brill Press, 2010.

CESAIRE, Aime, *Discourse on Colonialism*, çev. Joan Pinkham, New York: Monthly Review Press, 2000.

CHAU, Donovan C., *Political Warfare in Sub-Saharan Africa: U.S. Capabilities and Chinese Operations in Ethiopia, Kenya, Nigeria and South Africa*, Strategic Studies Institute, March 2007.

CHOMSKY, Noam, *Sömürgecilikten Küreselleşmeye*, çev. Mustafa Erdem Sakınç, Ankara: Ütopya Yayınevi, 2001.

COHEN, Ariel, *Russian Imperialism: Development and Crisis*, London: Praeger Press, 1996.

COLE, Juan R. I. , *Colonialism And Revolution In The Middle East: Social And Cultural Origins Of Egypt's Urabi Movement*, New Jersey: Princeton University Press, 1993.

COOPER, Frederick, *Decolonization and African Society: The Labor Question in French and British Africa*, New York: Cambridge University Press, 1996.

ÇAĞLI, Elif, *Kolonyalizmden Emperyalizme*, İstanbul: Tarih Bilinci Yayınevi (2.Baskı) 2009.

ÇAKMAK, Cenap, "American Foreign Policy and September 11", *Perceptions*, 8. Sayı, Mart-Mayıs 2003.

ÇEMREK, Murat, “Rusya Hakkında Genel Bilgiler”, *SDE Rusya Raporu*, Ankara: Mayıs, 2010.

DALAR, Müge, Afrika Birliği Örgütü’nden Afrika Birliği’ne: Afrika’da Bütünleşme Çabaları, *Yüksek Lisans Tezi*, Ankara: Ankara Üniversitesi, 2013.

DISENYANA, Tsidiso, “China in the African Solar Energy Sector: Kenya Case Study”, *South African Institute of International Affairs*, February 2009.

DİRLİK, Arif, *Postkolonyal: Küresel Kapitalizm Çağında Üçüncü Dünya Eleştirisi*, çev. Galip Dağduaslan, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2010.

DUNNING, William A., ”European Theories of Constitutional Government after the Congress of Vienna”, *Political Science Quarterly*, Vol.34, No.1 march 1919.

DUGGAN, Christopher, “Politics in the era of Depretis and Crispi, 1870–96”, John A. Davis (ed.), *Italy in The Nineteenth Century: The Short Oxford History of Italy*, UK: Oxford University Press, 2000.

EDMUNDSON, George, *History of Holland*, London: Cambridge University Press, 1922.

EFE, Mustafa, *Afrika’yı Anlamak ve Afrika-Türkiye İlişkileri*, Ankara: Murat Kitabevi, 2015.

ENUKA, Chuka, “The Forum on China-Africa Cooperation (FOCAC): A Framework for China’s ReEngagement with Africa in the 21st Century”, *Pakistan Journal of Social Sciences*, Vol 30, No 2, Eylül 2010.

ERKAN, Süleyman, “Savaş ve Barış Bağlamında XIX. Yüzyıl Uluslararası İlişkileri’nin Özellikleri”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 22, Isparta: 2010.

FANON, Franz, *Siyah Deri Beyaz Maskeler: Ezilenlerin Psikolojisi ve Yabancılaşma*, çev. Mustafa Haksöz, İstanbul: Sosyalist Yayınlar, 1996.

FERHAVİ, Fuad, “Afrika’da Küresel Rekabet: Mali Krizi”, *USAK*, Rapor No: 13-03, Nisan 2013.

FERRO, Marc, *Sömürgecilik Tarihi: Fetihlerden Bağımsızlık Hareketlerine 13. Yüzyıl-20. Yüzyıl*, çev.Muna Cedden, Ankara: İmge Kitabevi(2.Baskı), 2011.

FIELDHOUSE, D. K.,*The Colonial Empires: A Comparative Survey from the Eighteenth Century*, London: Macmillan, 1991.

FIELDHOUSE, D. K.,*Western Imperialism in the Middle East 1914–1958*, Oxford: Oxford University Press, 2006.

FILEWOD, Alan, ' Erect Sons And Dutiful Daughters: Imperialism, Empires and Canadian Theatre', Edited by J.Ellen Gainor, *Imperialism And Theatre Essays on World Theatre, Drama and Performance*, New York: Routledge Press, 1995.

FIRAT, Melek, “Hindistan’ın Afrika Politikası”, *Ankara Üniversitesi Afrika Çalışmaları Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 2, Bahar 2012.

FREY, Marc, "Dutch Elites and Decolonization", Jost Dülffer (ed.), *Elites and Decolonization in the Twentieth Century*, New York: LLC Press, 2011.

GINIO, Ruth, *French Colonialism Unmasked: The Vichy Years In French West Africa*, Lincoln and London: University of Nebraska Press, 2006.

GÖK, Gonca Oğuz, “Birleşmiş Milletler Düzleminde Afrika: İnsan Güvenliği Meselesi ve Somali Örneği”, (ed) İsmail Ermağan, *Dünya Siyasetinde Afrika 1*, Ankara: Nobel Yayınevi, 2014.

GÖKSOY, İsmail Hakkı, *Endonezya’da İslam ve Hollanda Sömürgeciliği*, Ankara: İSAM Yayınları, 1995.

GRANGE,Jean-Christophe, *Koloni*, çev. Tankut Gökçe, İstanbul: Doğan Kitapevi, 2009.

GRANT, Ben, *Postcolonialism, Psychoanalysis and Burton:Power Play of Empire*, New York And London: Routledge Press, 2009.

GÜNER, İbrahim, ERTÜRK, Mustafa, *Kıtalar ve Ülkeler Coğrafyası (6.Basım)*, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2005.

GÜNEŞ, Ahmet M. “Lizbon Antlaşması Sonrasında Avrupa Birliği”, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt: XII, Sayı: 1-2, Yıl: 2008.

HABEEB, William Mark, *Civil Wars in Africa*, Broomall: Mason Crest Publishers, 2007.

HANİLÇE, Murat, “Coğrafi Keşiflerin Nedenlerine Yeniden Bakmak”, Tarih Okulu, Sayı VII, Mayıs-Ağustos 2010.

HARPVIKEN, Kristian Berg ve SKARA, Bernt A., “Humanitarian Mine Action And Peace Building: Exploring The Relationship”, *Third World Quarterly*, Vol: 24, No: 5, 2003.

HARVEY, David, *Yeni Emperyalizm*, çev. Hür Güldü, İstanbul: Everest Yayınları, 2008.

HASKIN, Jeanne M., *The Tragic State Of The Congo: From Decolonization to Dictatorship*, New York: Algora Publishing, 2005.

HATCHO, Yui, “The Atlantic Charter of 1941: A Political Tool of Non-belligerent America”, *The Japanese Journal of American Studies*, No. 14, 2003.

HAZAR, Numan, *Küreselleşme Sürecinde Afrika ve Türkiye-Afrika İlişkileri*, Ankara: USAK Yayınları, 2011.

HAZAR, Numan, *Uluslararası Politika ve Uygarlıklar*, Ankara: USAK Yayınları, 2009.

HIDDLESTON, Jane, *Postcolonialism: Understanding*, United Kingdom: Acumen Press, 2009.

HOOK, Steven W. ve SPANIER, John, *Amerikan Dış Politikası: İkinci Dünya Savaşı'ndan Günümüze*, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2014.

HYDEN, Goran, *African Politics in Comparative Perspective*, New York: Cambridge University Press, 2006.

HYNISON, Colin, *Afrika'nın Keşfi*, çev. Kerem Keskiner, İstanbul: Koleksiyon Yayıncılık, 2010.

ISAACMAN, Allen and ISAACMAN, Barbara, *Mozambique: From Colonialism to Revolution, 1900-1982*, England: Westview Press, 1983.

JACQUES, Martin, *When China Rules The World: The End of the Western World and the Birth of a New Global Order*, London: Penguin Books (Second Edition), 2012.

KASONGO, Tukumbi Lumumba, *The Dynamics Of Economic And Political Relations Between Africa And Foreign Powers: A Study in International Relations*, United States of America: Greenwood Publishing Group, 1999.

KAVAS, Ahmet, "Afrika'da Fransız Sömürgeciliği", *Sömürgecilik hareketlerinde Fransa ve Anadolu'da Fransız-Ermeni İşbirliği Bildiri Kitabı*, Elazığ: Fırat Üniversitesi Yayınları, 2003.

KAVAS, Ahmet, *Osmanlı-Afrika İlişkileri (1.Basım)*, İstanbul: TASAM Yayınları, 2006.

KAVAS, Ahmet, *Osmanlı-Afrika İlişkileri (2.Baskı)*, İstanbul: KİTABEVİ Yayınları, 2013.

KAZGAN, Gülten, "Dünden Bugüne Küreselleşmenin Ekonomik Temelleri", (ed) Haluk Erhat, *Bölgesel Gelişme Stratejileri ve Akdeniz Ekonomisi*, Ankara: TEK Yayınları, 2005.

KELLER, Edmond J., "Introduction: Towards New African Political Order", (Ed.) Edmond J. Keller & Donald Rothchild, *Africa in the New International Order: Rethinking State Sovereignty and Regional Security*, Boulder: Lynne Rienner Publishers, 1996.

KELLER, Edmond J., "Africa and the United States: Meeting the Challenges of Globalization", (ed.) Donald Rothchild-Edmond J. Keller, *Africa-US Relations: Stratejik Encounters*, U.S.: Lynne Rienner Publishers, 2006.

KENNEDY, Paul, *Büyük Güçlerin Yükselişi ve Çöküşleri: 16. Yüzyıldan Günümüze Ekonomik Değişim ve Askerî Çatışmalar (11.baskı)*, (çev.) Birtane Karanakçı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2009.

KITCHEN, Martin, *A History of Modern Germany 1800–2000*, USA: Blackwell Publishing, 2006.

KLARE, Micheal ve VOLMAN, Daniel, "The African "Oil Rush" and American National Security", *Third World Quarterly*, Cilt 27, Sayı 4, Mayıs 2006.

KONNEH, Augustine, *Religion, Commerce, And The Integration Of The Mandingo In Liberia*, Lanham: University Press of America, 1996.

KOTSOPOULOS, John and SIDIROPOULOS, Elizabeth, *Continental Shift? Redefining EU-Africa Relations*, European Policy Centre, November 2007.

KREIJEN, Gerard, *"State Failure, Sovereignty and Effectiveness: Legal Lessons from the Decolonization of Sub-Saharan Africa"* Leiden / Boston: Martinus Nijhoff Publishers, 2004.

KRISHNA, Sankaran, *Globalization and Postcolonialism: Hegemony and Resistance in the Twenty-first Century*, New York: Rowman And Littlefield Publishers, 2009.

KÜÇÜKCAN, Ufuk, "Frankfurt Okulu ve Kitle Kültürü Çalışmaları", Kurgu Dergisi, Sayı:19, 2002.

LEE, Margaret C., MELBER, Henning, NAIDU, Sanusha and TAYLOR, Ian, *China in Africa*, (compiled by) Henning Melber, Nordiska Afrika Institutet, Uppsala, 2007.

LENGAUER, Sara, "China's foreign aid policy: Motive and method", *Culture Mandala: The Bulletin of the Centre for East-West Cultural and Economic Studies*, Vol: 9, Issue 2, 2011.

LENİN, V.I., *Emperyalizm Kapitalizmin En Yüksek Aşaması (7.baskı)*, çev. Cemal Süreyya, Ankara: Sol Yayınları, 1979.

LIEVEN, Dominic, *The Cambridge History of Russia Volume:2*, London: Cambridge Universty Press, 2006.

LOOMBA, Ania, *Colonialism/Postcolonialism*, London and New York: Routledge Press, 1998.

LOOMBA, Ania, *Kolonyalizm/Postkolonyalizm*, çev. Mehmet Küçük, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2000.

LUMUMBA, Tukumbi -Kasongo, *The Dynamics Of Economic And Political Relations Between Africa And Foreign Powers: A Study in International Relations*, United States of America: Greenwood Publishing Group, 1999.

LURAGHI, Raimondo, *Sömürgecilik Tarihi*, çev. Halim İnal, İstanbul: E Yayınları, 2000.

MAGDOFF, Harry, *Sömürgesiz Emperyalizm*, çev. Çiğdem Çıdamlı, İstanbul: Devin Yayınları, 2005.

MAGDOFF, Harry, *Sömürgecilikten Günümüze Emperyalizm*, çev. Erdoğan Usta, İstanbul: Kalkedon Yayınları, 2006.

MANNING, Patrick, *Slavery, Colonialism And Economic Growth In Dahomey, 1640-1960*, African Studies Series 30, Cambridge: Cambridge University Press, 1982.

MAZRUI, Ali A., “Introduction”, ed. Ali A. Mazrui, C. Wondj, *General History of Africa VIII: Africa Since 1935*, Paris: UNESCO Publishing, 1993.

MEMMI, Albert, *Sömürgecinin ve Sömürgeleştirilenin Portresi*, çev. Şen Süer, İstanbul: Versus Yayınları, 2014.

MILIOS John and SOTIROPOULOS, Dimitris P., *Rethinking Imperialism A Study of Capitalist Rule*, London: Palgrave Macmillan, 2009.

MUNKLER, Herfried, *İmparatorluklar: Eski Roma'dan ABD'ye Dünya Egemenliğinin Mantığı*, çev. Zehra Aksu Yılmaz, İstanbul: İletişim Yayınları, 2009.

NEVINS, Allan and COMMAGER, Henry Steele, *ABD Tarihi (4.Baskı)*, çev., Halil İnalçık, Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2011.

NEWSOM, David D., *The Imperial Mantle: The United States, Decolonization, and the Third World*, Bloomington: Indiana University Press, 2001.

NKRUMAH, Kwame, *Consciencism: Philosophy and Ideology For De-Colonization*, United States of America: First Modern Reader Paperback Edition 1970.

OKUR, İbrahim, *Afrika Zengin Ama Yoksul*, Bursa: Okursoy Kitapları 10, 2009.

ORR, Leonard, 'From High-Modern Aesthete to Postcolonial Subject: An Introduction to the Political Transformation of Joyce Studies', (Edited By) Leonard Orr, Joyce, *Imperialism and Postcolonialism*, New York: Syracuse University Press, 2008.

ÖNGÖR, Sami, *Coğrafi Keşifler ve Tetkik Seyahatleri Tarihi*, İstanbul: Maarif Basımevi (Öğretmen Kitapları: 33. Cilt), 1954.

ÖRMECİ, Ozan, “21. Yüzyılda ABD-Çin Rekabeti”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 29 Ağustos 2013.

ÖZEY, Ramazan, *Afrika Coğrafyası*, İstanbul: Aktif Yayınevi, 2009.

ÖZEY, Ramazan, "Afrika Kıtası'nın Panoraması: Siyaset, Toplum ve Ekonomide Farklılıklar ve Benzerlikler", İsmail Ermağan (ed.), *Dünya Siyasetinde Afrika (1)*, Ankara: Nobel Yayınları, 2014.

ÖZDEMİR, Ali Murat "Tarihsel Bağlamında Emperyalizm", *21. Yüzyılda Sosyal Bilimler*, Sayı: 1 / Eylül-Ekim-Kasım, 2012.

ÖZKAN, Mehmet, "Dünya Siyasetinde Afrika", Şaban Kardaş, Ali Balcı (ed.), *Uluslararası İlişkiler Giriş*, İstanbul: Küre Yayınları, 2014.

ÖZLÜK, Erdem, *Uluslararası İlişkilerde Devlet: Tanım, Teori ve Devlet istisnacılığı*, Konya: Çizgi Kitabevi (2.Baskı), 2014.

ÖZŞAHİN, Mustafa Cüneyt, "Güney Afrika: Apartheid'den Demokrasiye, Çatışma Dönüşümünde Bir Başarı Hikâyesi", Nezir Akyeşilmen (ed), *Barışı Konuşmak: Teori ve Pratikte Çatışma Yönetimi*, Ankara: ODTÜ Yayıncılık, 2013.

ÖZTÜRK, Ebru Çoban, "Toplumsal Yapılar ve Şiddet: Ruanda Örneği", Ankara Üniversitesi, Afrika Çalışmaları Dergisi, Cilt 1, Sayı 1, 2011.

ÖZTÜRK, Hasan, "Türk Dış Politikasında Afrika Açılımı", Hasret Çomak, Caner Sancaktar (ed.), *Türk Dış Politikasında Yeni Yönelimler: İki Kutuplu Sistem Sonrası Türk Dış Politikası*, İstanbul: Beta Yayınları, 2013.

ÖZTÜRK, Mustafa, "Çarlık'tan Federasyon'a Rusya'nın Sıcak Deniz Algısındaki Öncelikli Konuların Genel Bir Değerlendirmesi", *Ortadoğu Analiz*, Cilt:5, Sayı:60, Aralık 2013.

ÖZTÜRK, Hasan, EKE, Hatice, "Gelecek Vadeden Kıta: Afrika", *BİLGESAM*, Rapor No: 70, Aralık 2015.

PENNYCOOK, Alastair, *English And The Discourses Of Colonialism*, London and New York: Routledge Press, 1998.

PERRAS, Arne, *Carl Peters and German Imperialism 1856–1918: A Political Biography*, Oxford: Clarendon Press, 2004.

PIRENNE, Jacques, *Başlangıçtan Bugüne Kadar Büyük Dünya Tarihi*, (çev.) Nihal Önoğlu, İstanbul: Meydan Larousse, 1961.

PRUNIER, Gerard, *The Rwanda Crisis: History of a Genocide*, New York: Columbia University Press, 1995.

QUAYSON, Ato, *Postcolonialism: Theory, Practice or Process?*, Cambridge: Polity Press, 2000.

REAR, Dave, *Eğlenceli Dünya Tarihi*, çev. Dinç Tayanç, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2013.

REES, John, *Imperialism and Resistance*, London and New York: Routledge Press, 2006.

REEVES, J. S., *The International Beginnings of the Congo Free State*, Baltimore: Johns Hopkins University Studies, 1894.

REDFERN, Neil *Class Or Nation: Communists, Imperialism and Two World Wars*, New York: Tauris Academic Studies, 2005.

RINEHART, Robert, "Historical Setting," der. Harold D. Nelson *Liberia: A Country Study*, Washington D.C.: American University, 1985.

ROBERTS, J. M., *Avrupa Tarihi: Tek Cilde Sığdırılan En İyi Avrupa Tarihi Kitabı*, çev. Fethi Aytuna, İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 2010.

ROBERTS, J.M., *Dünya Tarihi 1: Tarihöncesi Çağlardan 18. Yüzyıla (1.Cilt)*, çev. İdem Erman, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2011.

ROBERTS, J.M., *Kısa Dünya Tarihi*, çev. Mehmet Tanju Akad, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2014.

ROTHERMUND, Dietmar, *The Routledge Companion to Decolonization*, London and New York: Routledge, 2006.

SAID, Edward W., *Culture And Imperialism*, New York: Vintage Books Press, 1993.

SANDER, Oral, *Siyasi Tarih: İlk Çağlardan 1918'e (28.Baskı)*, Ankara: İmge Yayınları, 1989.

SANDIKLI, Atilla – GÜLLÜ, İlhan, *Geleceğin Süper Gücü Çin: Uzakdoğu'daki Entegrasyonlar ve Şangay İşbirliği Örgütü*, İstanbul: TASAM, 2005.

SARI, Buğra, “Amerikan Ulusal Çıkarları ve Afrika”, Ankara Üniversitesi: *Afrika Çalışmaları Dergisi*, Cilt 1, Sayı 2, Bahar 2012.

SCHWARZ, Frederick A. O., *Nigeria: The Tribes, the Nation, or the Race - The Politics of Independence*, Massachusetts: M.I. T. Press, 1965.

SELAMOĞLU, Ayfer, *ABD'nin Büyük Ortadoğu Politikası Ve Küresel Yansımaları*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Atılım Üniversitesi, 2007.

SENCERMAN, Öncel, “Batılı Koloniyel Güçlerin 1994 Ruanda Soykırımına Etkisi”, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, Yıl: 9, Sayı: 18.

SIMONIA, Nodari, “The West’s Energy Security and The Role of Russia”, *Russia In Global Affairs* Volume:2, No: 3, July-September 2004.

SCOTT, H.M., MCKAY, Derek, *Büyük Devletlerin Yükselişi*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2011.

SHICK, Tom W., *Behold The Promised Land: A History Of Afro-American Settler Society İn Nineteenth Century Liberia*, Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1980.

TANIYICI, Şaban ve AKGÜN, Birol, *Amerikan Başkanlığı: Cumhuriyetten İmparatorluğa*, Ankara: ORION Kitapevi, 2008.

TAYLOR, Ian, “Unpacking China’s Resource Diplomacy in Africa”, (compiled by) Henning Melber, *China in Africa*, Nordiska Afrika Institutet, Uppsala, 2007.

TEPEBAŞ, Ufuk, “Bölgesel Sorunların Çözümünde Uluslararası Örgütlerin Rollerini”, *Stratejik Öngörü Dergisi*, TASAM Yayınları, Sayı:10, Yıl: 2007.

TEPEBAŞ, Ufuk, *Büyük Güçler ve Afrika: 21.Yüzyılda Çok Boyutlu Afrika Rekabeti*, İstanbul: TASAM Yayınları, 2010.

THOMAS, Scott, “Africa and the end of the Cold War: an overview of impacts”, (Ed.) Sola Akinrinade & Amadu Sesay, *Africa in the Post-Cold War International System*, London: Washington Pinter, 1998.

THOMAS, Dominic, *Black France: Colonialism, Immigration, and Transnationalism*, Bloomington: Indiana University Press, 2007.

TOK, Gökhan, “Afrika’nın Keşfi”, *TÜBİTAK Bilim ve Teknik Dergisi*, Ankara, Ocak 2001.

TOMLINSON, John, *Cultural Imperialism: A Critical Introduction*, New York: Continuum Press, 1991.

TONNESSON, Stein, " National Divisions In Indochina’s Decolonization", (Ed) Prasenjit Duara, *Decolonization: Perspectives From Now And Then*, London and New York: Routledge Press, 2004.

TSIKATA, Dela, FENNY, Ama Pokuaa, ARYEETEEY, Ernest, “China – Africa Relations: A Case Study of Ghana”, *Institute of Statistical, Social and Economic Research University of Ghana*, January 2008.

UNITED NATIONS, *Meeting the Challenges of a Changing World*, New York: United Nations Publications, 2006.

UNITED NATIONS, *The Millennium Development Goals Report 2013*, New York: United Nations Publication, 2013.

ÜNGÖR, Çağdaş, “Çin Ve Üçüncü Dünya”, *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* No:41 Ekim 2009.

WASSERMAN, Gary, *Politics Of Decolonization: Kenya Europeans And The Land Issue 1960-1965*, Cambridge: Cambridge University Press, 1976.

WIESNER, Merry E. Hanks, *Erken Modern Dönemde Avrupa 1450–1789 (3.Basım)*, (çev.) Hamit Çalışkan, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2009.

WOODRUFF, William, *Modern Dünya Tarihi*, çev. Hale Vardar ve Arda Vardar, İstanbul: Pozitif Yayınları, 2002.

WOODRUFF, William, *Modern Dünya Tarihi*, Hale Vardar, Arda Vardar (çev.), İstanbul: Pozitif Yayınları, 2002.

YAKUT, Bahadır, “Lizbon Sonrası AB’nin Yeni Kurumsal Yapısı ve Karar Alma Süreçlerinin Özgürlük, Güvenlik Ve Adalet Alanındaki Yansımaları”, *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, Yıl:1, Sayı:2, Temmuz 2010.

YALÇIN, Fatih, “ Afrika Kıtadaki Bir İç Savaş Dinamiği: İsyancı Gruplar”, *Stratejik Analiz*, Ankara: ASAM Yayınları, 2008.

YOUNG, Robert J. C., *Postcolonialism: An Historical Introduction*, United Kingdom: Blackwell Press, 2001.

ZAHAR, Renat, *Sömürgecilik ve Yabancılaşma*, çev. Bayram Doktor, İstanbul: İnsan Yayınları, 1999.

ZERBO, Joseph Ki-, “General Introduction”, ed. J.Ki-Zerbo, *General History of Africa 1: Methodology and African Prehistory*, Paris: UNESCO Publishing, 1985.

İNTERNET ADRESLERİ

AFRICAN UNION, <http://cns.miiis.edu/inventory/pdfs/au.pdf> Erişim Tarihi: 08.11.2015.

AFRICAN UNION HANDBOOK 2014, <http://www.un.org/en/africa/osaa/pdf/au/au-handbook-2014.pdf> Erişim Tarihi: 08.11.2015.

AFRICAN PEER REVIEW MECHANISM (APRM), <http://www.nepad.org/economicandcorporategovernance/african-peer-review-mechanism/about> Erişim Tarihi: 21.11.2015.

AFRİKA GÜNDEMİ, *Ankara Üniversitesi Afrika Çalışmaları Araştırma ve Uygulama Merkezi Şubat 2011* <http://bultenler.ankara.edu.tr/dergiler/47/929/sayi929.pdf> Erişim Tarihi: 01.11.2015.

AKBAL, Özdemir, “ABD’nin Afrika’ya Uzanan Eli: U.S. AFRICOM” (12.06.2012) http://www.21yyte.org/tr/arastirma/amerika-arastirmalari-merkezi/2012/06/12/6636/abdnin-afrikaya-uzanan-eli-u-s-africom#_ftnref8 Erişim Tarihi: 26.10.2015.

AKIN Galip, Başak Koca Özer, Timur Gültekin, “İnsanın Evrim Sürecine Ait Bir Hipotezin Değerlendirilmesi”. <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/26/1008/12227.pdf> Erişim Tarihi: 25.01.2016

ALBAYRAKOĞLU, Esra Pakin, “Amerika’nın AFRICOM Açılımı” (29 Aralık 2009), <http://www.bilgesam.org/incele/1288/-amerika'nin-africom-acilimi/#.Vi1Mj9LhDIV> Erişim Tarihi: 26.10.2015.

ALPAY, Yalın, “Çin Afrika’da Ne Yapıyor”, http://tasam.org/Files/Icerik/File/cin_afrikada_ne_yapiyor_94dfb679-9030-48a3-aafe6a0646a55dc4.pdf . Erişim Tarihi: 20.12.2015.

ANNAN, Kofi, "21. Yüzyılda Birleşmiş Milletler" Raporu, 3 Nisan 2000. http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/milen_raporu.pdf Erişim Tarihi: 15.11.2015.

ARI, Tayyar, “Uluslararası Sistem”, <http://www.enfal.de/sosyalbilimler/u/006.htm> Erişim Tarihi: 30.11.2015.

ATLANTIC CHARTER (1941), <http://www.pawelfilipek.info/pliki/Atlantic%20Charter%20and%20UN%20Declaration.pdf> Erişim Tarihi: 08.11.2015.

AVRUPA Birliği’nin Tarihçesi, https://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/AB/ab_tarihce.pdf?p=38 Erişim Tarihi: 19.11.2015.

AVRUPA Birliği Tarihçesi, <http://did.ormansu.gov.tr/did/Files/AB%20TAR%C4%B0H%C3%87ES%C4%B0.pdf> Erişim Tarihi: 20.11.2015.

AVRUPA Birliği (AB) – Afrika Zirvesi, http://tasam.org/Files/Icerik/File/4_avrupa_birligi_ab_%E2%80%93_afrika_zirvesi_bbc48d95-676f-48b0-b98a-9f0c2275c76b.pdf Erişim Tarihi: 22.11.2015.

BAL, Oğuz, “Ekonomik Sistem Olarak Kapitalizmin Evrimi Ve İstihdam”, http://akademikpersonel.kocaeli.edu.tr/oguz.bal/bildiri/oguz.bal10.11.2011_15.56.52bildiri.pdf Erişim Tarihi: 27.12.2015.

BERK, Özlem, “Sömürgecilik, Dil ve Brian Friel’in Çeviriler’i” http://www.littera.hacettepe.edu.tr/TURKCE/18_cilt/19.pdf Erişim Tarihi: 04.01.2016.

BİRLEŞMİŞ Milletler Teşkilatı ve Türkiye, <http://www.mfa.gov.tr/birlesmis-milletler-teskilati-ve-turkiye.tr.mfa> Erişim Tarihi: 13.11.2015.

BÛRVÎN, Sâlih, “Afrika Birliğı ve Libya’nın Afrika Siyaseti”, (çev) Ekrem Sert, <http://www.tasamafrika.org/pdf/yayinlar/22-BRAKI.pdf> Erişim Tarihi: 21.11.2015.

CAIRO Declaration, “Africa-Europe Summit Under the Aegis of the OUA and EU Cairo, 3-4 April 2000”, file:///C:/Users/tosh%C4%B1ba/Desktop/PRES-00-901_EN.pdf, Erişim Tarihi: 21.11.2015.

CILLIERS, Jakkie, “Human Security in Africa: A Conceptual Framework For Review”, http://C:/Users/tosh%C4%B1ba/Desktop/2004_06_01_Monograph.pdf Erişim Tarihi: 18.11.2015.

COLES, Julius, “Africa: Americans Shouldn’t Give Up on Africa”, (10 Mart 2008), <http://allafrica.com/stories/200803100315.html> Erişim Tarihi: 02.11.2015.

ÇAĞLI, Elif, “Kolonyalizmden Emperyalizme”, Haziran 2011, no:75, http://marksisttutum.org/kolonyalizmden_emperyalizme_1.htm Erişim Tarihi: 31.12.2015.

DAGNE, Ted, “Africa: U.S. Foreign Assistance Issues”, *ABD Kongresi Araştırma Servisi*, 15 Eylül 2011. <http://www.fas.org/sgp/crs/row/RL33591.pdf> Erişim Tarihi: 17.12.2015.

DECOLONIZATION of Africa, <http://www.saylor.org/site/wp-content/uploads/2011/04/Decolonization-of-Africa> Erişim Tarihi: 11.04.2015.

DÖRDÜNCÜ Evrim Süreci Ve Toplumsal Devrim (1968): Evrensel Normlardan Sosyal Taleplere; Afrika’da Bağımsızlık Hareketleri, <http://ortayol.org/pages/evrim-ve-uyum/sayfa192-193.html> Erişim Tarihi: 06.04.2015.

DUMAN, Selçuk, “Sömürgecilik Mandaterlik, Himaye, “Demokratikleştirme” ve İngiliz Emperyalizminin Ulaştığı Noktalar”, file:///C:/Users/tosh%C4%B1ba/Desktop/Somurgecilik_Mandaterlik_Himaye_Demokrat.pdf Erişim Tarihi: 04.01.2016.

ELTUT, Nükhet, “1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı Ve İki Ülke Açısından Sonuçları”, <http://www.ayk.gov.tr/wp-content/uploads/2015/01/ELTUT-N%C3%BCkhet-1877-1878-OSMANLI-RUS-SAVA%C5%9EI-VE-%C4%B0K%C4%B0-%C3%9CLKE-A%C3%87ISINDAN-SONU%C3%87LARI.pdf> Erişim Tarihi: 12.11.2015.

EMEKLİER, Bilgehan, “Soğuk Savaş Sonrası Uluslararası Sistemin Analizi”,
<http://www.bilgesam.org/incele/1901/-soguk-savas-sonrasi-uluslararasi-sistemin-analizi/#.VlxaoNLhDIV> Erişim Tarihi: 30.11.2015.

ERGİL, Doğu, “Emperyalizmin Yapısal Kuramı”,
http://www.politics.ankara.edu.tr/dergi/pdf/32/1/9_Dogu_Ergil.pdf Erişim Tarihi: 28.12.2015.

FACTSHEET – EU-Africa Relations,
http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/141975.pdf Erişim Tarihi: 22.11.2015.

GÜLABİ, Hatice, “Batı Afrika’nın Devi Nijerya Federal Cumhuriyeti’nin Jeopolitik Analizi”http://acm.klu.edu.tr/dosyalar/birimler/acm/dosyalar/dosya_ve_belgeler/88023140.pdf Erişim Tarihi: 26.12.2015.

HASTÜRK, Haluk, “Liberya’da Özgürlük ve Ölüm: Bir İç Savaşı Anlamak”,
http://www.birikimdergisi.com/birikim-yazi/4450/liberyada-ozgurluk-ve-olum-bir-ic-savasi-anlamak#_ftn9 Erişim Tarihi: 23.10.2015.

ISLAND, Reunion, <http://moia.gov.in/pdf/Reunion.pdf> Erişim Tarihi: 11.11.2015.

KAVAS, Ahmet, “Büyük Sahra’da Gat Kazasının Kurulması ve Osmanlı-Tevarık Münasebetleri”, İslam Araştırmalar Dergisi, Sayı 3, 1999.
http://www.isam.org.tr/documents%5C_dosyalar%5C_pdfler%5Cislam_arastirmalari_dergis_i%5Csayi03%5C171_196.pdf . Erişim Tarihi: 15.10.2015.

KAVAS, Ahmet, “Afrika’da Siyasi Bunalıma Mahkûm Edilen Ülke: Somali”, 09.01.2007, http://tasam.org/tr-TR/Icerik/492/afrikada_siyasi_bunalima_mahkum_edilen_ulke_somali Erişim Tarihi: 18.11.2015.

KAVAS, Ahmet, “Mozambik”,
<http://www.islamansiklopedisi.info/dia/pdf/c30/c300192.pdf> Erişim Tarihi: 10.12.2015.

KELLER, Edmond J., "Decolonization, Independence, And The Failure Of Politics",
<http://www.sscnet.ucla.edu/polisci/faculty/keller/papers/SelectedPub/decolonization> (17.04.2015)

KEULDER, Theunis, “Milenyum Kalkınma Hedefleri’ne Ulaşılması Sürecinde Sivil Toplumun Rolü”, http://www.tasamafrika.org/pdf/afk5/14-Theunis-Keulder_TR.pdf Erişim Tarihi: 17.11.2015.

KIZILCIK, Recep, “Çin Halk Cumhuriyeti Yönetim Sistemi”, http://www.arem.gov.tr/ortak_icerik/arem/Projeler/21yy/cin.pdf Erişim Tarihi: 01.11.2015.

KIPLING, Rudyard, (1899) “The White Man’s Burden”, <http://www.brf.org/rykken/wpcontent/uploads/sites/6/KiplingLabouchere1899.pdf> Erişim Tarihi: 04.01.2016.

KLOMEGAH, Kester Kenn, “Trade Russia: Africa Should Shake Off Mineral Dependency”, 18 Mayıs 2009 <http://www.ipsnews.net/2009/05/trade-russia-Isquolsquoafrica-should-shake-off-mineral-dependencyrsquorsquo/> Erişim Tarihi: 30.10.2015.

KOTSOPOULOS, John, *The EU and Africa: coming together at last?*, European Policy Centre, July 2007, file:///C:/Users/tosh%C4%B1ba/Desktop/PB_Nov07_EU-Africa.pdf Erişim Tarihi: 12.02.2016.

LEAO, Ana and RUPİYA, Martin, “A Military History of The Angolan Armed Forces From The 1960s Onwards As Told By Former Combatants”, https://www.issafrica.org/pubs/Books/Evol_Revol%20Oct%2005/Chap1.pdf Erişim Tarihi: 11.12.2015.

LUM, Thomas, FISCHER, Hannah, GRANGER, Julissa Gomez, LELAND, Anne, *China’s Foreign Aid Activities in Africa, Latin America, and Southeast Asia*, ABD Kongresi Araştırma Servisi, 25 Şubat 2009, <http://www.fas.org/sgp/crs/row/R40361.pdf> Erişim Tarihi: 18.12.2015.

OAU Charter, http://www.au.int/en/sites/default/files/OAU_Charter_1963_0.pdf Erişim Tarihi: 09.11.2015.

POLLARD, A.F. “The History of England: A study in political Evolution”, <http://socserv2.socsci.mcmaster.ca/econ/ugcm/31l3/pollard/HistoryEngland.pdf> Erişim Tarihi: 05.11.2015.

PUBLIC Diplomacy, Embassy of the United States: Monrovia-Liberia, <http://monrovia.usembassy.gov/pd.html> Erişim Tarihi: 23.10.2015.

STRATEGIC Partnership, <http://www.africa-eupartnership.org>Erişim Tarihi: 20.11.2015.

TALTON, Benjamin, “The Challenge of Decolonization in Africa”, <http://exhibitions.nypl.org/africanaage/essay-challenge-of-decolonization-africa.html> Erişim Tarihi: 04.12.2015.

THE AFRICA-EU Strategic Partnership, http://www.africa-eupartnership.org/sites/default/files/documents/eas2007_joint_strategy_en.pdf Erişim Tarihi: 20.11.2015.

THE ATLANTIC CHARTER (Aug. 14, 1941), <http://web.ics.purdue.edu/~wggray/Teaching/His300/Handouts/Atlantic-Charter.pdf> Erişim Tarihi: 07.11.2015.

THE HISTORY of Early Modern Britain from 1485-1603, http://www.csun.edu/~sk36711/WWW/handouts/early_modern_history.pdf Erişim Tarihi: 04.11.2015.

THE ROLE And Future Of The Commonwealth, <http://www.publications.parliament.uk/pa/cm201213/cmselect/cmfaif/114/114.pdf> Erişim Tarihi: 10.11.2015.

TSUNG, Wang Shih, “The Conference of Berlin and British ‘New’ Imperialism, 1884-85”, <http://ntur.lib.ntu.edu.tw/bitstream/246246/21237/1/872411H002025.p> Erişim Tarihi: 14.10.2015.

UYGUR, Erdoğan, UYGUR, Fatma, "Fransız Sömürgecilik Tarihi Üzerine Bir Araştırma", http://www.tsadergisi.org/Makaleler/964.855.420_272_273-286.pdf Erişim Tarihi: 20.07.2015.

ÜLGİN, Gülten, “Merkantilizm’den Liberalizm’e Geçiş ve Piyasa Ekonomisi”, http://www.arastirmax.com/system/files/dergiler/140013/makaleler/40/1/arastmx_140013_40_pp_85-99.pdf Erişim Tarihi: 30.12.2015.

ÜLKE İhlal Karneleri, “Portekiz”, <http://www.uhim.org/images/karne/1309770217.pdf> Erişim Tarihi: 03.11.2015.

ÜLKE İhlalleri, “Hollanda”, <http://www.uhim.org/images/karne/1284808572.pdf>
Erişim Tarihi: 04.11.2015.

ÜNGÖR, Çağdaş, “Çin ve Üçüncü Dünya”, *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, No:41, Ekim 2009. http://news.xinhuanet.com/english2010/china/2011-04/21/c_13839683_9.htmErişim Tarihi:17.12.2015.

YAMAK, Ebru, AVŞAR, Hilacan, *Bilim Ve Medeniyet Kulübü Dış Politika AkademisiRaporları (Afrika, Balkanlar, Kafkasya, Orta Osyia)*, <http://www.bilmed.net/raporlar/DPA%20%C7%FDkt%FD%201.pdf>, Erişim Tarihi: 24.07.2015.

YILMAZ, Sait, “Yumuşak Güç ve Evrimi”, [http://usam.aydin.edu.tr/YUMUSAKGUCVEEVIRIMI\(4a4j\).pdf](http://usam.aydin.edu.tr/YUMUSAKGUCVEEVIRIMI(4a4j).pdf) Erişim Tarihi: 27.12.2015

<http://snem.tk/documents/treaty-of-Addis-Ababa-1896.pdf> Erişim Tarihi: 16.10.2015.

<http://www.wtrg.com/EnergyReport/National-Energy-Policy.pdf> Erişim Tarihi: 26.10.2015.

<http://www.exxon.com/USA-English/GFM/default.aspx> Erişim Tarihi: 26.10.2015.

http://www.kirsehirtso.org.tr/Portals/84/ulke_raporlari/HOLLANDA%20%C3%9CLK E%20RAPORU.pdf Erişim Tarihi: 04.11.2015.

<http://www.rug.nl/research/portal/files/9817310/c1.pdf> Erişim Tarihi: 03.12.2015.

<http://www.uhim.org/images/karne/1309770217.pdf> Erişim Tarihi: 09.12.2015.

<http://www.mfa.gov.tr/etiyyopya-siyasi-gorunumu.tr.mfa> Erişim Tarihi: 12.12.2015.

http://news.xinhuanet.com/english2010/china/2011-04/21/c_13839683_21.htmErişim Tarihi:16.12.2015.

http://marksisttutum.org/sites/mtd/files/002_2005_Mayis_arka_ic.pdfErişim Tarihi: 27.12.2015.

<https://nationalarchives.gov.uk/documents/education/elizabethan-propaganda.pdf>
Erişim Tarihi: 04.01.2016.

http://coachsutphinlbms.weebly.com/uploads/1/3/5/8/13581481/mansa_musa.pdf
Erişim Tarihi: 05.01.2016.

<http://www.islamansiklopedisi.info/dia/pdf/c18/c180115.pdf> Erişim Tarihi:
22.01.2016.